CUGETUL

Revistă de Istorie și Cultură

- Mihai Eminescu: Conceptul de „reintegrare“ în divinitate
- Mihai Viteazul – între realitate și imaginație
- Octavian Goga: Chemarea preoției noastre
- Facultatea de Teologie din Chișinău (1926-1940)

2 Prut Internațional 2000

28 mai 2000. Inaugurarea *Zilelor Ghibu*
la monumentul lui Onisifor și Octavian Ghibu din Chișinău

Foto: Tatiana Juc-Paierele

CUGETUL

Revistă de Istorie şi Cultură

nr. 2(6) 2000

Director Oleg Bodrug

Redactor-şef Ion Negrei

Colegiul de redacţie:

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor în filozofie

Anatol PETRENCU,
doctor habilitat în istorie

Pavel PARASCA,
doctor habilitat în istorie

Ion ŞIŞCANU,
doctor habilitat în istorie

Demir DRAGNEV,
doctor habilitat în istorie

Pavel CERBUŞCĂ,
doctor în pedagogie

Anton MORARU,
doctor habilitat în istorie

Gheorghe POSTICĂ,
doctor în istorie

Boris VOLOSATÎI,
profesor de istorie

Revista este destinată cadrelor didactice din şcolile de cultură generală, gimnazii, licee, instituţiile de învăţământ superior, precum şi elevilor, studenţilor, tuturor celor care se interesează de istoria şi cultura neamului românesc.

Lectori: Andrei Grumeza, Ion Plămădeală
Corectori: Elena Bivol, Sofia Fleştor
Tehnoredactare: Ion Livădari
Coperta: Marcel Şendrea

Editura *Prut Internaţional*, str. Ion Creangă nr. 59, Chişinău, MD 2051
Tel/fax: 74-23-77, 74-93-18; e-mail: prut@mnc.md

Difuzare: Societatea de Distribuţie Carte *Pro-Noi*, str. Alba Iulia nr. 23/1
Tel.: 51-67-18, 51-57-49; e-mail: libr@mnc.md

© Editura *Prut Internaţional*, 2000
Tipărit la F.E.P. *Tipografia Centrală*. Comanda nr. 1182

SUMAR

● RESTITUTIO

Octavian GOGA — CHEMAREA PREOȚIMII NOASTRE 3

● STUDII ȘI MATERIALE

Gheorghe BOBÂNĂ — MIHAI EMINESCU: CONCEPTUL DE „REINTEGRARE" ÎN DIVINITATE 7

Elena ȚURCANU — PROBLEMA MĂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE ÎN CADRUL COMISIEI EUROPENE (1858) 10

Dorina SURUGIU-NEGREI — OCTAVIAN GOGA ŞI ÎNCEPUTURILE *ASTREI* BASARABENE 15

Ioan-Aurel POP — MIHAI VITEAZUL – ÎNTRE REALITATE ŞI IMAGINAȚIE 19

Alexei AGACHI — HĂTMĂNIA MOLDOVEI SUB OCUPAȚIA MILITARĂ RUSĂ (1806–1812) 22

Sergiu CORNEA — ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A BASARABIEI (1812–1917) 25

● PERSONALITĂȚI

Nina NEGRU — CAZUL MITROPOLITULUI GURIE: NOI PUNCTE DE VEDERE 32

● ÎN AJUTORUL LICEENILOR

Valeria COZMA — CULTURA EPOCII MODERNE 38

● ÎN AJUTORUL STUDENȚILOR

Gheorghe PALADE — FACULTATEA DE TEOLOGIE DIN CHIŞINĂU. PROFESORII ŞI STUDENȚII (1926–1940) 42

● ÎN AJUTORUL PROFESORILOR

Valentina HAHEU
Nina PETROVSCHI — EVALUAREA RANDAMENTULUI ŞCOLAR LA ISTORIE 51

● ARHIVĂ ISTORICĂ

ÎNFIINȚAREA FACULTĂȚII DE TEOLOGIE LA CHIŞINĂU 55

● NOUTĂȚI EDITORIALE

Emil SCURTU — CARTEA DE ISTORIE ŞI CULTURĂ LA EDITURA *ARC* 58

● CLIO DIVERTISMENT

Dinu POŞTARENCU — POLIHRONIE SÎRCU (1852–1905). CU PRIVIRE LA ANUL NAŞTERII 62

Octavian GOGA

CHEMAREA PREOȚIMII NOASTRE*

Să începem aceste rînduri cu constatarea unui adevăr istoric: credința religioasă a poporului românesc a fost determinată, din cel mai depărtat trecut şi pînă astăzi, nu de erudiția preoțimii, ci de înclinările sufleteşti ale acestui neam. Sufletul românesc a simțit totdeauna poezia mare a celor necuprinse, a avut adîncimea care s-a înfiorat de tainele naturii, a fost înzestrat cu acea închipuire fecundă, care ştie a făuri un răspuns misterelor nedezlegate de truda minții.

De aceea simțul religios al nostru n-a rămas nicicînd îngrădit între poruncile rigide ale unui raționament sec; de aceea a fost, pentru sufletul românesc, mai potrivită strălucirea mare şi poezia mistică a bisericii răsăritene şi tot această împrejurare explică şi revărsarea bogată a sentimentului nostru religios în mulțimea de colinde şi legende.

A fost în trecut o urmare firească a stării noastre politice că preoțimea nu a putut să-şi cîştige o erudiție a tagmei sale. Nu erau preoții acestui trecut o seamă de oameni cu îndeletniciri superioare de cărturari. Toate izvoarele istorice care oglindesc starea preoțimii noastre de demult dovedesc aceasta. Astfel se explică şi împrejurarea că scînteia reformației, care a aprins sufletele şi aici în Ardeal, n-a atins poporul românesc. În acele vremuri de tulburare, cînd tocmai aici în Ardeal e o hărțuire pătimaşă între susținătorii catolicismului a cărui catapeteasmă trosnea şi între ucenicii îndărătnicului apostol de la Witemberga, credința veche a poporului nostru nu e supusă nici unei clipe de îndoială. În această vreme, cînd se dau lupte aprige între două tabere de credincioşi, cînd interpretările de dogme sînt aproape singura hrană a tiparului neîndemînatic, cînd profesiile de credință se făceau şi de o parte, şi de alta cu mult zgomot şi cu o patimă mai viforoasă ca a părintelui de la „Telegraf" – atunci preoțimea, care grijea creştinii de lege românească, păstra tradițiunile vechi ale toiagului de păstorire. Nu ştiau aceşti preoți latineşte sau greceşte, nu-şi băteau capul cu interpretări ştiințifice de dogme sau canoane, ci, ca nişte părinți ce erau, dau hrana sufletească trebuincioasă poporului, cetindu-i din cărțile sfinte. Din aceste cetanii se cobora înțelepciunea slovei în sufletul acelor iobagi obidiți, care după povața acelor cărți şi-au păstrat totdeauna curățenia moravurilor în viața lor patriarhală, iar din poezia înflorită a scripturii

*Reluare din *Octavian Goga*, **Însemnările unui trecător. Crîmpeie din zbuciumările de la noi**, Arad, 1911, p. 63–71. Textul a fost adus la normele ortografice actuale.

au tors, cu închipuirea lor, firul nesfîrşit al multor poveşti şi colinde. În acest chip s-a hrănit credinţa religioasă, în cursul veacurilor, pînă în zilele noastre. Mişcarea de larg avînt cultural a bisericii din Occident, strălucirea renaşterii, care a împodobit pereţii domurilor din Italia, stricăciunea morală a clerului apusean, acea uriaşă răzvrătire a sufletelor, care cereau o primenire în preceptele bisericeşti, împreună cu truda atîtor minţi care au slujit căutarea adevărului, cu clipele de cercetare şi îndoială ale trecutului apropiat, – toate aceste la noi n-au ajuns. Credinţa religioasă nea rămas neatinsă în această vreme lungă, ca un ostrov înflorit, ferit prin minune de mînia furtunilor. Acest ostrov s-a păstrat pînă astăzi la fel cu trecutul, cu aceeaşi bogăţie şi orînduire firească a florilor grijite de căldura soarelui de sus, de îndrumările tainice ale firii înţelepte, şi nu de meşteşugul calfelor de grădinari.

Aşa am ajuns ziua de astăzi. Icoana preoţimii istorice o putem reconstrui uşor, pentru că şi cei mai tineri dintre noi au cunoscut pe urmaşii vechilor propovăduitori ai credinţei de mult. Şi astăzi trăiesc mulţi din acei bătrîni cu chipul de apostoli. Păstorirea lor hrăneşte şi astăzi îndeajuns sufletele ţărănimii noastre. Credinţa religioasă, în tot locul încredinţat lor, e tot cea veche. Aceeaşi cucernicie, aceeaşi sănătate a moravurilor, aceeaşi cuviinţă ca în trecut. Şi mai presus de toate găsim la aceşti moşnegi însuşirile adevăraţilor „părinţi": acea caldă şi senină intimitate cu sufletele credincioşilor, acea înţelepciune bună, care pătrunde nevoile unei vieţi patriarhale şi găseşte îndrumările trebuincioase. Acest moşneag e vechiul, istoricul „popă românesc", cel mai vechi şi cel mai puternic stîlp al vieţii noastre de veacuri.

Să vedem însă care a fost şi este şi astăzi încă misiunea acestui „popă românesc". Care a fost totdeauna chemarea şi însemnătatea lui? Ştim că în cursul vremii îndelungate poporul nostru de iobagi a fost lipsit de o clasă de cărturari, care să-l povăţuiască în toate nevoile lui. Singur preotul era în fiecare sat acel om, care, ştiutor de carte, a trebuit să fie şi îndrumătorul ţăranului în lipsurile lui zilnice. Astfel a ajuns neamul nostru să vadă în preotul său nu numai un tîlcuitor al psaltirii, ci şi singurul sfetnic bun în toate trebile lui de popor necăjit. Viaţa istorică a neamului nostru în această ţară e o continuă frămîntare şi luptă împotriva stăpînitorilor săi. Singurul element înţelegălor de carte, deci singurul element de conducere şi reprezentare al acestui popor, în o luptă politică de veacuri, a fost preoţimea. Astfel am ajuns la starea, de altfel firească la noi şi potrivită împrejurărilor istorice ale acestei ţări, ca preoţimea noastră să devină un factor politic. Rolul preoţimii noastre a trebuit să fie mai complex ca la alte neamuri, care au trăit cu noi alături şi care, în deplina stăpînire a puterii de stat, au avut alţi oameni meniţi să săvîrşască aceste lucruri. Rolul şi însemnătatea în viaţa noastră politică de veacuri sînt deci cea mai de căpetenie atribuţie istorică a preoţimii noastre, alături de păstorirea bisericească. Vechiul „popă românesc", deci, acel bătrîn, care stă Duminica pe prispa casei înconjurat de norodul lui, a fost totdeauna şi un îndrumător politic al poporenilor săi. Astfel ni-l arată istoria şi astfel îl ştim noi cu toţii şi tot astfel au înţeles să-l cinstească sau să se teamă de dînsul străinii.

E destul să ne aducem aminte de truda îndelungată în croirea unei sorţi mai bune pentru Românii din această ţară în veacul al XVIII-lea, de acel codice al plîngerilor, „Supplex Libellus Valachorum", alcătuit de doi păstori bisericeşti din această vreme, ca să ne dăm seama de însemnătatea misiunii politice a preoţimii noastre. Să ne gîndim la viforul anilor patruzeci şi opt, cînd preoţimea noastră a statorit pentru toate vremile adevărata chemare a tagmei sale. Preoţimea din acest timp – al cărei apostolat a ştiut să unească două simboluri: crucea şi spada pentru izbînda unei lupte naţionale – a arătat lămurit care sînt atribuţiile istorice ale toiagului de păstorire bisericească la noi. Amintirea acelui legendar „popă Balint", prefectul voinic al Moţilor, va trăi veşnic în minţile noastre ca un îndemn, ca o îndrumare, ca o lămurire pentru a putea fixa definitiv formula istorică a misiunii preoţeşti în Ardeal. Acel „preoţi cu crucea-n frunte" din cîntarea lui Mureşeanu e o notă lămuritoare a împrejurărilor politice ardelene şi e consfinţirea artistică a chemării preoţeşti din această ţară.

Înţelegerea înaltă, care a povăţuit pe arhiereul Şaguna în toate trebuinţele noastre bisericeşti şi naţionale, a împrumutat un caracter principiar şi de legalitate canonică acestei atribuţii istorice a preoţimii noastre. El a înţeles complexitatea chemării preoţeşti la noi; şi-a dat seama că, în împrejurările politice în care trăim, singura instituţiune,

biserica, căreia putea să-i cîştige drepturile unei vieţi autonome şi prin aceasta putinţa unei dezvoltări, nu poate rămîne izolată de trebuinţele vieţii naţionale. Neaccentuînd în aceste rînduri uriaşa activitate politică a acestui păstor bisericesc, să ne dăm seama numai de principiul fundamental, care e temeiul constituţiei bisericeşti alcătuite de Şaguna: principiul unei biserici naţionale. Nu se poate atribui decît înaltului spirit liberal şi înţelegerii depline a necesităţilor noastre politice, această înfrăţire a bisericii cu principiul naţional. Ca un rezultat al acestei înţelepte încopcieri putem considera şi introducerea elementului mirean la conducerea chestiunilor bisericeşti. Buni creştini şi buni Români, – *iată ce a vrut Şaguna. Şi-a dat seama că conservarea sentimentului religios trebuie să meargă la noi pe aceleaşi cărări cu propagarea sentimentului naţional; astfel a făcut din biserica sa nu numai depozitarul credinţei noastre religioase, ci şi o cetate de păstrare a existenţei noastre româneşti. El a ţinut seama de atribuţiile istorice ale preoţimii şi a înţeles că împrejurările specifice ale poporului nostru reclamă de la această tagmă nu numai o propovăduire a credinţei religioase, ci şi îndeplinirea unei chemări cultural-politice. Şi-a dat seama că acest popor românesc, ajuns în pripă la o libertate constituţională improvizată, lipsit de o clasă de cărturari, nu-şi poate rezerva preoţimea numai la îndeplinirea rostului ei profesional, ci trebuie s-o angajeze la toate problemele culturale şi politice ale neamului. Ca un înţelegător al relaţiilor culturale şi sociale în care trăia acest popor, el a ştiut să preţuiască acea legătură de intimitate patriarhală a preotului cu poporenii săi, a ştiut că această legătură puternică e făcătoare de minuni. Nu i-a dat preoţimii din vremea lui o deosebită cultură teoretică a preceptelor dogmatice sau canonice, ci i-a arătat mijloacele de alinare ale necazurilor zilnice de care suferă poporul român. Spiritul liberal de înfrăţire a bisericii cu trebuinţele naţionale, împreună cu tendinţa de democratizare a bisericii, care au povăţuit pe Şaguna, au adus roade frumoase la noi. Şi pînă cînd încercarea de a introduce aceeaşi constituţie bisericească în Principatele unite româneşti din această vreme a suferit înfrîngere şi s-a poticnit de spiritul îngust şi motivele utilitare ale clerului conducător de acolo, care a provocat o îndărătnică şi caracteristică „luptă pentru canonicitate", – la noi această constituţie bisericească, edificată pe tradiţia trecutului şi apropiată de nevoile zilnice, ne-a dat o trainică biserică românească.*

De la Şaguna şi pînă astăzi împrejurările politice şi sociale ale poporului nostru nu s-au schimbat; schimbarea ce s-a săvîrşit nu e în favor. Lupta noastră ca popor a devenit şi mai acută, şi mai îndărătnică; ea cere luptători tot mai treji, minţi pătrunse tot mai mult de cunoaşterea nevoilor reale. Chemarea preoţimii noastre e încă cea veche. Preoţimea este şi astăzi la noi încă unica tagmă de cărturari care păstrează legătura directă cu poporul. Această preoţime trebuie să fie şi astăzi (îndeosebi astăzi!) pătrunsă de chemarea ei istorică. Împrejurările de trai nu ne îngăduie încă să ne creştem o preoţime care să rămînă numai pe lîngă rostul ei profesional. Preotul nostru va trebui să ţină încă multă vreme la toiagul vechi de păstorire bisericească: să fie un îndrumător cultural, un sfetnic politic al poporenilor săi.

Schimbarea vremii cere povaţa unor învăţături noi, nu atît pentru întărirea credinţei noastre religioase, cît pentru sprijinirea existenţei noastre naţionale. Credinţa religioasă, hrănită de tradiţia veacurilor şi de dispoziţiile sufleteşti ale ţăranilor noştri, e şi astăzi în alvia strămoşască. Celelalte manifestări ale vieţii noastre naţionale însă sînt supuse unei sorţi pe care nu o putem croi cu puterile noastre. Poezia senină şi înţelepciunea bună a vechiului molitfelnic aduc încă şi astăzi deplina alinare a trebuinţelor sufleteşti reclamate de credinţa religioasă a ţăranului. Viaţa noastră naţională are însă lipsuri mai complexe acum.

Să judecăm lucrurile după înfăţişarea lor reală. În cutare sat de sub munte se alege un preot. Satul acesta e ca toate satele noastre: un sat de oameni necăjiţi. Ţăranii sînt chinuiţi de notarul ovreiu şi îndatoraţi băneşte pînă în gît la un arendaş străin al unei moşii nemeşeşti. Ce văd aceşti ţărani, lipsiţi de sfat şi ajutor, în nou alesul lor preot? Ce aşteaptă de la el? Interpretări de dogme sau de canoane desigur că nu. Ei sînt creştini buni, în sufletul lor trăieşte fiorul credinţei de veacuri. Dar sînt oameni chinuiţi de străini, despuiaţi şi furaţi şi traşi pe sfoară de tot soiul de păcătoşi. Sînt fricoşi şi slăbănogi, pentru că nu ştiu pînă unde merg hotarele drepturilor lor. Sînt săraci şi înapoiaţi, pentru că pămîntul străbun nu mai îndestulează atîtea guri. Ei văd în preotul lor un îndrumător pentru acoperirea acestor lipsuri. Şi acest preot nou ales, dacă pe lîngă durerea unui suflet cinstit va avea şi înţelegerea deplină a chemării sale, desigur că nu va rămîne numai la cîntarea liturghiei de Duminică şi la citaniile de la morţi,

ci va căuta o lecuire a durerilor zilnice de care se prăpădeşte satul lui. Va da sfaturi de economie practică, va înfiripa cutare însoţire de plugari, ca să-i scape pe ţărani din gheara arendaşului, va strivi cu cunoştinţa drepturilor cetăţeneşti tîlcul mincinos al legilor din care se îngraşă acel notar; va căuta, deci, să fie un vrednic muncitor al neamului său, care, pentru asigurarea existenţei sale româneşti, trebuie să cîştige o întărire culturală şi economică. Dacă preotul nou ales nu va împlini aceste, ci, dimpotrivă, va încuia poarta înaintea ţăranilor chinuiţi şi nu va alerga în ajutorul lor; pentru ca în acest timp să se aşeze cu coatele pe masă şi să citească din cărţi nemţeşti excursiunile turmentate ale cutărui docent privat de la vreo universitate de provincie, în jurul vreunui sinod mai mult sau mai puţin ecumenic, acel preot să-şi ia cufărul cu cărţile nemţeşti în spate şi să plece în ştirea Domnului, la mănăstire, ori ce-i pasă satului unde. Acolo să vină altul, care nu ştie măcar o boabă nemţeşte, pe care nu-l taie capul să se avînte la gimnastica echilibristicii dogmatice, ci îşi dă seama de multele nevoi reale ale bieţilor lui parochieni.

La ce rezultate duce o creştere preoţească, care nu ţine seama de legătura preoţimii cu poporul, putem vedea în acea nenorocită Bucovină, cu preoţii ei funcţionarizaţi, cu poporul ei amărît în suflet. Şi doar preoţimea de acolo se creşte la o facultate teologică, al cărei import de erudiţie dogmatică şi canonică a trezit şi la noi năzuinţe similare. Unde e astăzi mai mult zbucium, mai multă amărăciune, mai multă dezbinare, ca în biata Bucovina? Unde e ţăranul mai lipsit de povaţă ca acolo? Pentru că această învăţată preoţime nu clădeşte pe temeiul atribuţiilor sale istorice şi pentru că educaţia de care s-a împărtăşit a fărîmat puntea care duce la sufletul ţăranului.

La noi, aici în ţara asta, acel povăţuitor practic al credincioşilor săi, care e înfăţişat în Popa Tanda *din povestirea minunată a dlui Slavici, va rămîne încă multă vreme prototipul chemării preoţeşti. Rostul acesta al preotului sătesc îl pretind tradiţiile istorice ale acestei tagme vrednice şi-l cer interesele noastre naţionale, a căror îndrumare trebuie ascultată de toţi.*

***

Ce dă însă o notă de actualitate acestor constatări principiare? E vorba de un curent nou, care ar dori să îndrumeze pe alte cărări creşterea preoţimii noastre. În acest Sibiiu, *care s-a distins printr-un spirit de toleranţă în trebile confesionale, în acest „seminar andreian", în care s-a interpretat chemarea preoţească, totdeauna potrivit trebuinţelor noastre, cîţiva tineri profesori, foşti discipoli ai facultăţii teologice din Cernăuţi, socot c-a sosit vremea să avem şi noi o preoţime cu „înaltă erudiţie dogmatică şi canonică". Pentru acest scop, aceşti domni profesori s-au „concentrat" şi au dat o revistă „teologică". Eu nu voi face aici analiza ingrată a acelor tipăruri.*

Constat numai că această revistă, în felul ei de astăzi, cu articolele teoretice, cu lupta straşnică împotriva unor pericole de care noi azi nu avem să ne temem, cu cheltuiala inutilă a cernelei pe citaţii eline, cu ploaia grozavă a numelor nemţeşti, cu cronica ei rusească, nu împlineşte un gol simţit, ci sporeşte numai mulţimea tipăriturilor neînţelese. Pe lîngă aceste, dacă se va avînta la justificări şi interpretări oricît de „ştiinţifice" de ordine dogmatică, atunci se va porni din nou acel pătimaş şi urît război confesional între oameni de un sînge. Noi, în anacronismul acestor hărţuieli între Blaj şi Sibiu, nu vrem să mai cădem.

Să caute deci conducătorii acestei reviste să se descurce din labirintul unei doctrine generale şi să găsească trebuinţele vii ale bisericii noastre româneşti, să interpreteze misiunea preoţească la noi în înţelesul ei istoric. Să-şi aducă aminte, că numai cunoaşterea realităţii schimbă în argint banii mărunţi ai învăţăturii de la şcoală şi că lipsurile unei tagme de oameni nu se pot culege din cărţi. Atunci îşi va justifica existenţa şi noi ne vom bucura de cîştigarea unor tovarăşi ai muncii noastre.

Poporul ni se va pătrunde şi pe mai departe de sfînta, buna şi înţeleapta lui lege românească, iar preoţimea noastră să asculte îndemnul unei tradiţii de veacuri şi să-şi dea seama de poruncile vremilor noi. Să vadă totdeauna înaintea ochilor ei icoana luminoasă a acelui apostol cu barba albă, de a cărui sfinţenie s-a cutremurat şi sufletul meu şi de care eu m-am apropiat odinioară cu cuvintele unei pietăţi smerite:

Cuvine-se hirotonirea
Cu harul cerurilor ţie,
Drept vestitorule apostol
Al unei vremi ce va să vie!

Gheorghe BOBÂNĂ

MIHAI EMINESCU: CONCEPTUL DE „REINTEGRARE“ ÎN DIVINITATE

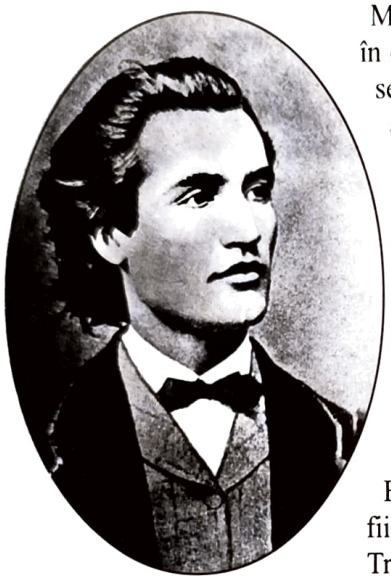

Mihai Eminescu a fost un poet-cugetător care, trăind în epoca romantică, prelungită chiar prin opera sa, nu separa creaţia de filozofie, fie şi pentru motivul că aceasta din urmă ea însăşi căpăta treptat la el accepţiunea de creaţie. La Eminescu filozofia nu încetează să fie filozofie, însă este o filozofie trăită liric. Poetul nu accepta tirania filozofiei de sistem, care de bună seamă i-ar fi afectat creaţia artistică. El rămînea un poet cugetător, ipostază necesară creatorului în epoca romantică. Nefiind afiliat unui sistem de gîndire, academizat şi dogmatizat, Eminescu nu era un scriitor eseist care ar transplanta tipologii literare în filozofie. În persoana lui Eminescu poetul şi cugetătorul apar ca o singură fiinţă, realizînd idealul scriitorului romantic.

Trecut prin şcoala filozofiei germane, Eminescu, prin Novalis, devine adept al romantismului marcat de nostalgia de unificare a poeziei cu filozofia, şi aceasta i-a deschis drumul spre imperativul statuării unei filozofii a Creştinismului. Poetul a cunoscut temeinic literatura religioasă creştină. Citatele din scrierile sfinţilor părinţi ni-l prezintă ca pe un pasionat al Patristicii de la concilierea gîndirii religioase cu filozofia elenă (Philon) pînă la apologismul lui Origen din Alexandria. În exegeza creştinismului Eminescu se asociază însă marilor teme ale filozofiei romantice, iar printre acestea una dintre temele majore a fost aceea a „reintegrării“ în Divinitate.

Conceptul „reintegrare“ îşi are originea în filozofia lui Fichte, care preciza în opera sa că, în ultimă analiză, lumea şi viaţa constituie în timp o treaptă de realizare a eului absolut. Odată lansată, această idee a cucerit conştiinţa scriitorilor romantici. În spaţiul german, poetul care a preluat-o creator, dezvoltînd-o, a fost Novalis în „Fragmenten“, iar în spaţiul francez – Victor Hugo, în „Histoire de civilisation Dieu“. La Novalis realizarea absolutului apare ca „reintegrarea eului în lumea ideii, ca un retur în unitate, constituindu-se astfel ca un final al evoluţiei. Astfel, la Novalis „omul e forma cea mai completă sub care Demiurgul se manifestă în cadrul limitat al creaţiei, încît el (Demiurgul) poate fi căutat printre oameni“.

Eminescu va străbate către înţelesul „reintegrării“ de acum în lirica de tinereţe. În poemul „Andrei Mureşanu“ (1872) poetul deliberează în jurul problemei „reintegrării“ şi a armoniei universale.

Stinge, puternic Doamne, cuvîntul nimicirii
Adînc, demonic-rece, ce-n sufletu-mi trăieşte,

Coboară-te în mine, mă fă să recunosc
C-a ta făptură slabă-s...

Văd cerul lan albastru sădit cu grîu de stele,
El îmi arată planul adîncei întocmele
Cu care-şi mişcă sorii...

În „Povestea magului căutător în stele" (1872) întîlnim acelaşi înţeles intuitiv al conceptului de „reintegrare" ce-şi caută sprijin într-o reprezentare ocultistă şi magică:

Cum Dumnezeu cuprinde în viaţa lui cerească
Lumi, stele, timp şi spaţiu ş-atomul nezărit,
Cum toate-s el şi dînsul în toate e cuprins,
Astfel tu vei fi mare cu gîndul tău întins.
...Dar înăuntru-i este o lume-ntinsă, mare,
Aievea – pentru dînsul. Cum picături ce sorb
Toate razele lumii într-un grăunte-uimit,
În el îs toate, dînsul e-n toate ce-a gîndit.

Acelaşi concept al „reintegrării" îl găsim în întregul subiect al altei opere importante – „Memento mori" (1872).

Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gîndire,
Ce ţii bolţile tăriei să nu cadă-n risipire,
Cine eşti?... Să pot pricepe
şi icoana ta... pe om.
...Eu un om de te-aş cunoaşte,
chiar să mor mi-ar părea bine.

Astfel, anul 1872 poate fi considerat deosebit de important pentru fixarea problemei „reintegrării" în creaţia eminesciană.

În poemul „Împărat şi proletar" (1874) Eminescu a reliefat conceptul „reintegrării" prin ideea că omul este o încercare a divinităţii în noi, apropiindu-se astfel de filozofia schopenhaueriană".

În orice om o lume îşi face încercarea,
Bătrînul Demiurgus se opinteşte-n van...

În final poetul constată în spirit schopenhauerian „dorinţa de a trăi" ca un corelar al „voinţei individuale", care se sfîrşeşte cu moartea, deoarece „vis al morţii-eterne e viaţa lumii-ntregi".

Într-un mod particular eminescian e înfăţişată problema „reintegrării" în poezia „Rugăciunea unui dac" (1879). Dorinţa dacului de a dispărea fără de urmă în stingerea eternă exprimă tendinţa de „reintegrare" prin moarte în fiinţa primordială.

Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sîmburul luminii de viaţă dătător,
Nu era azi, nici mîine, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate şi totul era una;...
El este moartea morţii şi învierea vieţii!
Şi el îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Şi inima-mi umplut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vînturi auzit-am a lui mers
Şi-n glas purtat de cîntec simţii duiosu-i vers –
Şi tot pe lîngă-acestea cerşesc într-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!
...Să simt că de suflarea-ţi suflarea mea se curmă
Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!

Aici nu poate fi vorba doar de o asceză, aidoma aceleia din „Povestea magului căutător în stele", şi cu atît mai puţin de o eliberare prin creaţie ca în „Luceafărul", ci de acea „reintegrare" thanatologică prin care se ţinteşte la o rupere definitivă a cauzalităţii fiinţării.

Cea mai profundă şi cuprinzătoare tratare a conceptului de „reintegrare" în Divinitate o întîlnim la Eminescu în „Scrisoarea I" (1881). În această capodoperă ideea centrală este că „substratul oniric originar" vine din Geneză şi este dat de Divinitate. Prin intuirea „substratului oniric originar" poetul, după cum menţiona George Călinescu, a intuit plăpînd arhetipurile.

Pe cînd totul era lipsă de viaţă şi voinţă...
N-a fost lume pricepută şi nici minte s-o
priceapă
Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază,
Dar nici de văzut nu fuse şi nici ochi care s-o
vază...
Dar deodat-un punct se mişcă...
cel întîi şi singur. Iată-l!
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl...
Punctu-acela de mişcare, mult mai slab ca
boaba spumii,
E stăpînul fără margini peste marginile lumii...

Creaţia „ex nihilo", imagistica novotestamentară, ruperea catapeteasmei lumii şi comunicarea între timp şi eternitate – tot ce ţine de învăţătura sfinţilor părinţi e prezent în această poezie într-o exegeză contemporană.

În acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată,
Că-ndărătu-i şi-nainte întuneric se arată.

„Scrisoarea I" este un poem al Genezei şi Apocalipsului ce ţine de stratul cel mai adînc al doctrinei creştine:

Timpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie...
***Unul** e în toţi, tot astfel precum **una** e în toate.*

Tema „reintegrării", aşa cum apare în „Scrisoarea I", vizează momentul unei „reintegrări colective", pe cînd mai tîrziu, în „Mai am un singur dor"

(1883), poetul vorbeşte de „reintegrarea individuală“:

Luceferi, ce răsar
Din umbră de cetini,
Fiindu-mi prieteni,
O să-mi zîmbească iar.

Ambele tendinţe culminează simbolic prin „reintegrarea“ geniului din poemul „Luceafărul“ (1883).

Din chaos, Doamne,-am apărut
Şi m-aş întoarce-n chaos...
Şi din repaos m-am născut,
Mi-e sete de repaos.

S-a spus că Luceafărul, metaforic vorbind, e însuşi ochiul lui Dumnezeu privitor către lume, de la care emană lumina, un cuvînt-cheie în simbolistica romantică, inclusiv în creaţia eminesciană. Acest cuvînt conotează spiritul divin, aşa cum vom vedea şi în poezia „Învierea“ (1878).

Deodată-n negre ziduri lumina dă năvală.

Conotaţia luminii la Eminescu este aceea de viaţă într-un nou stadiu al spiritualităţii:

Christos a înviat din morţi,
Cu cetele sfinte,
Cu moartea pre moarte călcînd-o,
Lumina ducînd-o
Celor din morminte!

Dezvoltată mai departe, problema culminează cu conotaţii ca „rodirea luminii“, „extaz creator“, „înălţare creatoare“. Întunericul este astfel învins de Divinitate prin lumină.

Problema „reintegrării“ capătă sensul ei plenar în creaţia eminesciană datorită altei probleme cu o vădită funcţionalitate ontologică – cea a „regenerării“. „Reintegrarea“ este scopul final al oricărei existenţe, pe cînd „regenerarea“ e chiar procesul „refacerii“ noastre treptate. Ne întoarcem către izvoare, reintegrîndu-ne, renovîndu-ne. Atît „regenerarea“ cît şi „reintegrarea“ îşi află o complementaritate în iubire ca esenţă a întregii lumi. Iubirea eminesciană semnifică mitul dăruirii artistice şi constituie cel mai înalt sens al „Luceafărului“ spre care tinde întreaga operă a poetului. Unirea mistică cu Divinitatea, „reintegrarea“ era gîndită de Eminescu ca un reflex al iubirii.

Astfel, conceptul de „reintegrare“, concept ce ţine de gîndirea filozofică romantică, a stat în centrul filozofiei poetice eminesciene.

Chişinău. 13 ianuarie 2000. ***Inaugurarea Centrului academic EMINESCU***

Elena ŢURCANU

PROBLEMA MĂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE ÎN CADRUL COMISIEI EUROPENE (1858)

Pe parcursul evului mediu întreg teritoriul românesc a fost împînzit cu biserici şi mănăstiri. Din cauza deselor schimbări de domni, ctitorii mănăstirilor şi urmaşii lor, pentru a proteja aceste lăcaşe sfinte de acte arbitrare ale autorităţilor bisericeşti şi laice locale, le-au închinat Locurilor Sfinte din Orientul creştin, considerate protectoare superioare ale Bisericii Ortodoxe[1]. O parte din venitul mănăstirilor româneşti închinate Locurilor Sfinte trebuia să fie folosit pentru întreţinerea instituţiilor de binefacere, a şcolilor, spitalelor din Principatele Române. O parte infimă urma să fie transmisă Locurilor Sfinte. Mănăstirile închinate trebuiau să fie administrate în continuare conform actului de închinare de către călugării români. Procesul închinării nu trebuie considerat ca trecerea mănăstirilor româneşti în proprietatea instituţiilor ecleziastice de pe Locurile Sfinte.

După instaurarea regimului fanariot în Ţările Române, domnii şi mitropoliţii, primii, în majoritate de origine greacă, neţinînd cont de stipulaţiile testamentelor fondatorilor, prin acte secrete de închinare şi în dauna Principatelor Române, au închinat Locurilor Sfinte un număr mare de mănăstiri[2].

În 1821, ca urmare a participării călugărilor greci la revoluţia greacă, Sublima Poartă i-a înlăturat de la administrarea mănăstirilor închinate[3].

În urma războiului ruso-turc din anii 1828–1829 şi a sporirii influenţei ruseşti în zonă, Rusia, declarată protectoare a bisericii ortodoxe, a înţeles că însăşi Principatele Române, prin poziţia lor geografică, ar putea să-i deschidă porţile Constantinopolului[4]. Pentru realizarea acestui deziderat de veacuri, Rusia şi-a găsit un aliat de nădejde în persoana călugărilor greci. Ea a restituit călugărilor greci proprietăţile mănăstirilor închinate, încurajînd, astfel, pretenţiile mănăstirilor greceşti din Orient asupra mănăstirilor româneşti închinate[5]. Călugării greci, tutelaţi de către patriarhi şi Rusia, au început a concepe procesul de închinare ca o „înfeodare a mănăstirilor pămîntene"[6], iar mănăstirile închinate fiind tratate ca „simple izvoare de venit"[7]. Fărădelegile comise de călugării greci au provocat în Principatele Române un dezastru economic[8]. Autorităţile Principatelor Române n-au rămas indiferente faţă de situaţia creată, ci şi-au manifestat sentimentele de nemulţumire şi de revoltă[9].

În conformitate cu articolul 24 al Tratatului de la Paris din 1856, în Moldova şi Ţara Românească, pentru „reprezentarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor"[10], urma să se constituie cîte un Divan ad-hoc, iar o Comisie europeană trebuia să înregistreze dorinţele Divanurilor ad-hoc inclusiv în problema mănăstirilor închinate.

Chestiunea mănăstirilor închinate a fost abordată şi în cadrul şedinţelor Divanurilor ad-hoc al Moldovei şi al Ţării Româneşti din 1857. Ulterior, problema mănăstirilor închinate a fost transmisă Comisiei europene cu sediul la Bucureşti, care urma să întocmească un raport al celor mai importante probleme înaintate de către Divanurile ad-hoc în privinţa reorganizării Principatelor Române[11].

Unele aspecte ale problemei enunţate au fost abordate în linii generale în literatura de specialitate[12]. Revenirea asupra unor surse documentare[13] ne-a permis elucidarea mai detaliată a chestiunii date.

În acest studiu vrem să relevăm atitudinea Marilor Puteri față de problema mănăstirilor închinate în cadrul dezbaterilor Comisiei europene cu sediul la București și a Conferinței de la Paris din 1858.

Disensiunile pe marginea problemei mănăstirilor închinate au divizat reprezentanții Marilor Puteri în două grupări diametral opuse[14]. Prima grupare, susținătoare a cauzei Principatelor Române, era constituită din reprezentanții Austriei, Franței, Angliei, Prusiei și Sardiniei; cea de-a doua, protectoarea călugărilor greci,– din Rusia și Turcia[15].

La 13 aprilie 1858, după o examinare detaliată, reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei au constatat că numai un număr mic de mănăstiri au fost închinate Locurilor Sfinte. Ulterior, domnitorii celor două Principate Românești, găsind proprietățile mănăstirilor indigene rău

Reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei, Sardiniei au considerat averile mănăstirilor închinate ca patrimoniu al instituțiilor religioase din Moldova și Țara Românească, destinate susținerii lăcașurilor de caritate, spitalelor, școlilor din țară, precum și întreținerii mănăstirilor[18].

În fine, proprietatea Bisericii rămînea un bun național sub controlul statului, iar domnitorii care au închinat aceste mănăstiri aveau dreptul de a reveni asupra actului închinării[19]. Comisia europeană a recomandat de a se recurge la o tranzacție care să aplaneze conflictul prin buna înțelegere a mitropoliilor Principatelor Române și a călugărilor greci[20].

Comisarii Franței, Marii Britanii, Prusiei și Sardiniei, avînd în vedere că documentele de fondare erau învechite, sperau că reprezentanții Locurilor Sfinte se vor dezice de pretențiile asupra bunurilor mănăsti-

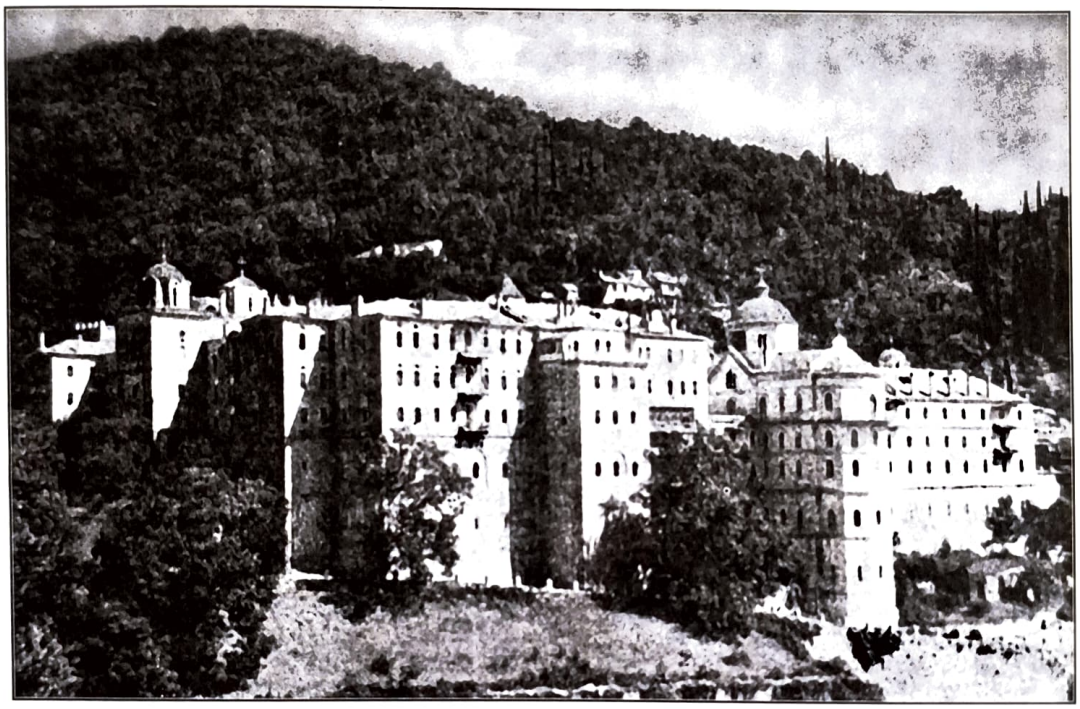

Mănăstirea Zografu din Muntele Athos, refăcută de Ștefan cel Mare și Sfînt și ajutată de numeroși domni moldoveni și munteni

administrate le-au pus, prin acte de închinare, sub supravegherea Locurilor Sfinte[16]. Proprietățile acestor mănăstiri erau destinate, în primul rînd, susținerii comunităților de care ele aparțineau și actelor de caritate în Principatele Române. Conform testamentelor fondatorilor, veniturile mănăstirii închinate urmau să fie folosite, în primul rînd, pentru necesitățile mănăstirii și doar prisosul trebuia trimis Locurilor Sfinte[17].

În pofida veniturilor enorme, mănăstirile închinate au încetat să facă acte de caritate, iar profitul, destul de mare, era folosit doar pentru îmbogățirea călugărilor și mănăstirilor grecești.

rilor închinate. De aceea au propus ca Principatele Române să ofere anual o sumă de bani comunităților religioase din Orientul creștin[21].

După părerea susținătorilor cauzei românești, înțelegerea de mai sus putea fi favorabilă mănăstirilor închinate și Bisericii Principatelor Române. Ea ar fi pus capăt înstrăinării celei de-a patra părți din pămîntul național[22].

Basily, comisarul rus în Comisia europeană, bun cunoscător al rolului și importanței mănăstirilor închinate, exprimînd poziția oficială a Rusiei, a menționat că orișice proprietate a Bisericii grecești din Principatele Române se află în posesia sa în baza

unei donații, a unui testament sau datorită unui act de cumpărare și că există un număr considerabil de documente care pot confirma faptul că fondatorul mănăstirii a fost totodată și donator[23]. El s-a referit și la utilizarea termenilor *donație* și *dedicație*, explicînd că primul se aplica la pămînturi, iar al doilea – la mănăstiri.

Primele discordanțe între domnitorii Principatelor Române și reprezentanții Bisericii elene au apărut ca urmare a dorinței domnitorilor de a participa la numirea egumenilor greci și de a administra bunurile mănăstirești[24].

Guvernele Principatelor Române au cerut, pentru necesitățile statului, o parte din venitul mănăstirilor închinate, însă niciodată n-au pretins averile Bisericii grecești[25].

Reprezentantul Rusiei a pus în discuție problema dreptului proprietății Principatelor Române asupra mănăstirilor închinate. După părerea lui, o mănăstire poate fi considerată ca proprietate particulară și transmisibilă prin succesiune, argumentînd că printre documentele publicate de către Biserica greacă sînt și donații făcute de urmașii fondatorilor ori de către domnitori cu consimțămîntul urmașilor[26].

Basily a menționat că, deși Moldova și Țara Românească sînt nemulțumite de faptul că mănăstirile închinate nu-și aduc aportul la sarcinile Principatelor Române, el consideră că nu au dreptate, deoarece mănăstirile închinate nu se bucură de nici o scutire, au fost lipsite de o parte considerabilă din păduri, sub pretextul utilității publice[27].

El regretă că de fiecare dată, la propunerile Bisericii grecești de a fonda instituții de binefacere și de utilitate publică, guvernele Principatelor Române refuză, declarînd că vor să participe la administrare, extrăgînd o parte – fie o treime, fie o pătrime – din venit. Astfel guvernul Moldovei a extras o sumă de 12 500 ducați din venitul mănăstirilor închinate. Guvernul Țării Românești a reclamat o pătrime, în scopul de a participa la administrare sub pretextul controlului asupra venitului total[28].

Comisarul rus a recunoscut că o parte considerabilă din venit este trimisă Locurilor Sfinte, iar restul este folosit pentru întreținerea mănăstirilor închinate[29]. De altfel, menționa comisarul rus, mănăstirile închinate din Principatele Române se află într-o stare mai bună decît cele dependente de Casa Centrală, adică mănăstirile neînchinate. Această stare de lucruri Basily o atribuie abuzurilor acelorași guverne și funcționarilor cointeresați de participarea la administrare[30]. Totuși, Basily a recunoscut că Biserica ortodoxă din Orientul creștin are un izvor esențial de îmbogățire în Principatele Române. Astfel, Academia ecleziastică, numeroase școli, tipografia greacă și arabă, toate fundațiile Patriarhatului din Ierusalim, Palestina, precum și din Constantinopol, școlile fondate în Alexandria, la Cairo și în multe alte localități sînt întreținute din acest venit. Totodată Basily era indignat de faptul că vechiul centru patriarhal din Antiohia, fiind redus la mizerie și avînd un venit de numai trei-patru mii de franci, a fost silit să întrețină cîteva școli pe baza venitului de la cele două mănăstiri ale sale din Moldova[31]. Obligarea clerului grec să renunțe la bunurile sale imobile ar constitui din partea Principatelor Române un act de confiscare[32].

Savfet Effendi, comisarul turc, în deplin acord cu reprezentantul rus, s-a referit și la sursele de îmbogățire ale mănăstirilor și bunurilor imobile: în primul rînd, din donațiile domnitorilor băștinași și greci, din partea boierilor ori a particularilor din păturile indigene ori străine, în al doilea rînd, de pe urma achiziționării prin cumpărare, din partea aceluiași cler grec.

Drepturile clerului grec referitor la mănăstirile și bunurile imobile aparținînd pioaselor fundații n-au fost contestate niciodată de către guvernele celor două Principate. Singura pretenție pe care aceste țări au ridicat-o contra clerului grec e că nu se ține cont de dispozițiile testamentelor, actelor de donație ale fondatorilor[33].

Reprezentantul turc a menționat că clerul grec nu vrea decît să îndeplinească cu credință toate obligațiile pe care le are în virtutea actelor de donație și dedicație. Dacă o nouă legislație a Principatelor ar stabili un impozit funciar permanent asupra sarcinii proprietății, clerul grec se va supune, ca și alți posesori ai proprietăților private.

Savfet Effendi a fost indignat de faptul acuzării pe nedrept a preoților greci precum că ei și-ar fi permis abuzuri în procesul administrării mănăstirilor. De multe ori autoritățile ecleziastice grecești, dorind să-și recheme din Principate preoții implicați în astfel de probleme, au întîmpinat rezistență din partea guvernelor locale[34]. În schimb, comisarii Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei, Sardiniei n-au dorit să prelungească dezbaterea inutilă, păstrîndu-și opiniile pe care le-au exprimat[35].

Reprezentanții Marilor Puteri au considerat că reglementarea chestiunii mănăstirilor închinate Locurilor Sfinte să fie rezervată guvernelor viitoare ale Principatelor Române în deplina lor autonomie[36]. Însă Basily și-a exprimat părerea că viitoarelor Asamblee legislative le-a fost atribuită o problemă bilaterală după natura sa, care vizează interesele

Bisericii din Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Muntele Athos etc., drepturile căreia pînă acum au fost garantate[37].

Baronul de Richtofen, comisar al Prusiei, susţinut de reprezentanţii Franţei, Austriei, Angliei şi Sardiniei, a remarcat faptul că o examinare matură a chestiunii mănăstirilor închinate este deosebit de necesară[38].

Savfet Effendi a propus ca problema mănăstirilor închinate să fie examinată aprofundat în cadrul unei comisii bilaterale a Guvernului moldav şi a autorităţilor ecleziastice[39].

În fine, reprezentanţii Marilor Puteri în cadrul Comisiei europene de la Bucureşti din 1858 au făcut cunoştinţă mai îndeaproape cu problema mănăstirilor închinate. Deşi problema ţinea de competenţa Principatelor Române, reprezentanţii Rusiei şi ai Turciei s-au ridicat în apărarea clerului grec, deoarece domeniile administrate de acesta constituiau un venit esenţial care alimenta proiectele ambiţioase ale Rusiei[40].

În cadrul Comisiei europene de la Bucureşti s-au constituit două grupări opuse în privinţa modalităţii de soluţionare a problemei mănăstirilor închinate.

Comisia propusă de reprezentantul turc nu s-a întrunit, astfel problema a rămas deschisă pentru a fi abordată de Conferinţa de la Paris din 1858[41].

Conferinţa de la Paris şi-a început lucrările pe data de 22 mai 1858. Lucrările ei au durat pînă pe data de 19 august 1858. Conform prevederilor Tratatului Congresului de la Paris din 1856, ea trebuia să elaboreze o convenţie privind organizarea Principatelor Române.

Reprezentanţii Principatelor Române nici n-au fost invitaţi la lucrările Conferinţei de la Paris din anul 1858. De fapt, „românii n-au cerut să fie reprezentaţi la Conferinţa de la Paris şi n-au găsit cel puţin de cuviinţă a trimite măcar o deputăţie să înfăţişeze o petiţie din partea lor la acel Congres"[42].

Deşi chestiunile interne ale Principatelor Române nu ţineau de competenţa Conferinţei de la Paris, Kiseleff, reprezentantul Rusiei, a pus totuşi în discuţie această problemă[43].

Reprezentantul Rusiei, avînd la dispoziţie memoriile călugărilor greci şi ale fostului reprezentant rus în Principate, Aristarhi, care susţineau că în Moldova şi Ţara Românească există o lege fundamentală care constată că a patra parte din teritoriul Principatelor o constituie proprietatea absolută a călugărilor greci, a indus în eroare chiar puterile susţinătoare ale cauzei române, Franţa şi Italia[44].

În fine, în şedinţa din 30 iulie 1858 a fost adoptat Protocolul XIII, care propunea o modalitate de soluţionare a chestiunii mănăstirilor închinate. Astfel, Conferinţa a decis că pentru a soluţiona echitabil diferendul între guvernele Principatelor Române şi clerul grec, părţile interesate vor fi invitate să se întîlnească timp de un an, căutînd un

Mănăstirea Pantocrator din Muntele Athos, ajutată de Vlad Ţepeş, Vlad Călugărul, Constantin Brîncoveanu şi alţi domni munteni

compromis; în cazul în care nu vor dori să se întîlnească, se va căuta un arbitru suprem; Sublima Poartă se va sfătui cu puterile garante pentru a-l desemna[45]. Formularea respectivă aparţinea reprezentantului Rusiei, care manifestase cel mai mare interes faţă de această problemă.

Comisarul Rusiei a pus pe masa tratativelor o problemă pe care ceilalţi reprezentanţi mai că nu o cunoşteau. În opinia lui A.C. Floresco, Protocolul XIII poate fi comparat cu o capcană în care s-au lăsat prinse Marile Puteri[46].

Autorităţile române, sesizînd pericolul, n-au consimţit să se supună Protocolului XIII, deoarece prevederile lui permiteau amestecul străinilor într-o problemă internă a Principatelor Române, aducînd prejudicii autonomiei lor.

Adoptarea Protocolului XIII de către Conferinţa de la Paris, în lipsa unui reprezentant român, a complicat şi mai mult chestiunea mănăstirilor închinate[47], iar, prin internaţionalizarea problemei[48], Marile Puteri au încercat să priveze Principatele Române de dreptul de a legifera problema mănăstirilor închinate.

Cu toate acestea, Guvernul român n-a respectat prevederile Protocolului XIII, dimpotrivă, prin secularizarea înfăptuită de către domnitorul A.I. Cuza în 1863, a rezolvat problema mănăstirilor închinate în favoarea României.

NOTE

1. **Bengesco Gr.**, *Memorandum sur les Eglises, les Monasteres, les biens conventuels et spécialement sur les monasteres dedies de la Principaute de Valachie*, Bucureşti, 1858, p. 10.
2. *Ibidem*, p. 11–12.
3. **Bolliac C.**, *Monastirile din România. Monastirile închinate*, Bucureşti, 1862, p. 232.
4. **Floresco A. C.**, *Quelgues mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie*, Paris, 1864, p. 9.
5. **Bolliac C.**, *op. cit.*, p. 223.
6. **Rosetti R.**, *Conflictul dintre Guvernul Moldovei şi mănăstirea Neamţului înainte de 1 iunie 1858*, Bucureşti, 1910, p. 4.
7. **Giurescu C.C.**, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Chişinău, 1992, p. 150.
8. **Popescu-Spineni M.**, *Procesul mănăstirilor închinate. Contribuţii la istoria socială românească*, Bucureşti, 1936, p. 9.
9. **Bossy R. V.**, *Agenţia diplomatică din Paris şi legăturile franco-române sub Cuza Vodă*, Bucureşti, 1937, p. 73.
10. *Acte şi documente relative la istoria Renaşterii României de D. A. Sturdza*, Bucureşti, 1889, vol. IV, p. 239 (în continuare – *Acte şi documente...*).
11. *Acte şi documente...*, vol. VI, partea II, p. 595.
12. **Popescu-Spineni M.**, *op. cit.*
13. *Acte şi documente...*, vol. II, VI, partea I–II; **Bolliac C.**, *Monastirile din România. Monastirile închinate*, Bucureşti, 1862.
14. *Memoire de C. Negri*, p. 106–111, în Xenopol A. D., *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Bucureşti, p. 315–316.
15. *Ibidem*.
16. **Popescu-Spineni M.**, *op. cit.*, p. 65.
17. **Bolliac C.**, *op. cit.*, p. 538.
18. **Popescu-Spineni M.**, *op. cit.*, p. 66.
19. *Acte şi documente...*, vol. VI, partea II, Bucureşti, 1896, p. 633.
20. **Popescu-Spineni M.**, *op. cit*, p. 66.
21. *Ibidem*.
22. **Giurescu C. C.**, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Chişinău, 1992, p. 154.
23. *Acte şi documente...*, vol. VI, partea II, p. 634.
24. **Popescu-Spineni M.**, *op. cit.*, p. 66.
25. *Ibidem*, p. 67.
26. *Acte şi documente...*, vol. VI, partea II, p. 635.
27. *Ibidem*, p. 636.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*, p. 637.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*, p. 638.
33. *Ibidem*.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, p. 639.
36. *Ibidem*, p. 589.
37. *Ibidem*, p. 597.
38. *Ibidem*, p. 40.
39. *Ibidem*, p. 595.
40. **Xenopol A. D.**, *op. cit.*, p. 315.
41. **Popescu-Spineni M.**, *op. cit.*, p. 68.
42. *Acte şi documente...*, vol. VII, p. 1132–1133.
43. **Floresco A. C.**, *op. cit.*, p. 33.
44. **Bolliac C.**, *op. cit*, p. 353–354.
45. *Acte şi documente...*, vol. VIII, p. 287–288.
46. **Floresco A. C.**, *op. cit.*, p. 33.
47. **Bolliac C.**, *op. cit.*, p. 6.
48. **Popescu-Spineni M.**, *op. cit.*, p. 72.

Dorina SURUGIU-NEGREI

OCTAVIAN GOGA ŞI ÎNCEPUTURILE *ASTREI* BASARABENE

Interesul firesc pe care îl suscită în ultimul timp istoria interbelică a Basarabiei ne îndeamnă să scrutăm cu atenţie şi emoţie activitatea „Astrei" în ţinutul reintegrat fruntariilor strămoşeşti.

La cîţiva ani după Marea Unire de la 1918, situaţia de criză din provincie cerea implicit găsirea unei căi de soluţionare. Salvator s-a dovedit a fi recursul la valorile culturii naţionale. Contextul istoric impune paralela cu realităţi similare transilvănene, însăşi fondarea Asociaţiunii la 1861 fiind condiţionată de necesitatea afirmării valorilor naţionale şi culturale ale băştinaşilor. Iar atunci cînd au fost înălţate stăvilare artificiale în exprimarea crezului politic, energia naţională şi-a manifestat potenţele cultivînd „cîmpul nesfîrşit şi veşnic roditor al culturii". (Andrei Bîrseanu) [1, p. 329]

Alarmat de ceea ce i-a fost dat să vadă la 1923, călătorind prin Basarabia, Onisifor Ghibu sesizează imediat proporţiile dezastrului cauzat de morbul politicianismului. Acest martor ocular activ implicat în evenimentele cruciale din provincia estică îşi va exprima ferm atitudinea în publicaţiile timpului prin cîteva articole cutremurătoare. Dă în ele cu lux de amănunte motivaţia scepticismului basarabean, dar încearcă şi să propună soluţii.

Cu meticulozitatea care-l caracterizează, cronicarul ardelean al evenimentelor basarabene nu omite nici una dintre proiecţiile celor înregistrate la est de Prut. Ansamblul lor prezenta, la moment, un veritabil rechizitoriu al degradării în care a fost împinsă regiunea românească răsăriteană.

Necunoaşterea realităţilor din plaiul interriveran a stat la baza numeroaselor nemulţumiri ale localnicilor şi, în consecinţă, a dus la înstrăinarea lor. Atunci cînd informaţiile din „frumoasa ţară de peste Prut" erau de-a dreptul exasperante, O. Ghibu, fiind un spirit angajat, declanşează, practic, campania de ajutorare a Basarabiei [2]. A mediatizat printr-un şir de conferinţe problema basarabeană, animînd sentimentul de solidarizare deplină cu fraţi de un neam şi un sînge. În aceste circumstanţe, cînd se simţea necesitatea stringentă a unor acţiuni energice şi ferme, înşişi basarabenii au solicitat concursul transilvănenilor, intuind că în sufletul acestora reverberaţiile simţămintelor fraterne ar putea avea un ecou mai pronunţat, pe potriva încercărilor destinului [3, p. 23–24].

Ceva mai tîrziu fruntaşul ardelean va evoca audienţa acordată de către regele Ferdinand I, în cadrul căreia a fost abordată chestiunea basarabeană. S-a constatat că decăderea ţinutului de la nivelul anilor 1917–1918 a fost cauzată de politicianism. A amplificat tristeţea faptul că „pentru cultură nu se face aproape nimic, iar fără cultură nimic nu se poate zidi temeinic" [4, p. 10].

O nouă călătorie în Basarabia, la 1924 deja, i-a dat prilej lui O. Ghibu de a-l îndemna pe Î.P.S. mitropolit Gurie să ceară, în cadrul sărbătorilor de la Cîmpeni, extinderea „Astrei" şi în Basarabia. Experienţa benefică a Ardealului aducea speranţe de reuşită pentru provincia estică, unde pînă la acel moment eşuaseră toate iniţiativele româneşti.

Ca urmare a intervenției lui O. Ghibu în planul adunării de la Cîmpeni, Î.P.S. Gurie a solicitat concursul societății „Astra", prin activitatea căreia să se dea prioritate *de facto* culturii, și nu politicianismului.

În toamna aceluiași an, la Arad, în cadrul adunării generale ordinare a Asociațiunii, a fost formată o delegație din 20 de persoane care să asigure extensiunea „Astrei" la est de Prut. Contactul nemijlocit urma să-l stabilească personalități notorii ca V. Goldiș, O. Goga, I. Lupaș, mitropolitii N. Bălan și V. Suciu, C. Branișteanu, Sextil Pușcariu, G. Bogdan-Duică, I. Agârbiceanu, T. Brediceanu, O. Ghibu, H.P. Petrescu etc. [3, p. 24]. În ședința delegației, convocată pe 12 ianuarie 1925, la Cluj, s-a găsit rezonabilă propunerea lui Sextil Pușcariu de a autoriza pe unul dintre membrii „Astrei", dintre cei mai versați în domeniu, să aplaneze chestiunile de organizare în teritoriul estic al României, evident punîndu-i-se la dispoziție mijloacele necesare. Formularea concretă a acestei doleanțe îi aparține lui Octavian Goga, dacă e să citâm literalmente din respectivul proces-verbal: „...Basarabenii singuri nu pot face nimic. Un ardelean, ca delegat al nostru, să fie conducătorul lor. Acest rol nu-l poate îndeplini nimeni mai bine ca dl Ghibu, care e un bun cunoscător al situației de acolo și are și întinse legături cu conducătorii basarabeni..." [4, p. 28].

Ulterior, cronica evenimentelor, prezentată în detaliu, relevă rolul lui O. Goga la punerea temeliilor „Astrei" basarabene, subliniindu-i-se rolul în constituirea acestei mișcări culturale în ansamblu, precum și desfășurarea activității nemijlocite la nivel regional. Propunerea lui O. Goga în privința candidaturii este acceptată de președinte și asistență, iar O. Ghibu rămînea să decidă în cîteva zile soarta acestei misiuni [3, p. 25].

O. Ghibu a primit numirea sa în Basarabia ca pe o imperioasă datorie națională, considerînd imposibil să dea un răspuns negativ și pretinzînd doar situația morală și materială adecvată care să-i permită îndeplinirea acestei datorii patriotice.

La sărbătorile Rusaliilor, în 1925, la Chișinău sosește o delegație din care fac parte reputații activiști ai „Astrei": V. Goldiș, O. Goga, I. Lupaș, O. Ghibu ș.a. La ședința din 7 iunie 1925, desfășurată în Sala Eparhială din Chișinău, participă și Octavian Goga. În discursul pe care îl ține aici, dorința de a-și ajuta conaționalii culminează prin evocarea unor momente memorabile din trecutul neamului. Așa sînt evidențiate detaliile suplimentare privind activitatea unui „mănunchi de ardeleni, însuflețiți de iubirea de neam". O. Goga apelează la imagini plastice: „De cîte ori ne adunăm frații, simțim aripile trecutului fîlfîind deasupra noastră. Trecutul ne învață ce mult am suferit, și cea mai crudă boală a lui a fost boala granițelor; fiecare stîlp de graniță a fost un piron în carnea neamului nostru. Peste granițe a fost însă frămîntarea aceluiași organism... Tălăziurea acestui sentiment organic dincolo de piedicile înălțate de frontierele impuse ne-a menținut unitatea neamului", considera O. Goga. Poetul a citit versurile scrise în 1912, „din vremea cînd durerea Basarabiei era o durere mută, cu durerea Ardealului", dintotdeauna avînd la est de Prut un spor de receptivitate: *Vorbeau azi-noapte două ape* (1812–1912). În ele vibra „simțămîntul Ardealului întreg", suferința basarabenilor era „chinul cumplit al Ardealului". O. Goga rememorează evenimente de dată recentă, care vor fi preluate, se pare, ulterior de O. Ghibu pentru a-i schița portretul de luptător în cartea „Ardealul în Basarabia" (Cluj, 1928).

Discursul lui O. Goga vizează reacția la vizita țarului Nicolai II la Constanța: „Sufletul nostru a tresărit din nou în aceste clipe și dintr-un impuls de frățietate am scris un articol: „Umbra Basarabiei", în care spuneam: „Vine țarul, / puneți muzicile să cînte, / fîlfîiți drapelul, / dar pretutindeni se arată umbra Basarabiei. / O mînă de prieten nu se întinde peste cadavrul unui frate".

În clipele de restriște care au urmat „geniul neamului plutea deasupra tuturor și simțeam organic UNIREA tuturora".

După ajutorul care li s-a acordat, efortul basarabenilor este înalt apreciat de O. Goga. Dar luptătorul ardelean considera extrem de necesar un sprijin efectiv provinciei:

„De atunci, ați făcut o mare sforțare și un examen de energie, spre a îndruma poporul pe drumul bun al culturii românești. (...)

Trebuie să smulgeți orice rest de pasivitate moscovită: orice preocupări de contemplațiune să le înlocuiți cu energia latină. (...)

Noi vă aducem năzuință prin cultură. Prindeți într-un mănunchi toate energiile, uniți-vă toate asociațiile culturale din Basarabia..." [5, p. 38–39].

Mesajul discursului comportă conotații deosebite, pe deplin valabile și astăzi. Sună ca un acord major al voinței de solidarizare a celor decișii să contribuie la îndreptarea realităților nefaste și la afirmarea idealului național.

Concluzia generală a acestei ședințe a fost favorabilă contopirii într-o singură societate care s-ar afilia la Asociațiune. Ulterior, la Reghin, prin apelul lui Pan Halippa, s-a confirmat că basarabenii insistau în continuare asupra extinderii „Astrei" și în regiunea lor.

O. Ghibu relevă că rolul determinant în rezolvarea acestei probleme i-a aparţinut lui O. Goga. În scrierile sale va face o trecere în revistă a activităţii lui O. Goga prin optica atitudinii faţă de Basarabia. Este semnificativ mobilul implicării lui O. Goga în edificarea structurilor astriste basarabene. Cel care se încadrase din tinereţe în activitatea „Asociaţiunii transilvane pentru literatura şi arta poporului român" cunoştea foarte bine valoarea *faptei*. Domeniul culturii oferea un spaţiu vast şi propice realizării deziderateloor cîtorva generaţii de basarabeni. Putem afla în acest sens relaţia cu un gînd al lui O. Ghibu: „de-a lungul întregii epoci de renaştere a Basarabiei, Goga a avut un anumit rol în îndrumarea evenimentelor naţionale de acolo" [4, p. 56].

Poetul şi susţinătorul cauzei naţionale merg mînă în mînă. Utilitatea posturilor pe care le deţine în calitate de personalitate politică nu poate fi pusă nicidecum la dubiu, aportul lui O. Goga în lupta de eliberare naţională fiind considerabil.

Atribuţia sa directă la evenimentele basarabene prinde contururi clare din 1916, avînd, cert, un rol de lider. După depăşirea divergenţelor temporare în abordarea problemelor ţinutului, O. Goga şi O. Ghibu şi-au canalizat în comun eforturile întru orientarea Basarabiei spre Unire. Prin O. Goga s-a putut stabili legătura cu guvernul român în cazul teritoriului estic, asigurîndu-se promovarea intereselor basarabene în faţa reprezentanţilor de la Iaşi ai Puterilor Aliate. Tot prin el s-a realizat conexiunea cu Marele Stat-Major şi guvernul român nemijlocit a împuterniciţilor Basarabiei. La succesul acţiunilor întreprinse a contribuit şi existenţa legăturilor de prietenie cu marchizul de St. Aulaire, ministrul plenipotenţiar al Franţei la Iaşi. Sînt de remarcat gesturile lui de simpatie faţă de regiunea orientală a României în perioada de după Unire. Apreciind mărturiile vremii, sesizăm că atitudinea lui O. Goga a generat reciprocitate. Dăm un exemplu: în timpul călătoriei din mai 1921, pentru instalarea lui Gurie Grosu în scaunul de arhiepiscop al Basarabiei, în componenţa impunătoarei delegaţii de înalte persoane oficiale laice şi bisericeşti intrau Mitropolitul Primat Miron Cristea, Visarion Puiu – Episcop al Argeşului, Octavian Goga – ministru al cultelor şi artelor [6, p. 127]. În timpul acestei călătorii, calificată de presa vremii drept „un eveniment creştinesc şi naţional", intelectualii basarabeni, veniţi la întruniri, recunoşteau că în persoana lui Octavian Goga salută „mai mult decît pe ministru, pe cîntăreţul duios al neamului românesc apăsat odinioară" [7, p. 693].

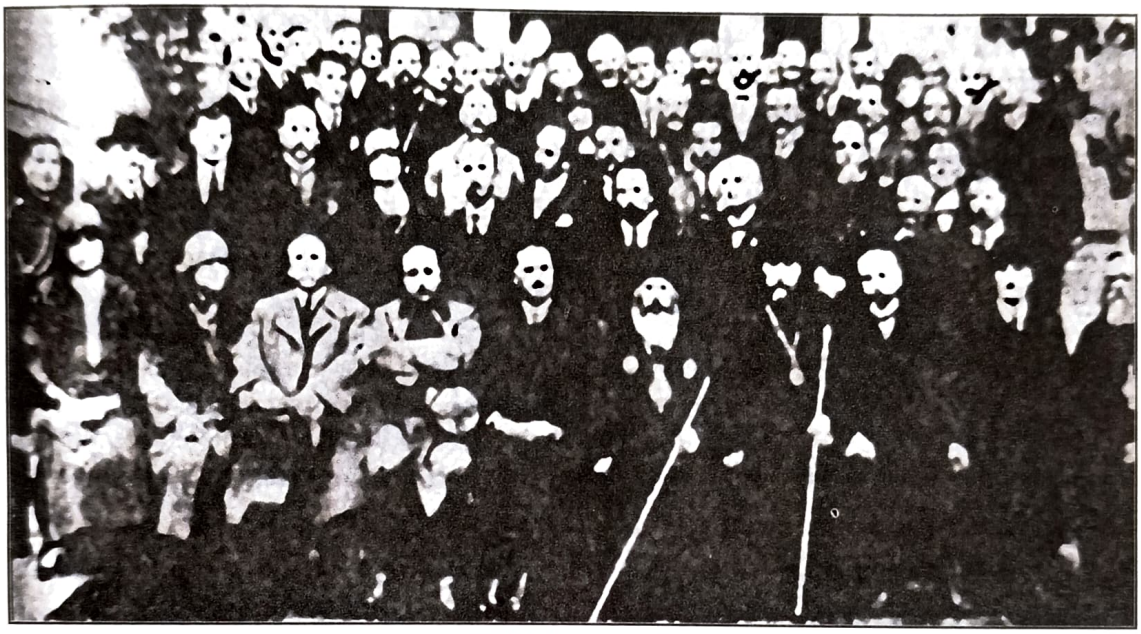

ASTRA basarabeană

Urmînd rigorile cronologiei, vedem constanţa sentimentelor frăţeşti ale lui O. Goga faţă de basarabeni. Apreciind cu simţ realist starea de fapt din Basarabia, în timpul călătoriei de la Arad, unde participase la istorica adunare generală a „Astrei" care a decis extinderea structurilor ei şi în Basarabia, într-o discuţie cu prietenul său Onisifor Ghibu, poetul ardelean încearcă o evaluare a posibilităţilor existente de ajutorare a regiunii. Se arată fidel ideii de a organiza o largă acţiune de stat în eventualitatea venirii la putere a partidului poporului, care a şi elaborat un program de abordare în ansamblu a chestiunii basarabene [4, p. 57]. Este evident că O. Goga conta pe concursul lui O. Ghibu în soluţionarea acestei probleme la momentul formulării ei, avînd în vedere experienţa unei munci prodigioase din anii 1917–1918. Se spera şi de această dată la consecinţele activităţii

benefice pentru cauza națională, cu accent pe factorul cultural [4, p. 58].

Promisiunea de a aborda problemele basarabene avea să se împlinească în martie 1926, la formarea guvernului Averescu. O șansă istorică a fost constituirea acestui guvern, în fruntea căruia era un basarabean, iar în componența lui au intrat patru miniștri – membri ai Comitetului Central al „Astrei": V. Goldiș, O. Goga, I. Lapedatu, I. Lupaș. De la bun început I. Lupaș îi aduce la cunoștință lui O. Ghibu că O. Goga intenționează să-i propună o misiune în Basarabia. O. Ghibu reproduce mai târziu conținutul unei discuții la temă, în timpul căreia O. Goga, de acum ministru de interne, i-a comunicat convingerea fermă că prietenul său trebuia să-și reia activitatea de la 1917–1918, în forme pe care le-ar stabili de comun acord cu oficialitățile. Militantul transilvănean a optat pentru implicarea într-o acțiune națională fără nici un colorit de partid, în care să i se asigure libertate absolută. În arhiva O. Ghibu [8, p. 419] s-a păstrat un „Angajament" întocmit la 31 martie 1926 de cel desemnat a fi „Comisar general al „Astrei" în Basarabia" și de șeful guvernului, generalul Averescu.

La scurt timp, O. Ghibu pleacă spre Basarabia, unde poate să aprecieze la concret situația generală și condițiile în care îi va fi dat să lucreze apoi. Constată cu durere degradarea continuă a vieții naționale românești... În acel moment activitatea vechilor societăți culturale se anihilase definitiv; tipografiile pe care O. Ghibu le-a adus pe la 1917 fuseseră înstrăinate de sfera culturii locale. Presa românească își încetase cu totul apariția. Decimarea politicianistă a provocat grave indispoziții sufletești locuitorilor, periclitînd încrederea în viitor.

Dincolo de obligațiunile de partid, O. Goga își manifestă tranșant atitudinea față de Basarabia. Publicistica sa, cea din *Mustul care fierbe*, este direct tangentă problematicii basarabene, și prin tematică, și prin profunzimea tratării. Dacă ne mai lăsăm și furați de ritmul grav al prozei, sîntem în preajma unei litanii: „Basarabia, ca și Ardealul sau Bucovina, nu e un pământ de cucerire, hărăzit nouă prin verdictul unui tribunal internațional sau prin recunoașterea celui învins, ci repararea unei rușinoase nedreptăți istorice în temeiul unui principiu imutabil al orînduirii de stat" [9, p. 208].

Își dorea din tot sufletul să vadă că „un viu și puternic impuls național se afirmă dincolo de Prut".

Conștient că în atare situație era indispensabilă „o operă necontestată de reintegrare în evoluția neamului...", O. Goga a formulat un adevăr esențial la acea oră: „Dragostea moldovenilor însă trebuie să fie și o îndrumare serioasă pentru toate cercurile conducătoare ale vieții noastre de stat" [9, p. 209]. În doleanța de „a introduce în mod definitiv prestigiul țării în toate cugetele" scriitorul vedea chezășia „unei fraternități de fiecare clipă".

Chiar dacă în vîltoarea politicianismului interbelic intenția ctitorilor „Astrei" basarabene s-a putut realiza doar parțial, prin strădania lor mult pătimitul pământ de la est de Prut a fost conectat la pulsul viu al vieții românești.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. **Bîrseanu, Andrei**, *La jubileul de cincizeci de ani al „Asociațiunii" // Luceafărul*, nr. 15–17, 1911.

2. **Corbu, Haralambie**, *O vatră de lumină: „Astra" basarabeană // Revistă de lingvistică și știință literară*, nr. 2, 3, 1992.

3. **Ghibu, Onisifor**, *Trei ani pe frontul basarabean*, București, 1996.

4. **Ghibu, Onisifor**, *Ardealul în Basarabia*, Cluj, 1928.

5. **Pelivan, Ioan G.; Nitreanu, Nicolae**; **Nitreanu, Victor**, *Moldova. Pagini de istorie. Documente. Mărturii. Studii.* În 11 volume. Vol. 8, București, 1978.

6. **Buzilă, Boris**, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812–1918; 1918–1944)*, București–Chișinău, 1996.

7. *Biserica Ortodoxă Română*. Seria II, nr. 9 (495), iunie 1922.

8. *Onisifor Ghibu în corespondență*, vol. I, București, 1998.

9. **Goga, Octavian**, *Mustul care fierbe*, București, 1927.

Ioan-Aurel POP

MIHAI VITEAZUL – ÎNTRE REALITATE ŞI IMAGINAŢIE

În acest an 2000, cel puţin noi, istoricii, ne gîndim cu mai multă insistenţă la domnia lui Mihai Viteazul, care, în urmă cu patru secole „ridica o secure spre cerul dreptăţii", cum ar zice poetic Nicolae Iorga. Gîndul de-acum al istoricilor este mai incitant decît altădată, fiindcă vine într-un moment de adînci reconsiderări ale trecutului, de reevaluări ale scrisului istoric şi chiar de negări înverşunate. După atîtea decenii de comunism, fenomenul este, pînă la un punct, explicabil.

În acest context, despre Mihai Viteazul s-au rostit în anii din urmă şi o seamă de judecăţi de valoare severe, mergînd pînă la negarea sau contestarea totală a personalităţii sale:

• domnitorul nu ar fi fost o adevărată personalitate istorică, ci un soi de aventurier, dornic de avere şi de mărire;

• actul unirii Ţării Româneşti, Transilvaniei şi Moldovei la 1599–1600 a fost o întîmplare fără importanţă, datorată hazardului;

• faptele lui Mihai nu au avut relevanţă în epocă, ci au fost preluate în secolul al XIX-lea, de către generaţia romantică şi liberală, şi aşezate artificial la bazele României moderne;

• în jurul personalităţii voievodului român, istoricii, literaţii, artiştii etc. ar fi creat un mit naţional, utilizabil pentru exaltarea naţionalismului, şovinismului, pentru falsificarea cu bună ştiinţă a imaginaţiei trecutului.

Menţionăm că astfel de „igienizări" ale conştiinţei publice româneşti şi ale scrisului istoric nu se referă doar la Mihai Viteazul, ci şi la întreg trecutul românilor şi al României, mai ales la cel antic şi medieval. În urma acestui curent, s-a ajuns ca elevii să nu mai înveţe la şcoală despre „prăfuiţii" şi „mitizaţii" voievozi, ci despre Mihai Tatulici şi Gabriel Andreescu.

Dar să revenim la Mihai Viteazul şi să vedem ce spun izvoarele despre el. A domnit între 1593 şi 1601, cu mici întreruperi spre finalul vieţii, cînd evenimentele s-au precipitat. A fost un om extrem de interesant, format deopotrivă în ambianţa Răsăritului, a Levantului şi a Europei Centrale, cu un fond mental ancorat şi în tradiţia medievală, dar şi în pragmatismul Renaşterii şi al lumii moderne. A avut calităţi şi defecte, ca orice om, dar a fost un lider înnăscut, un militar de excepţie şi un diplomat aplecat mai mult spre faptă decît spre vorbă. A tratat şi cu inamici, şi cu prieteni, şi cu creştini, şi cu păgîni, şi cu ortodocşi, şi cu romano-catolici sau protestanţi. A avut două împliniri de marcă, deşi de scurtă durată, de-a lungul domniei:

• dobîndirea pentru ţara sa a unui statut avantajos, de largă autonomie în raport cu Poarta Otomană;

• aducerea sub ascultarea sa a celor trei ţări din zona arcului Carpaţilor, ţări care aveau apoi să formeze România.

Momentul decisiv, în care autorităţile otomane s-au convins că au în Ţara Românească un adversar redutabil, a fost războiul din august–octombrie 1595, cînd armatele otomane conduse de Sinan Paşa au avut de înfruntat forţele creştine, puse sub comanda lui Mihai, la nord de Dunăre. Acest război a avut o desfăşurare sinuoasă, fiindcă sorţii de izbîndă au înclinat şi spre o tabără, şi spre cealaltă: iniţial, forţele otomane păreau copleşitoare şi greu de oprit; la 13/23 august 1595, ele au fost totuşi oprite pentru scurt timp la Călugăreni (toate izvoarele apreciază lupta ca pe o victorie română şi creştină a lui Mihai, a lui Sigismund Bathory sau a Ligii Sfinte); după Călugăreni, oastea otomană, dornică de revanşă, înaintează spre nord, ocupă puncte strategice şi începe chiar organizarea ţării ca provincie a Porţii; în septembrie–octombrie, Mihai îşi reface forţele, primind ajutoare de la aliaţii săi creştini, reia luptele şi reuşeşte în scurt timp să-i împingă la sud de fluviu pe invadatori. Au urmat noi confruntări, care au convins Europa creştină că românul era un general redutabil, capabil să oprească ofensiva otomană şi chiar să treacă la eliberarea popoarelor supuse din Balcani.

Ţara Românească suferise însă pierderi uriaşe, era secătuită şi nu putea susţine efortul de război fără alianţe ferme şi ajutoare consistente. Sigismund Bathory nu era omul potrivit pentru acţiuni militare şi politice antiotomane de anvergură şi nu urma consecvent aliaţele cu puterile Ligii Sfinte, mai ales cu Habsburgii. El s-a autointitulat încă din 1595, din mila lui Dumnezeu, principe al Transilvaniei, Valahiei şi Moldovei, visîndu-se – pe fondul lecturilor sale umaniste – un fel de *restitutor Daciae*, dar nu avea calităţile necesare transpunerii în practică a unui asemenea proiect. Polonezii, conduşi în fapt de cancelarul Jan Zamoyski, rivali ai Habsburgilor în Europa Centrală, aveau nevoie de relaţii paşnice cu Poarta, nu de confruntări militare. În acest context, Polonia privea Moldova ca pe un stat-tampon faţă de Imperiul Otoman, stat ce trebuia să fie însă, după tradiţie, sub suzeranitatea polonă. Domnii din familia filopolonă Movilă erau instrumente ale acestei politici. În vederea participării Poloniei la Liga Sfîntă, Zamoyski cerea trecerea celor trei Ţări Române sub suzeranitatea polonă sau măcar îndepărtarea lui Mihai de la putere. Urmaşul lui Sigismund la tronul transilvan a fost vărul său Andrei, şi mai înfeudat intereselor polone.

Singurul aliat posibil pentru Mihai rămînea, prin urmare, împăratul Rudolf al II-lea, rival al polonilor, adept al unei politici active antiotomane şi dispus să stipendieze, în anumite condiţii, efortul militar creştin la Dunărea de Jos. În acest context, tratatul dintre Mihai şi împăratul Rudolf (1598), prin care românul se punea în serviciul Habsburgului, se angaja la lupta cu otomanii şi primea recunoaşterea domniei ereditare a Ţării Româneşti, pare un lucru firesc. Pe de altă parte, efortul militar al Ligii Creştine avea nevoie de o bază largă şi sigură, iar Mihai trebuia să-şi asigure şi propriile forţe, propriile resurse. Victoria forţelor creştine nu putea fi asigurată, în viziunea lui Mihai, cu o Transilvanie şi o Moldovă vecine, ostile planurilor de luptă activă antiotomană şi persoanei principelui de la Bucureşti. Ca urmare, domnul a trecut, în 1599–1600, la înfăptuirea unei uniuni politico-militare din Ţara Românească, Transilvania şi Moldova, puse efectiv sub comanda sa, dar plasate oficial şi sub egida superioară a împăratului Rudolf al II-lea. Da aceea, în actele sale oficiale cu rezonanţă externă, Mihai se intitulează „locţiitor" şi „guvernator" al împăratului în Transilvania şi Moldova. În hrisoavele interne, elaborate în slavonă şi română, principele este însă, „din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Româneşti, al Ardealului şi a toată Ţara Moldovei".

Mihai Viteazul nu a ajuns să tragă foloasele sperate de pe urma planurilor sale şi să devină eliberatorul Constantinopolului şi al creştinătăţii sud-est europene, cum probabil spera şi cum credeau unii dintre admiratorii săi. El a lăsat totuşi în urma sa o Ţară Românească prestigioasă, căreia Poarta i-a redus mult tributul şi pe care a tratat-o, mai tot veacul al XVII-lea, cu mult respect, de teamă că un alt Mihai s-ar putea ivi să tulbure lumea.

Mihai n-a făurit la 1600 o Românie şi nici nu şi-a propus acest lucru. El a oferit însă un exemplu chiar în epocă şi a dat prilej de meditaţie, în anumite cercuri, pe tema unităţii generice a „Daciei". Există mărturii certe despre faptul că Mihai şi unii contemporani ai săi ştiau despre originea romană a românilor şi despre „descălecatul" dintîi al lui Traian, împăratul Romei, despre limba şi credinţa comună a românilor din cele trei ţări. În Transilvania, Mihai a colaborat mereu cu naţiunile privilegiate şi cu religiile recepte, dar s-a interesat în mod special de români şi credinţa lor. O spun chiar oficialii din Dieta Transilvaniei (din 20–27 iulie 1600), în primul rînd, nobilimea maghiară, care acceptă să ia două decizii, dar numai fiindcă erau „dorinţele măriei sale", adică ale lui Mihai. Ambele decizii îi priveau pe români şi vizau eliminarea unor discriminări la care aceştia erau supuşi în raport cu maghiarii sau saşii.

Stările Transilvaniei nu au văzut în Mihai şi

oamenii lui doar un cuceritor vremelnic, venit dinspre sud, ci au văzut şi pericolul „vlah", ameninţarea românească de jos, perspectiva ca ţara să aibă un principe din neamul supuşilor români. Se prefigura posibilitatea ca Transilvania, cu mare majoritate demografică românească, să devină şi politic românească. Este exact ceea ce a simţit o parte a elitei oficiale transilvane la 1599–1601, fapt pentru care Dieta a decis ruperea tuturor legăturilor cu „Ţările Valahe", proscrierea călugărilor şi preoţilor români, neacceptarea pe viitor în fruntea Transilvaniei decît a principilor „de sînge unguresc".

În aceste împrejurări, era firesc ca şi românii, mai exact, unii dintre ei, să fi simţit ceva în legătură cu domnia lui Mihai. Ce au simţit ţăranii români ardeleni ne spune cronicarul maghiar Szamosközi István: au simţit „încrederea că aveau un domn din neamul lor".

Aceste lucruri erau prea grave ca să rămînă fără urmări. În timp, ele au rodit, au dus la interpretări, augmentări, exagerări, clişee etc. O dată cu formarea şi afirmarea naţiunilor moderne, în secolele XVII–XVIII, cu lupta de emancipare naţională a românilor, cu afirmarea ideologiei daco-românismului, cu mişcarea de unire politică a Ţărilor Române, era imposibil să nu fie evocat exemplul lui Mihai Viteazul. El fusese privit încă de la 1600 de către unii drept omul care refăcuse Dacia. Dacia se năştea în secolul al XIX-lea sub forma României, iar apelul la antecedentul numit Mihai se impunea de la sine. Desigur, unii, conştienţi sau nu de exagerare, l-au văzut pe Mihai ca pe un mare campion al românismului şi al României, ca pe un unificator al tuturor românilor etc.

Mihai Viteazul nu a făurit România modernă, dar, întîmplător sau instinctual, a prefigurat o cale de urmat, care s-a dovedit viabilă pînă în prezent. Fapta sa a fost într-un fel validată de istorie, după circa trei secole. Statul naţional român, ca şi alte state de acest fel, există de relativ puţin timp. Istoria a cunoscut pînă în prezent mai ales experienţa unor conglomerate multinaţionale, în variate formule, de la cea a Imperiului Roman pînă la cea a Imperiului Romano-German, a celui Austro-Ungar sau a celui Sovietic, toate eşuate lamentabil. Fărîmiţarea regională a fost şi ea o realitate europeană vreme de multe secole şi nu a dus la stabilitate şi la echilibru. Dimpotrivă, ea a întreţinut permanente conflicte şi rivalităţi locale.

Formula statelor naţionale nu este ideală; ea va trebui categoric transformată, înnoită şi chiar înlocuită, dar, în momentul actual, nu există o alternativă realistă, verificată şi general acceptată. Pentru stadiul de evoluţie a naţiunii române din secolele XIX–XX, Mihai Viteazul este un simbol naţional, un erou naţional, aşa cum au toate naţiunile. El nu este un mit, fiindcă orice mit presupune şi o componentă fantastică, nu doar imaginară. Or, Mihai nu este prezent în conştiinţa intelectuală românească ca supraom, ca zeu mort şi înviat ori dăruit cu ubicuitate. Poporul, plecînd de la anumite calităţi ale domnului, l-a plasat în legendă, cum a făcut cu multe memorabile figuri, dar aceasta este o altă chestiune. Popoarele, comunităţile, naţiunile, etniile etc. au nevoie de mituri, legende, eroi şi simboluri ale identităţii lor şi îşi făuresc astfel de reprezentări cu voia sau fără voia unor teoreticieni. Nu există mituri, simboluri, legende etc. naţionale bune şi rele, benefice sau nefaste pentru integrarea noastră europeană, după cum le catalogheză unii exegeţi ai lor. Există însă interpretări forţate şi pledoarii *pro domo*, care pun unele fapte şi personaje ale trecutului în serviciul unor forţe, idei malefice. Acestea trebuie evitate şi denunţate, dar respectivele fapte sau personaje nu trebuie condamnate şi excluse din istorie, fiindcă ele nu au nici o vină. Şi Mihai Viteazul, ca personaj istoric, a fost instrumentalizat, folosit, idealizat. Prin arte (literatură, pictură, sculptură, muzică etc.), eroul a fost recreat conform imaginaţiei. Istoricul însă are obligaţia profesională să caute realitatea, să reconstituie trecutul, în măsura în care poate, niciodată la modul absolut, dar cît mai aproape de real. Adevărul total este apanajul divinităţii, oamenii limitîndu-se la adevăruri parţiale şi relative. Istoricul trebuie să caute acest adevăr, căci altminteri, punînd pe prim-plan imaginaţia, intră în sfera artelor şi-şi dislocă statutul meseriei.

Nu credem că Mihai Viteazul, privit şi prezentat corect ca personalitate istorică şi erou (simbol) naţional românesc, poate fi o piedică în integrarea europeană a României. Dimpotrivă, ca erou al creştinătăţii şi luptător în cadrul Ligii Sfinte, adică al unei alianţe europene, Mihai este şi un precursor al Europei unite de azi. Numai că această Europă este deocamdată un ideal, iar România şi Republica Moldova, cu toate problemele lor actuale, – o realitate.

Alexei AGACHI

HĂTMĂNIA MOLDOVEI SUB OCUPAŢIA MILITARĂ RUSĂ (1806–1812)

În timpul războiului din 1806–1812 Moldova şi Muntenia s-au aflat sub administraţia militară rusă în frunte cu senatorii S. Kuşnikov (1808–1810) şi V. Krasno-Milaşevici (1810–1812). În căutarea unor noi surse de venituri necesare pentru aprovizionarea armatei, senatorii ruşi au efectuat un şir de reforme administrative, lichidînd mai multe dregătorii, iar salariile şi veniturile deţinătorilor acestor funcţii au fost vărsate în vistieriile Moldovei şi Munteniei. Printre dregătoriile lichidate în anul 1808 de către senatorul S. Kuşnikov menţionăm şi hătmănia[1].

Înainte de a începe reorganizările administrative, S. Kuşnikov a solicitat informaţii de la divanuri, inclusiv listele dregătorilor, dregătoriilor, cu specificarea veniturilor acestora. În informaţia prezentată de către divanul Munteniei, hătmănia era trecută drept dregătorie domnească, nouă, avînd în competenţa sa buna organizare şi funcţionare a poştelor. Hatmanul nu primea salariu de la vistierie, veniturile lui constînd din banii oferiţi de domnitor. Domnul Constantin Ipsilanti (noiembrie 1806–iunie 1807) i-a stabilit hatmanului un salariu de o mie taleri pe lună[2]. Hătmănia, ca dregătorie domnească, în Muntenia a fost lichidată[3], deoarece domnul părăsise ţara, poştele fiind date prin licitaţie în arendă unor concesionari.

În Moldova însă hătmănia se păstra, deoarece ea nu era o dregătorie domnească, ci o instituţie mult mai veche. În evul mediu hatmanul comanda oştirea ţării[4], avînd în acelaşi timp şi funcţia de pîrcălab şi portar al Sucevei.

Pe parcursul secolelor funcţiile hătmăniei în Moldova au variat de la epocă la epocă. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea–începutul secolului al XIX-lea acestea se reduceau la paza hotarelor ţării, păstrarea ordinii publice în oraşele Galaţi şi Focşani şi în mahalalele oraşului Iaşi, lupta cu bandiţii şi hoţii, cercetarea şi judecarea litigiilor dintre locuitorii mahalalelor Iaşului, lupta cu incendiile în tîrg, supravegherea drumurilor ce intrau şi ieşeau din oraş. Hatmanul, alături de ceilalţi judecători ai divanului[5], participa şi la procesele judiciare. El cu toată breasla (taifaua) sa era obligat să participe la alaiuri.

În timpul ocupaţiei militare ruse hătmănia a avut următoarea structură: în fruntea instituţiei stătea hatmanul, care alegea şi propunea divanului spre confirmare subalternii săi – căpitanul de lefegii, marele căpitan, căpitanii de margine, căpitanii de poteră, porușnicul, baş-bulucbaşul, cinci bulucbaşi, inclusiv bulucbaşii de Galaţi şi Focşani, tulumbagibaşa şi alţi slujitori[6].

Hatmanul primea lunar de la vistierie 350 lei, din care plătea cîte 2 parale de la fiecare leu pentru cutia milelor. Venitul anual al hătmăniei ajungea pînă la circa 48 000 lei, uneori era şi mai mare. Aceste venituri proveneau de la căpitanul de lefegii, marele căpitan, porușnic, başbulucbaş şi de la cei 28 de căpitani de margine şi de tîrguri din ţinuturile Suceava, Neamţ, Bacău, Putna, Covurlui, Fălciu, Orhei, Soroca, Dorohoi, Hîrlău şi Hotin, şi din poclonul în sumă de 200 bani plătiţi anual hatmanului de către fiecare slujitor al hătmăniei[7].

O dată cu ocuparea Moldovei de către trupele ruse, noul domn, Constantin Ipsilanti, a numit patru hatmani în loc de unul, împărțind venitul hătmăniei. Responsabil pentru buna funcționare a acestei instituții a fost numit hatmanul Constantin Paladi. După plecarea din scaunul țării a lui Constantin Ipsilanti, s-a revenit iarăși la numirea unui singur hatman.

Ce activități prestau subalternii hatmanului?

Căpitanul de lefegii cu cei 26 de slujbași, numiți lefegii, avea obligațiunea de a menține ordinea publică în mahalaua Feredeilor din Iași, de a lupta cu incendiile, de a-i reține pe răufăcători, hoți, executînd totodată și alte porunci date de hatman.

Marele căpitan avea în subordinea sa 29 de călărași și era obligat să ducă scrisorile și poruncile hatmanului și să păzească ordinea publică în mahalaua Tătărășei din Iași. Tot acesta îi escorta la hătmănie pe căpitanii de margine, cînd aceștia se făceau vinovați[11].

Căpitanii de margine, rînduiți de către marele hatman în ținuturile de la marginile țării, aveau sarcina să păzească hotarele, să oprească pătrunderea în țară, scoaterea din țară a mărfurilor interzise, să controleze pașapoartele celor care treceau hotarul, să-i prindă pe fugari, hoți și răufăcători. La trecerea hotarului în ambele direcții, de la fiecare car sau căruță încărcată cu marfă era încasată o taxă de 2 parale. De la fiecare om călare se încasa cîte o para. Ispravnicii de ținut nu aveau dreptul să-i silească pe slujitorii căpitanilor să îndeplinească alte munci în folosul ținutului[12]. Cei care păzeau frontiera cu Polonia erau numiți *cazaci*, cei care supravegheau hotarul din partea Transilvaniei se numeau *plăieși*, toți ceilalți fiind *călărași*.

Căpitanii de poteră se aflau în ținuturi, supraveghindu-i pe banditi, hoți și vagabonzi[13].

Poruşnicul avea în subordine 22 de călărași; el executa poruncile hatmanului și supraveghea ordinea publică în mahalaua Munteniile din Iași.

Baș-bulucbașul nu avea slujitori și supraveghea ordinea publică în mahalaua Broșteni, mai fiind responsabil și de tilumba (pompa) hătmăniei, folosită în caz de incendii. Mai erau la hătmănie un tulumbagibașa (pompier), patru apari, 2 trîmbițari, un toboșar și un fluierar care semnalau ieșirea străjii[14]. Acești slujitori alcătuiau breasla (taifaua) hătmăniei.

La începutul anului 1812, sub pretextul îmbunătățirii activității acestor dregători, senatorul V. Krasno-Milașevici a inițiat reforma hătmăniei în Moldova. Adevărata cauză a reorganizării hătmăniei consta în situația economică precară a Moldovei sub ocupația militară rusă. Utilizarea timp de cinci ani a tuturor resurselor materiale, financiare și umane, în scopul aprovizionării și deservirii armatei ruse, a declanșat o profundă criză social-economică care, la rîndul ei, a provocat înrăutățirea situației populației, făcînd-o să fugă peste hotarele țării. Situația precară a populației a contribuit la creșterea nivelului criminalității. Pentru a stăvili aceste fenomene, era necesar să fie întărită paza hotarelor, să fie combătută hoția și criminalitatea. Îndeplinirea acestor funcții îi revenea hătmăniei.

V. Krasno-Milașevici vedea mari lacune în activitatea acestei instituții. După cum afirma senatorul, toți căpitanii și slujitorii hătmăniei erau aleși și schimbați anual de către hatman, care nu ținea cont de aptitudinile lor, ci îi numea pe acei care îi aduceau mai mult venit personal, iar mai apoi căpitanii rămîneau fără vreun control din partea hatmanului, care se afla permanent în Iași, supraveghind doar serviciul polițienesc din suburbiile orașului. În asemenea condiții nu se putea asigura „liniștea" în ținut și „paza frontierei de către căpitanii lăsați de capul lor, avînd numai grija propriului cîștig"[15]. Numirea de către Constantin Ipsilanti a patru hatmani și organizarea comitetului hătmăniei a fost efectuată nu atît pentru folosul general, cît pentru a împărți la cîteva persoane venitul considerabil al hătmăniei.

În luna martie 1812 Krasno-Milașevici, cu consimțămîntul lui Kutuzov, a cerut divanului Moldovei numirea a doi hatmani – unul călăreț și celălalt cu ședere permanentă în Iași. Hatmanul călăreț urma să participe personal la urmărirea și prinderea răufăcătorilor, lui supunîndu-i-se toți slujitorii serviciilor de pază ale frontierei și toate căpităniile cu slujitorii lor. În subordonarea celui de al doilea se aflau toate instituțiile hătmăniei menite să supravegheze ordinea publică în capitală și în suburbiile ei și să execute celelalte funcții aflate în seama hătmăniei. V. Krasno-Milașevici considera că veniturile urmau să fie date cu preponderență hatmanului călăreț pentru recuperarea cheltuielilor în timpul deplasărilor[16]. Divanul Moldovei i-a răspuns lui Krasno-Milașevici că „în vremea domniilor nu s-a întîmplat niciodată a se orîndui doi hatmani", că de-a pururea era numai unul numit de domn, care ocîrmuia treburile hătmăniei, primind și tot venitul din această slujbă. Dar după intrarea trupelor ruse în țară „din poruncă s-au rînduit patru hatmani". Se împărțea însă numai venitul, iar responsabil de buna funcționare a hătmăniei era hatmanul Constantin Paladi[17].

Divanul Moldovei considera că e necesar să fie numiți doi hatmani pentru o mai bună supraveghere a situației din capitală, îndeosebi a lucrului căpita-

nilor de margine şi „pentru înfrînarea făcătorilor de rele, războinici, ce în toţi anii se arată prin ţară şi nu puţine jafuri şi prădăciuni şi ucideri de oameni fac“[18]. Obligaţiile hatmanilor erau specificate în felul următor: „să fie unul şezător în oraş, care să fie răspunzător pentru toate de împotrivă întîmplări ce s-au urmat aici, şi altul, numindu-se călăreţ, care să umble pe afară de-a pururea, cînd a cere trebuinţa şi să fie răspunzătoriu asămine pentru toate din împotrivă întîmplări ce s-ar întîmpla afară în ţară“[19]. Slujitorii hatmanului şezător în Iaşi urmau „să privigheze în toate nopţile şi să umble cu cercetarea străjilor pe toate mahalalele... şi pe la marginile oraşului cîte de trei ori şi mai mult pe noapte“. Ei trebuiau să lichideze incendiile împreună cu pompierii de la hătmănie, să reţină persoanele suspecte, fără documente, vagabonzii, buclucaşii, beţivanii de prin hanuri şi să-i ducă la hătmănie[20]; să stea de gardă în suburbiile Iaşiului, la hătmănie, la închisoarea hătmăniei, la depozitele de lemne şi fîn, la palat, la divan şi îndeosebi la vistierie, spitale şi în alte locuri publice, să meargă la Odobeşti şi în alte locuri pentru a-i ajuta pe arendaşii vădrăritului să adune impozitul. Ambii hatmani erau consideraţi egali şi obligaţi să participe la alaiurile organizate cu ocazia întîmpinării persoanelor importante sau la alte ocazii. Hatmanul şezător în Iaşi trebuia să participe la şedinţele comitetului poliţienesc[21]. Doi gornişti, doi toboşari şi un fluierar urmau să sune deşteptarea în localul hatmanului din Iaşi.

Sub comanda hatmanului călăreţ se aflau toate căpităniile de frontieră şi din interiorul ţării, baş-bulucbaşii de Galaţi şi de Focşani, seimenii pedeştri şi căpitanii poterilor, fiind „îndatorit a avea să privigheze şi a bunei rînduieli, toate trebuinţele ce atîrnă de boierie, hătmăniei pe de afară şi de pe la margini“[22], să controleze toate căpităniile, să-i urmărească şi să-i prindă pe hoţi şi banditi, să păzească hotarele ţării şi securitatea internă a ţării[23]. La postul de hatman călăreţ Krasno-Milaşevici l-a propus pe Emanuil Balş, boier originar din Moldova şi în acelaşi timp funcţionar rus, care era mai loial decît oricare alt boier moldovean în îndeplinirea acestei slujbe. La postul de hatman şezător în Iaşi a fost propus boierul Sandulache Sturza[24]. Alegerea arată că demnitarul rus se conducea, la numirea funcţionarilor în diverse posturi, de devotamentul acestora faţă de Rusia.

În încheiere putem menţiona că reorganizarea hătmăniei Moldovei de către administratorii ruşi avea un caracter echivoc. Intenţiile de a îmbunătăţi ordinea publică şi de a intensifica lupta cu banditii şi hoţii pot fi considerate benefice. Întărirea pazei hotarelor ţării însă, în condiţiile concrete de atunci, a fost defavorabilă locuitorilor Moldovei, care, dorind să scape de jugul ocupaţiei ruse, încercau să fugă în statele vecine. De asemena, este greu de apreciat rezultatele acestei reorganizări, deoarece ea s-a desfăşurat în lunile aprilie–iunie 1812, or, după ratificarea Tratatului de pace de la Bucureşti din 16/28 mai 1812 a început retragerea armatei şi administraţiei ruse din Muntenia şi Moldova, care urma să se încheie pe 2 octombrie 1812.

NOTE

1. Arhiva Naţională a Republicii Moldova, F. 1, reg. 1, d. 7, f. 194v-195 (în continuare – A.N.R.M.); **Radu Rosetti**, *Arhiva Senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească de la 1806–1812,* Bucureşti, 1909, fascicula IV, p. 115.
2. *Arhivele Basarabiei*, nr. 3, 1933, p. 240.
3. *Ibidem*, nr. 1, 1932, p. 35.
4. **Radu Rosetti**, *op. cit.*, fascicula III, p. 94.
5. *Ibidem*, p. 94–95; *Arhivele Basarabiei*, nr. 3, p. 180.
6. **Radu Rosetti**, *op. cit.*, fascicula III, p. 94–95; *Arhivele Basarabiei*, nr. 3, 1932, p. 180–183.
7. *Ibidem*, p. 180–182.
8. *Ibidem*, p. 180, 196–197.
9. **Radu Rosetti**, *op. cit.*, fascicula III, p. 10.
10. A.N.R.M., F. 1, reg. 1, d. 3707, f. 18v.
11. *Arhivele Basarabiei*, nr. 3, 1932, p. 182, 195.
12. *Ibidem*, p. 183; **Radu Rosetti**, *op. cit.*, fascicula III, p. 95.
13. **Radu Rossetti**, *op. cit.*, fascicula III, p. 95.
14. *Arhivele Basarabiei*, nr. 3, 1932, p. 182–183, 195–196.
15. A.N.R.M., F 1, reg. 1, d. 4267, f. 101v–102.
16. *Ibidem*, f. 704–706v.
17. **Radu Rosetti**, *op. cit.*, fascicula III, p. 99.
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*, p. 100.
21. A.N.R.M., F. 1, reg. 1, d. 4267, f. 1222v–1224.
22. **Radu Rosetti**, *op. cit.*, fascicula III, p. 101.
23. A.N.R.M., F. 1, reg. 1, d. 4267, f. 1224–1225v.
24. *Ibidem,* f. 103v.

Sergiu CORNEA

ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A BASARABIEI SUB STĂPÎNIREA ŢARISTĂ (1812–1917)

I. SISTEMUL ADMINISTRATIV PROVIZORIU (1812–1818)

Conform Tratatului de pace de la Bucureşti, semnat la 16/28 mai 1812, Imperiul Rus, fără nici un drept istoric, etnic sau politic, a anexat jumătate din teritoriul Moldovei. Misiunea de a primi teritoriul anexat i-a fost încredinţată amiralului P.V. Ciceagov, care a şi fost împuternicit de autorităţile ruseşti să organizeze administraţia Basarabiei.

La 23 iulie 1812, în funcţia de guvernator civil al Basarabiei e numit Scarlat Sturdza, unicul localnic ce a ocupat această funcţie (pînă în mai 1813). În aceeaşi zi, P.V. Ciceagov semnează proiectul regulamentului de administrare a Basarabiei, întocmit de contele I. Capodistrias, şi îl trimite spre aprobare la Petersburg. La 2 august 1812, proiectul este semnat de către ţar şi pus în aplicare cu titlul „Constituirea administraţiei provizorii în Basarabia"[1].

Autorităţile provinciale au fost divizate în civile şi militare. Autorităţile şi instituţiile civile erau conduse de guvernatorul civil, iar trupele militare şi garnizoanele cetăţilor se aflau în subordinele comandantului militar al Basarabiei.

Guvernatorul civil se situa în fruntea administraţiei provinciale. În exercitarea atribuţiilor era ajutat de cancelaria sa. El avea prerogativa de a selecta şi numi consilierii în Cancelaria administraţiei civile şi funcţionarii cancelariei sale. Tot el numea ispravnicii în ţinuturi. De competenţa sa erau toate problemele legate de administrarea regiunii. El putea stabili legătura directă cu guvernatorii guberniilor vecine şi cu domnitorii Principatelor.

Cu atribuţii executive a fost investită Cancelaria administraţiei civile, care era alcătuită din două departamente. Primul departament se ocupa cu problemele de legislaţie, judecătoreşti, de poliţie şi învăţămînt. Al doilea – cu cele de statistică, populaţie, venituri, vămi, comerţ şi industrie.

S-a declarat menţinerea în Basarabia a legilor locale şi a „limbii moldoveneşti". Limba localnicilor era admisă, dar în paralel cu cea rusă. În condiţiile în care la organizarea administrativă a Basarabiei au participat mulţi funcţionari ruşi, care serviseră în armata dunăreană, iar mai tîrziu au venit şi alţii din guberniile centrale, limba română a fost pusă în condiţii de inferioritate faţă de cea rusă.

La 2 februarie 1813, Cancelaria administraţiei civile a fost reorganizată în Guvernul regional al Basarabiei. Guvernul era alcătuit din două departamente şi din adunarea lor comună. În adunarea comună a departamentelor erau convocaţi toţi consilierii din ambele departamente. Preşedinte al adunării comune era guvernatorul civil. Adunarea comună a departamentelor avea următoarele competenţe: a) examina şi adopta deciziile definitive în chestiunile venite în apel de la departamente; b) examina propuneri formulate de guvernatorul civil. Deciziile în cadrul adunării comune a departamentului erau adoptate cu o majoritate simplă de voturi.

Primul departament era alcătuit din trei direcţii: pentru examinarea litigiilor civile; pentru cazurile penale şi anchetă; pentru supravegherea poliţiei. Direcţiile nu erau

abilitate să ia hotărîri definitive. Ele efectuau lucrările de pregătire, iar deciziile erau adoptate colegial de adunarea departamentului. Acestui departament îi erau subordonate isprăvniciile şi organele de poliţie. Direcţiile aveau dreptul de a cere de la ispravnici, de la şefii de poliţie, precum şi de la ceilalţi funcţionari din administraţia ţinutală îndeplinirea deciziilor departamentului şi a dispoziţiilor guvernatorului civil[2].

Al doilea departament, ca şi primul, se diviza în trei direcţii: prima se ocupa cu statistica; a doua gestiona finanţele regiunii; a treia supraveghea dezvoltarea industriei şi a comerţului[3]. Mecanismul adoptării deciziilor era analog celui din primul departament. Decizia adoptată era semnată de membrii departamentului şi trimisă spre aprobare guvernatorului. Lucrările în ambele departamente erau realizate în două limbi: rusă şi română, fiecare departament avînd două cancelarii.

Au fost menţinute instituţiile administrative de nivel local şi vechea divizare administrativ-teritorială în ţinuturi, care, iniţial, erau douăsprezece. Către anul 1813 numărul ţinuturilor a fost redus la nouă: Orhei, Hotin, Soroca, Iaşi, Bender, Hotărniceni, Codru, Greceni, Tomarov. Ţinuturile erau administrate de către ispravnici numiţi pe un termen de un an şi care îndeplineau atribuţii fiscale, administrative, judecătoreşti şi poliţieneşti. În activitatea lor ei se conduceau de legile şi obiceiurile locale. Toate problemele şi litigiile civile erau examinate de ispravnic unipersonal şi în mod verbal.

Ţinuturile se divizau în ocoale. Ţinutul Orhei se diviza în 12 ocoale, ţinutul Hotin – în 8, ţinutul Bender – în 3. Ţinuturile Tomarov, Greceni, Codru şi Hotărniceni, avînd în componenţa lor un număr mic de localităţi, nu se divizau în ocoale. Ocoalele erau administrate de ocolaşi. Administraţia satelor, practic, a fost menţinută intactă.

În oraşul Chişinău şi în suburbiile cetăţilor Hotin, Bender, Akkerman şi Chilia au fost instituite organe de poliţie de tip rusesc[4].

Sistemul administrativ constituit de autorităţile ruse, în primii ani de ocupaţie, continua să aibă prin structura sa o anumită similitudine cu instituţiile administrative ale Moldovei, astfel creîndu-se iluzia unei oarecare continuităţi.

Basarabia, care, conform planurilor ruseşti, trebuia să devină un loc de atracţie pentru popoarele vecine, a fost transformată, în primii ani de stăpînire ţaristă, într-o zonă dominată de samavolnicie şi fărădelegi. Starea de tensiune dintre nobilimea locală şi funcţionărimea rusă, abuzurile şi haosul ce domneau în activitatea administraţiei basarabene, situaţia deplorabilă a locuitorilor, care, nemaiputînd suporta ororile noii stăpîniri, emigrau în masă peste Prut, au impus autorităţile centrale să intervină pentru a redresa situaţia.

În mai 1816, în Basarabia a fost introdusă instituţia namesnicului plenipotenţiar. În această funcţie a fost numit A. N. Bahmetiev, care era şi guvernator general al Podoliei[5]. Namesnicul plenipotenţiar era investit cu putere nelimitată, se afla în subordine directă faţă de ţar şi nu depindea de ministerele centrale. Toate instituţiile administrative civile şi unităţile militare aflate în teritoriul încredinţat se subordonau lui.

A. N. Bahmetiev şi-a început activitatea prin înlocuirea funcţionarilor locali cu cei aduşi de dînsul de la Kameneţ-Podolsk. Pentru a restabili ordinea şi a administra mai eficient regiunea, a fost constituit un Comitet provizoriu, care şi-a început activitatea la 4 iulie 1816. Comitetul se subordona namesnicului plenipotenţiar al Basarabiei şi era ierarhic superior guvernului regional. Obiectivele strategice ale Comitetului, după cum rezultă din raportul lui A. N. Bahmetiev către ţar din 7 iulie 1816, erau de a face ordine în administraţia regiunii şi de a elabora un nou regulament de administrare a Basarabiei conform tradiţiilor locale[6].

Comitetul provizoriu a operat anumite modificări în structurile administrative ale regiunii. Au fost concretizate şi delimitate funcţiile şi competenţele Guvernului regional. Primul departament al guvernului regional (executiv), condus de vice-guvernator (funcţie nouă în sistemul administrativ basarabean) soluţiona problemele administrative, iar al doilea departament (judiciar) examina dosarele civile şi penale.

A fost menţinută împărţirea primului departament în trei direcţii avînd următoarele atribuţii: prima direcţie – problemele executive, organizarea internă şi menţinerea ordinii publice în regiune; a doua – statistica, comerţul şi administrarea proprietăţii de stat; a treia gestiona veniturile statului.

Al doilea departament se diviza în două direcţii: a) direcţia penală, alcătuită din doi consilieri ruşi, care la examinarea cazurilor se conduceau de legile ruseşti; b) direcţia civilă se conducea de legile şi dreptul cutumiar moldovenesc, fiind alcătuită dintr-un preşedinte şi patru consilieri moldoveni[7].

A fost reorganizată şi administraţia ţinutală. În ţinuturi a fost instituită funcţia de revizor, administraţia ţinutală fiind alcătuită din următorii funcţionari: ispravnicul, revizorul şi funcţionarul ţinutal (sameşul)[8]. Administraţia ţinutală, formată din trei funcţionari, convoca şedinţe în prima săptămînă a

fiecărei luni. O dată pe lună fiecare funcționar era obligat să prezinte un raport de activitate. În cadrul ședințelor se examinau și litigiile dintre locuitorii ținutului. Dacă decizia se adopta în unanimitate, era executorie.

La 2 august 1817, la Chișinău, se înființează Duma orășenească[9]. Duma era un organ electiv, care se ocupa cu treburile administrative și gospodărești ale orașului: comerțul, meșteșugurile și industria, concesionările, terenurile agricole orășenești, amenajarea și salubritatea orașului. În Consiliul dumei au fost aleși cinci consilieri dintre negustorii locali, în baza principiului apartenenței naționale. Primul primar al Chișinăului a fost ales A. Nour. Bugetul orașului era alcătuit de Dumă și aprobat de guvernator. Veniturile orășenești proveneau din: a) taxe colectate de la întreprinderile industriale și comerciale; b) taxe pe vii și livezi; c) taxe percepute de la negustori; d) taxe de la cîrciume. Majoritatea veniturilor erau folosite pentru întreținerea instituțiilor orășenești și a organelor de poliție[10].

În 1819, pentru rezolvarea problemelor administrative și judecătorești ale negustorilor stabiliți în Chișinău, se instituie Magistratul, care a existat pînă în 1866.

Reorganizarea structurilor administrative regionale și locale a pregătit terenul pentru introducerea în 1818 a unui nou regulament de administrare a Basarabiei.

II. PERIOADA AUTONOMIEI ADMINISTRATIVE (1818–1828)

La 29 aprilie 1918, țarul Alexandru I a promulgat la Chișinău un nou regulament administrativ: „Așezămînul obrazovaniei oblastei Basarabiei". Caracterul specific al sistemului administrativ basarabean în perioada dată a fost determinat de instituirea Consiliului Suprem – organul suprem executiv, administrativ și judecătoresc al regiunii. De competența sa erau „toate de obște pricinile obștii", fiind abilitat să exercite funcții organizatorice, administrative, economice și judecătorești[11].

Consiliul Suprem era alcătuit din unsprezece membri: cinci membri numiți și șase aleși. Erau numiți: namesnicul, guvernatorul, viceguvernatorul, președinții judecătoriilor penale și civile. Ceilalți membri erau aleși de nobilimea locală pe un termen de trei ani cu confirmarea namesnicului. Deciziile se adoptau cu o majoritate simplă de voturi și erau definitive. Cvorumul necesar de adoptare a deciziilor în cadrul Consiliului Suprem era de șase persoane.

„Cîrmuitorul" regiunii Basarabia era guvernatorul civil, subordonat direct namesnicului și responsabil de starea generală a regiunii[12].

Pentru exercitarea funcțiilor executive a fost instituit Guvernul regional („Cîrmuirea oblastii Bassarabiei"). Guvernul era format din două departamente: executiv și economic. Primul, condus de guvernator, se ocupa cu problemele administrativ-organizatorice, sarcina sa principală fiind supravegherea instituțiilor administrative ale regiunii. Al doilea departament, condus de viceguvernator, soluționa problemele economico-fiscale (perceperea impozitelor, activitatea vămilor, gestionarea averii statului, monopolurile și concesionările, revizuirea conturilor, drepturile haznalei și recensămînturile), activînd conform regulamentelor referitoare la palatele haznalei din Rusia. În componența acestui departament era și controlorul regional.

Departamentele investigau și soluționau problemele de importanță minoră. Cele mai importante erau discutate în adunarea comună a departamentelor, deciziile fiind adoptate cu o majoritate de voturi. În mod obligatoriu, adunarea comună a celor două departamente ale Guvernului regional trebuia să examineze următoarele chestiuni: lucrările executate în interesul vistieriei statului; pretențiile persoanelor particulare asupra proprietății statului; impunerea fiscală și prestațiile în folosul statului. Reclamațiile referitoare la activitatea Guvernului regional puteau fi adresate Consiliului Suprem.

În această perioadă, în Basarabia au fost instituite funcțiile de procuror regional și procuror ținutal. Ei supravegheau respectarea de către toate instituțiile a legilor și regulamentelor în vigoare.

La 28 mai 1823 a fost instituită Direcția vamală de circumscripție a Basarabiei. Vămile și posturile de carantină se aflau în subordinele namesnicului plenipotențiar și ale șefilor de circumscripție. Aceste instituții se conduceau în activitatea lor de legile și regulamentele rusești.

În orașul Chișinău a fost instituit oficiul poștal regional, iar în orașele-reședință de ținut – expediții poștale. A fost creată direcția sanitară regională. Supravegherea fondului forestier al provinciei era realizată de către silvicultorul regional, secundat de doi colaboratori. A fost instituită funcția de arhitect regional. De asemenea, a suferit modificări și structura administrativ-teritorială a regiunii. La 30 octombrie 1818, guvernul regional aprobă noua structură administrativ-teritorială a regiunii, alcătuită din șase ținuturi: Hotin, Iași, Orhei, Bender, Akkerman și Ismail. Ținuturile Codru, Greceni și Soroca au intrat în componența celorlalte ținuturi, pierzîndu-și astfel entitatea[13]. Orașele-reședințe de ținut erau administrate de dume orășenești și consilii de breaslă, instituții ce funcționau conform regulamentelor rusești.

În ţinuturi s-au menţinut isprăvniciile, în cadrul cărora activau un ispravnic şi patru asesori (comisari) aleşi de nobilime. Administraţia ţinutală a fost completată cu instituţii şi funcţii noi, inexistente pînă în 1818: judecătoria ţinutală, vistieria ţinutală, serviciul medical, expediţia poştală, procurorul ţinutal, inginerul agremensor. În fiecare ţinut a fost instituită, vistieria ţinutală care era autorizată să colecteze impozitele şi alte venituri ale statului. Ca şi în perioada anterioară, ţinuturile erau împărţite în ocoale, administrate de ocolaşi, care erau datori „să se poarte cu locuitorii ocolului amabil şi cuviincios, apărîndu-i de persecuţii"[14].

Noile instituţii, fiind copiate după cele din guberniile ruseşti, au preluat fidel şi viciile caracteristice modelului rusesc de administrare. Abuzul administrativ, formalismul în abordarea problemelor, nerespectarea legilor şi regulamentelor administrative, delapidarea banilor publici erau fenomene frecvente în instituţiile administrative ale provinciei.

Reducerea influenţei Consiliului Suprem, a practicii administrative naţionale şi a rolului funcţionarilor moldoveni în instituţiile administrative ale regiunii a fost o preocupare constantă a oficialităţilor ruse de diferite ranguri şi niveluri. Chiar în primii ani ai aşanumitei „autonomii", Consiliul Suprem e transformat într-un organ cu funcţii economice, fiind redusă substanţial participarea protipendadei locale în administraţie.

III. INTRODUCEREA SISTEMULUI ADMINISTRATIV DE TIP GUBERNIAL (1828– ANII 60 AI SEC. XIX)

La numai zece ani de la proclamarea solemnă a autonomiei Basarabiei, autorităţile ruse adoptă o nouă lege de organizare administrativă a regiunii. Prin promulgarea, la 29 februarie 1828, a „Aşezămîntului pentru ocîrmuirea oblastei Bessarabiei", asupra regiunii a fost extinsă legislaţia administrativă rusă referitoare la gubernii.

Instituţia namesnicului plenipotenţiar e lichidată, iar Basarabia a fost inclusă în componenţa guvernămîntului general al Novorosiei şi Basarabiei. Guvernatorul general supraveghea activitatea tuturor instituţiilor şi era responsabil de respectarea legislaţiei şi a ordinii publice în gubernii. Primul guvernator general al Basarabiei a fost numit M.S. Voronţov. El s-a aflat în exerciţiul funcţiunii pînă în anul 1844, cînd a fost numit namesnic al Caucazului. Din 1846 şi pînă în 1854 funcţia de guvernator general al Basarabiei a fost îndeplinită de P. Fiodorov, care era subordonat lui M.S. Voronţov[15].

Administraţia regională în perioada respectivă cuprindea următoarele instituţii: Consiliul regional, Cîrmuirea regională, Palatul haznalei.

Consiliului regional i-au fost atribuite următoarele sarcini şi competenţe: alcătuirea devizului de cheltuieli a regiunii, gestionarea finanţelor regiunii, stabilirea prestaţiilor pentru locuitorii regiunii, dobîndirea mijloacelor pentru ameliorarea bunăstării poporului şi a activităţii industriei şi agriculturii, construcţia drumurilor noi şi repararea celor existente, construcţia clădirilor în oraşe; stabilirea prestaţiilor pentru întreţinerea drumurilor, supravegherea administraţiilor orăşeneşti[16].

Consiliul se convoca de două ori pe an: în lunile mai şi noiembrie, dar putea fi convocat şi extraordinar, în caz de necesitate, la cererea guvernatorului general. Deciziile în cadrul Consiliului erau adoptate cu o majoritate de voturi. Votul preşedintelui Consiliului era hotărîtor. Guvernatorul general avea dreptul să anuleze deciziile Consiliului.

Organul executiv al regiunii era Cîrmuirea regională, subordonată Senatului şi Ministerului de Interne. Cîrmuirea regională era condusă de guvernator. În cadrul Cîrmuirii regionale mai funcţionau următoarele instituţii: Serviciul asistenţei sociale, Adunarea deputaţilor nobilimii, Direcţia sanitară, Serviciul de arhitectură, Procurorul regional şi doi ajutori ai săi. În afară de instituţiile menţionate, în regiune activau şi servicii ale ministerelor centrale detaşate în teritoriu: Oficiul poştal regional, Direcţia carantinelor, Direcţia vămilor, Direcţia lacurilor sărate[17].

Palatul haznalei îndeplinea funcţii economico-financiare şi gestiona finanţele regiunii. Pe lîngă Palatul haznalei se aflau Serviciul cadastral al regiunii şi Direcţia silvică.

În septembrie 1830 a fost instituită o formă deosebită de administrare – cîrmuirea orăşenească Ismail. În componenţa noii unităţi administrative au fost incluse oraşele Ismail, Chilia, Reni, tîrgul Vîlcov şi cincisprezece localităţi rurale din împrejurimile acestor oraşe. Noua entitate administrativă era condusă de cîrmuitorul oraşului Ismail (градоначальник). Lui i se subordonau comandanţii cetăţilor Ismail şi Chilia, flota fluvială de pe Dunăre, organele de poliţie din teritoriu, paza de frontieră şi serviciul de carantină. În funcţia de cîrmuitor orăşenesc a fost numit general-locotenentul Tucikov[18]. La 28 august 1834, guvernator civil al Basarabiei a fost numit general-maiorul P.I. Fiodorov. Lui, în 1836, lui i-a fost încredinţată şi cîrmuirea orăşenească Ismail. Începînd cu acest an, guvernatorului civil al Basarabiei îi este schimbată titulatura în guvernator militar[19].

Referitor la administraţia locală, constatăm că în această perioadă „ţinuturile" sînt denumite „judeţe". Administraţii judeţene se aflau în următoarele

oraşe-reşedinţe de judeţ: Hotin, Bălţi (judeţul Iaşi), Chişinău (judeţul Orhei), Bender, Akkerman, Ismail. Administraţia judeţeană era alcătuită dintr-un ispravnic şi patru asesori (comisari), numiţi în funcţii de către guvernatorul general.

În judeţe funcţionau vistieriile judeţene, conduse de vistierii judeţeni. Această instituţie se conducea în activitatea sa de legislaţia rusă referitoare la instituţiile similare din guberniile centrale. În fiecare judeţ mai activau cîte un procuror, numit de Cîrmuirea regională şi confirmat în post de guvernatorul general, precum şi un doctor cu doi ajutori, desemnaţi, de asemenea, de către guvernatorul general.

Administraţii orăşeneşti au fost instituite în oraşele Chişinău, Bender, Ismail, Bălţi, Hotin, Akkerman, Chilia şi Reni. Administraţia orăşenească avea trei domenii principale de activitate: justiţia, gospodăria orăşenească, poliţia.

Instituţia judiciară a oraşului era magistratura, alcătuită din burgomistru şi patru Ratmani, reprezentanţi ai tagmelor sociale ce locuiau în oraş. Pe lîngă magistratură activau următoarele instituţii: judecătoria verbală (словесный суд), în componenţa căreia erau judecători şi starosti, aleşi de către tagmele sociale; judecătoria tutelară (сиротский суд), alcătuită din primarul oraşului (preşedinte), doi membri ai magistraturii şi un staroste orăşenesc.

Duma orăşenească, consiliul orăşenesc şi consiliul breslelor se ocupau cu problemele gospodăriei orăşeneşti şi administrarea oraşelor. Duma orăşenească era alcătuită din primar şi cinci consilieri din partea tagmelor sociale orăşeneşti. În oraşele Chilia şi Reni, în loc de magistraturi şi dume au fost instituite „ratuşe" cu funcţii judecătoreşti şi administrative. „Ratuşa" era alcătuită din: un burgomistru, patru ratmani şi un secretar[20].

Consiliul orăşenesc, prezidat de şeful poliţiei orăşeneşti, avea în componenţa sa un comisar de poliţie şi un ratman de la magistratură. În oraşele în care nu era comisar de poliţie, în consiliu asistau doi ratmani. Angajaţii organelor de poliţie erau numiţi în funcţii de către guvernatorul general. În cadrul consiliului orăşenesc mai activau echipa de pompieri şi comisia de închirieri. Consiliul breslelor era alcătuit din burgomistru, starostele orăşenesc şi conducătorii breslelor existente în oraş.

Conform paragrafului 62 al „Aşezămîntului" din 1828, limba română a fost eliminată din instituţiile basarabene. Numai în caz de necesitate se prevedea de a face traduceri din rusă în română[21]. Astfel, limba rusă a devenit obligatorie în administraţie, fapt ce a contribuit la accelerarea procesului de deznaţionalizare a instituţiilor şi a populaţiei din regiune.

IV. STRUCTURA ADMINISTRATIVĂ A BASARABIEI DE LA INTRODUCEREA REFORMELOR ADMINISTRATIVE PÎNĂ LA CĂDEREA ŢARISMULUI (ANII 60 AI SEC. XIX–1917)

A doua jumătate a sec. XIX–începutul sec. XX constituie o perioadă caracterizată de o evoluţie mai lentă a procesului administrativ. În decembrie 1873 Basarabia a fost transformată, într-o ordinară gubernie rusească, cu sistemul administrativ respectiv.

În fruntea ierarhiei administrative guberniale se situa guvernatorul, declarat oficial „stăpînul guberniei". Guvernatorul prezida un şir de instituţii şi diverse comitete guberniale menite să contribuie la buna administrare a regiunii. De fapt, prin intermediul acestor comitete guvernatorul supraveghea activitatea instituţiilor administrative ale guberniei, inclusiv a celor apărute în urma reformelor.

Guvernatorul conducea Cîrmuirea gubernială, care în această perioadă se transformase într-un simplu organ executiv pe lîngă guvernator. Cîrmuirea gubernială avea în componenţa sa următoarele secţii: administrativă, poliţie, justiţie, contabilitate, evrei şi străini, sanitară, veterinară, construcţii, hotărnicii[22].

Evoluţia sistemului administrativ al Basarabiei la această etapă a fost marcată de introducerea, în anul 1869, a zemstvelor. Aria activităţii zemstvelor a fost limitată la problemele administrative şi gospodăreşti de importanţă locală. Instituţiile zemstvei erau organizate în două grade: judeţean şi gubernial. Pentru ambele grade erau prevăzute două tipuri de instituţii: organe de dispoziţie – adunările de zemstvă judeţene şi gubernială şi organe executive – consiliile de zemstvă judeţene şi gubernial. Ele erau formate în baza principiului electiv, consilierii în instituţiile menţionate fiind aleşi pe o perioadă de trei ani. La baza sistemului electoral al zemstvei erau două criterii: censul de avere şi apartenenţa socială.

Veriga principală în sistemul de organizare a zemstvei era zemstva judeţeană, abilitată să cumpere, să vîndă şi să moştenească averi, să încheie contracte şi să participe la justiţie[23]. Alegerile în adunarea de zemstvă a judeţului aveau loc în cadrul a trei colegii electorale: I. Colegiul proprietarilor funciari; II. Colegiul orăşenesc; III. Colegiul sătesc. E necesar de menţionat următorul fapt: cu toate că, formal, s-a asigurat participarea diferitelor stări sociale la activitatea zemstvelor, numărul consilierilor aleşi de primul colegiu electoral era egal cu numărul consilierilor aleşi de celelalte două colegii. Autorităţile ruse, şi-au concentrat eforturile menţinerii situaţia favorabilă a nobilimii, care anterior domina categoric în

structurile administrative de nivel judeţean şi gubernial.

Din cauza componenţei şi activităţii sale, zemstva din Basarabia era una dintre cele mai reacţionare zemstve ale Rusiei, fiind caracterizată de contemporani ca o pată neagră în istoria instituţiei respective.

Zemstvele nu erau finanţate de către stat. Pentru a-şi acoperi cheltuielile, acest organ a fost autorizat să colecteze taxe şi impozite locale. În grija zemstvelor au fost transmise chestiunile ce necesitau cheltuieli materiale şi eforturi din partea statului. Zemstva, chiar de la crearea ei, a trezit suspiciuni birocraţiei ţariste. De aceea, ţinerea sub control strict a activităţii instituţiilor zemstvei, limitarea competenţelor şi subordonarea ei administraţiei imperiale au fost o grijă permanentă a autorităţilor ţariste.

La 12 iunie 1890 a fost aprobat un nou regulament cu privire la zemstve. Formal, principiul reprezentativ şi modul electiv de constituire a zemstvelor au fost menţinute, dar în fapt acestea au fost substanţial diminuate.Ca rezultat al modificărilor operate, zemstva a devenit o instituţie corporativ-nobiliară, cu competenţe şi posibilităţi limitate şi foarte strict supravegheate de instituţiile de stat.

Analizînd structura, modul de constituire, activitatea şi raporturile cu instituţiile de stat, constatăm că zemstva, intitulată pompos „organ al autoadministrării locale", nu a fost altceva decît un instrument de realizare de către autocraţia rusă a politicii şi intereselor sale. Calitatea zemstvei de organ reprezentativ al autoconducerii locale era diminuată de un şir de factori care subminau însăşi temelia pe care zemstva fusese edificată. Zemstva, reprezentativă şi electivă, în realitate era o instituţie de castă constituită în baza principiului cenzitar. Baza socială a zemstvei era foarte redusă; între masele ţărăneşti, care constituiau majoritatea populaţiei, şi instituţiile zemstvei nu existau conexiuni. În consecinţă, populaţia nu accepta zemstva, refuz accentuat şi de faptul că marea majoritate a funcţionarilor zemstvei o constituiau ruşii sau străinii rusificaţi (80–90%)[25]. La implementarea instituţiilor zemstvei în Basarabia nu s-a ţinut cont de particularităţile locale, ele fiind tratate de locuitori ca elemente eterogene, străine tradiţiilor naţionale. Fiind lipsită de putere executivă şi limitată în surse financiare, zemstva a fost transformată într-o instituţie complementară a administraţiei de stat. Cu toate meritele sale în domeniul activităţii gospodăreşti locale, zemstva a fost totuşi o unealtă docilă, folosită abil de autocraţia rusă în scopul realizării obiectivelor sale în regiune.

La 16 iunie 1870, ţarul Alexandru al II-lea a aprobat un nou regulament de administrare a oraşelor. La 22 august, la Chişinău s-a constituit Instituţia regională pentru chestiunile orăşeneşti, în sarcina căreia a şi fost pusă realizarea reformei orăşeneşti în Basarabia. Noul regulament de administrare a oraşelor a fost aplicat în oraşele Chişinău, Akkerman, Bender, Hotin, Soroca şi în trei tîrguri: Păpuşoi, Turlaci, Şabo[26].

Administraţia orăşenească era alcătuită din Duma orăşenească – organ de dispoziţie şi din consiliul orăşenesc – organ executiv. Aceste organe erau constituite în baza principiului electiv, fiind alese de către contribuabilii stabiliţi în oraş. Sistemul electoral al Dumei orăşeneşti asigura predominarea numerică a nobilimii şi a negustorilor stabiliţi în oraşe.

Duma alegea consiliul orăşenesc compus din primar (городская голова) şi membrii consiliului. Primarul conducea şi coordona activitatea ambelor organe. Consiliul avea o cancelarie cu cîteva secţii, fiecare secţie fiind responsabilă de un domeniu concret de activitate.

Contrareforma din 11 iunie 1892 a modificat sistemul electoral al administraţiei orăşeneşti, introducînd pentru electori censul de avere. Astfel, în 1871, cînd au fost constituite dumele orăşeneşti, nobilii constituiau 19,4 %, iar în 1894 – 70,2 % din numărul total al consilierior aleşi în dumele orăşeneşti[27].

Competenţele dumelor orăşeneşti se reduceau la rezolvarea problemelor gospodăreşti de nivel local. Izvorul principal de venituri ale dumei orăşeneşti era impozitarea proprietăţilor imobiliare, a beneficiilor întreprinderilor comerciale şi industriale.

La nivel local s-a menţinut împărţirea administrativ-teritorială în judeţe, administrate de ispravnici. Către anul 1870 în Basarabia a fost extins sistemul administraţiei de voloste (plasă) asupra tuturor localităţilor rurale din regiune. Volostea întrunea cîteva sate cu un număr de locuitori de la 300 la 2000. Administraţia volostei era alcătuită din adunarea volostei, şeful de voloste, cîrmuirea volostei, judecătoria de voloste.

Şeful de voloste era ales pe un termen de trei ani, fiind împuternicit să exercite funcţii cu caracter administrativ şi poliţienesc în teritoriul volostei. În subordinele sale erau starostii săteşti şi cîrmuirea volostei, alcătuită din starostii satelor, perceptori, unu-doi consilieri şi un secretar. Sarcina principală a acestei instituţii era colectarea impozitelor de la locuitorii volostei. Satul era administrat de un staroste, doi ajutori, un sutaş – comandantul poliţiei săteşti şi un secretar.

Judeţul mai era divizat în circumscripţii poliţieneşti, conduse de pristavi, şi circumscripţii administrativ-judecătoreşti, în frunte cu nacealnicii locali, care

exercitau funcţii administrative, judiciare şi poliţieneşti, supravegheau şi controlau activitatea instituţiilor săteşti şi de voloste. Fiecare judeţ a fost divizat în 4 asemenea circumscripţii. Ulterior numărul lor a fost modificat, şi la începutul sec. XX atestăm următoarea situaţie: în judeţul Chişinău – 5 circumscripţii; Orhei – 7; Bălţi – 5; Soroca – 5; Hotin – 8; Bender – 5; Akkerman – 8.[28]

Judeţul era o subdiviziune administrativă investită cu putere publică, avînd personalitate juridică şi drepturi patrimoniale. Era condus de un consiliu, format din cîte doi membri aleşi din fiecare plasă, care se convoca o dată pe an. Consiliul alegea un Comitet permanent din trei membri permanenţi şi trei supleanţi pe un termen de patru ani. Comitetul era prezidat de prefect – reprezentantul guvernului în teritoriu. Fiecare plasă era administrată de un subprefect. Comunele erau conduse de consiliul comunal şi de primar – instituţii alese de locuitorii comunei.

Un regim administrativ deosebit a fost menţinut în sudul Basarabiei. Pe o perioadă de 22 ani (1856–1878), părţi ale judeţelor Chişinău, Cahul, Akkerman şi cîrmuirea orăşenească Ismail s-au aflat în componenţa Moldovei, apoi a statului român. Aici s-a revenit la structura administrativă moldovenească. Au fost formate două ţinuturi (Cahul şi Ismail), împărţite în ocoale. În 1864 se realizează reforma administrativă, fiind create trei judeţe. Judeţul Cahul era alcătuit din trei plase cu 46 comune rurale. Judeţul Bolgrad avea în componenţa sa coloniile şi domeniile statului. Judeţul Ismail cuprindea doar comunele urbane Ismail, Chilia, Reni, Vîlcov şi comunele rurale Nicolaevca şi Tuzla.

Astfel se prezenta sistemul administrativ al Basarabiei la hotarul dintre secolele XIX şi XX. Acest sistem s-a menţinut pînă la căderea ţarismului în februarie 1917.

În concluzie, menţionăm că politica administrativă promovată de autorităţile ruseşti în Basarabia era strîns legată de evoluţia şi tendinţele politicii externe ale Imperiului Rus. Basarabia, situată la hotarul de vest al imperiului ţarist, avea o mare importanţă politico-militară, fiind tratată ca un cap de pod pentru o eventuală expansiune în Balcani. În funcţie de obiectivele propuse pe plan extern şi de interesele politice ale Imperiului a evoluat şi procesul organizării administrative a Basarabiei: de la statutul de autonomie fictivă pînă la statutul de gubernie rusească.

Note:

1. A.N.R.M., fond 1, reg. 1, d. 3995, f. 11–14.
2. *Бессарабский статистический комитет. Записки*, т. 3, Кишинев,1868, p. 114–115.
3. A.N.R.M., fond 5, reg. 3, d. 33, f. 1.
4. A.N.R.M., fond 2, reg. 1, d. 3, f. 11–12.
5. A.N.R.M., fond 17, reg. 1, d. 15, f. 7.
6. *История Молдавии. Документы и материалы*, т. II, Кишинев, 1957, p. 233.
7. A.N.R.M., fond 5, reg. 3, d. 104, f. 4–7v.
8. A.N.R.M., fond 4, reg. 1, d. 48, f. 1–1v.
9. A.N.R.M., fond 4, reg. 1, d. 84, f. 1.
10. *История Кишинева,* Кишинев, 1966, p. 53.
11. **Mihail P., Mihail Z.** *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I (1812–1830)*, Bucureşti, 1993, p. 29
12. *Ibidem*, p. 42.
13. A.N.R.M., fond 5, reg. 2, d. 420, f. 4–5.
14. A.N.R.M., fond 5, reg. 2, d. 487, f. 50v.
15. **Boldur A.,** *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 323.
16. A.N.R.M., fond 2, reg. 1, d. 1194, f. 8.
17. *Ibidem*, f. 6v.
18. A.N.R.M., fond 22, reg. 1, d. 187, f. 2–7.
19. *Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области (составитель Скальковский),* Санкт-Петербург, 1846, p. 443.
20. A.N.R.M., fond 2, reg. 1, d. 1194, f. 19.
21. *Ibidem*, p. 8.
22. **Cazacu P.,** *Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812–1918,* Chişinău, 1992, p. 138.
23. Idem; *Instituţia publică numită „Zemstvo" în cadrul statului absolutist rusesc şi în cadrul statului român din timpurile noastre,* Iaşi, 1921, p. 7.
24. **Веселовский Б.,** *История земства за сорок лет,* т. IV, Санкт-Петербург, 1911, p. 246.
25. **Aldea C.**, *Pagini dintr-o istorie zbuciumată,* Bucureşti, 1993, p. 48.
26. *История МССР*, т. I, Кишинев, 1965, p. 481.
27. *История Кишинева*, Кишинев, 1966, p. 105.
28. *Бессарабия.* Под редакцией **П. Крушевана**, Кишинев, 1903, p. 507.

Nina NEGRU

CAZUL MITROPOLITULUI GURIE: NOI PUNCTE DE VEDERE

Procesul unificării administrative, bisericeşti şi legislative a României în perioada interbelică a decurs lent, întrucît s-a evitat suprimarea particularităţilor şi tradiţiilor locale. Adepţii autonomiei Bisericii basarabene au încercat chiar să profite de această politică maleabilă pentru a menţine legile şi instituţiile moştenite de la Imperiul Rus.

Prin secularizarea averilor Bisericii de pe timpul lui Alexandru Ioan Cuza, în România se schimbase natura şi întinderea dreptului de control al Statului asupra Bisericii. După Unirea din 1918, exproprierea inevitabilă a averilor bisericeşti din Basarabia, numită „a doua secularizare", a tensionat şi în această provincie relaţiile dintre Biserică şi Stat. Cazul Gurie este şi o consecinţă a limitării principiului de drept public în aşa măsură încît Ministerul Cultelor nu admitea ca şi Sfîntul Sinod să aibă drept de control asupra averilor bisericii.

Prin Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 1925, mănăstirile basarabene care asigurau beneficii personale episcopilor şi-au pierdut acest statut. Astfel Mitropolitul Gurie a încetat să mai aibă dreptul la 1/3 din veniturile mănăstirii Hîrjauca. Prin efectul aceleiaşi legi, dar şi al Legii persoanelor juridice din 1924, Casa Arhierească din Chişinău îşi pierdea dreptul de persoană juridică, acordat conform legilor ruseşti, dar bunurile ei deveneau bunuri ale Casei Arhiepiscopale, prevăzute de Legea din 1925, în virtutea identităţii de scopuri. Nemulţumirile legate de faptul că Arhiepiscopia Chişinăului a trebuit să-şi împartă averile cu Episcopia Hotinului şi cu Episcopia Cetăţii Albe-Ismail, înfiinţate în 1923, au făcut din Gurie Grosu arhiereul de sacrificiu al Basarabiei interbelice. Suspendarea lui în noiembrie 1936 a avut drept pretext unele greşeli în administrarea averilor bisericeşti, dar a dezvăluit mai ales felul în care preoţii şi laicii au complotat pe faţă împotriva chiriarhului lor, invocînd dezideratul democratizării vieţii bisericeşti în spiritul Legii din 1925. Nicolae Iorga remarca în a sa Istorie a Bisericii Româneşti că „demisionări de mitropoliţi, disciplinări de episcopi, chiar juste fiind, nu sînt în nici un caz menite a produce în organismul Bisericii acea pace netulburată, care este indispensabilă pentru reculegerea şi întărirea ei [...], elemente periculoase folosindu-se de aceste scandaluri pentru a compromite sacra instituţie pe care pretindeau a o servi".

La Simpozionul din 16 noiembrie 1993, organizat de Comisia naţională de istorie ecleziastică a Patriarhiei Române cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la trecerea din viaţă a mitropolitului Gurie Grosu, s-a constatat că el a fost reabilitat în 1940. Într-adevăr, procesul declanşat pe timpul lui Carol al II-lea a fost anulat de Ion Antonescu, iar noul ministru al Cultelor a rugat Sfîntul Sinod să anuleze suspendarea mitropolitului, cerută de fostul ministru al Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor Victor Iamandi.

Acestea fiind spuse, considerăm necesară reluarea discuţiilor privind cazul mitropolitului Gurie doar în scopul studierii obiective a problemelor epocii şi a acestei

Mihai Viteazul, domn al Ţării Româneşti, al Transilvaniei şi al Moldovei.
Pictură de Mihai Lapatty, Muzeul Militar Central, Bucureşti

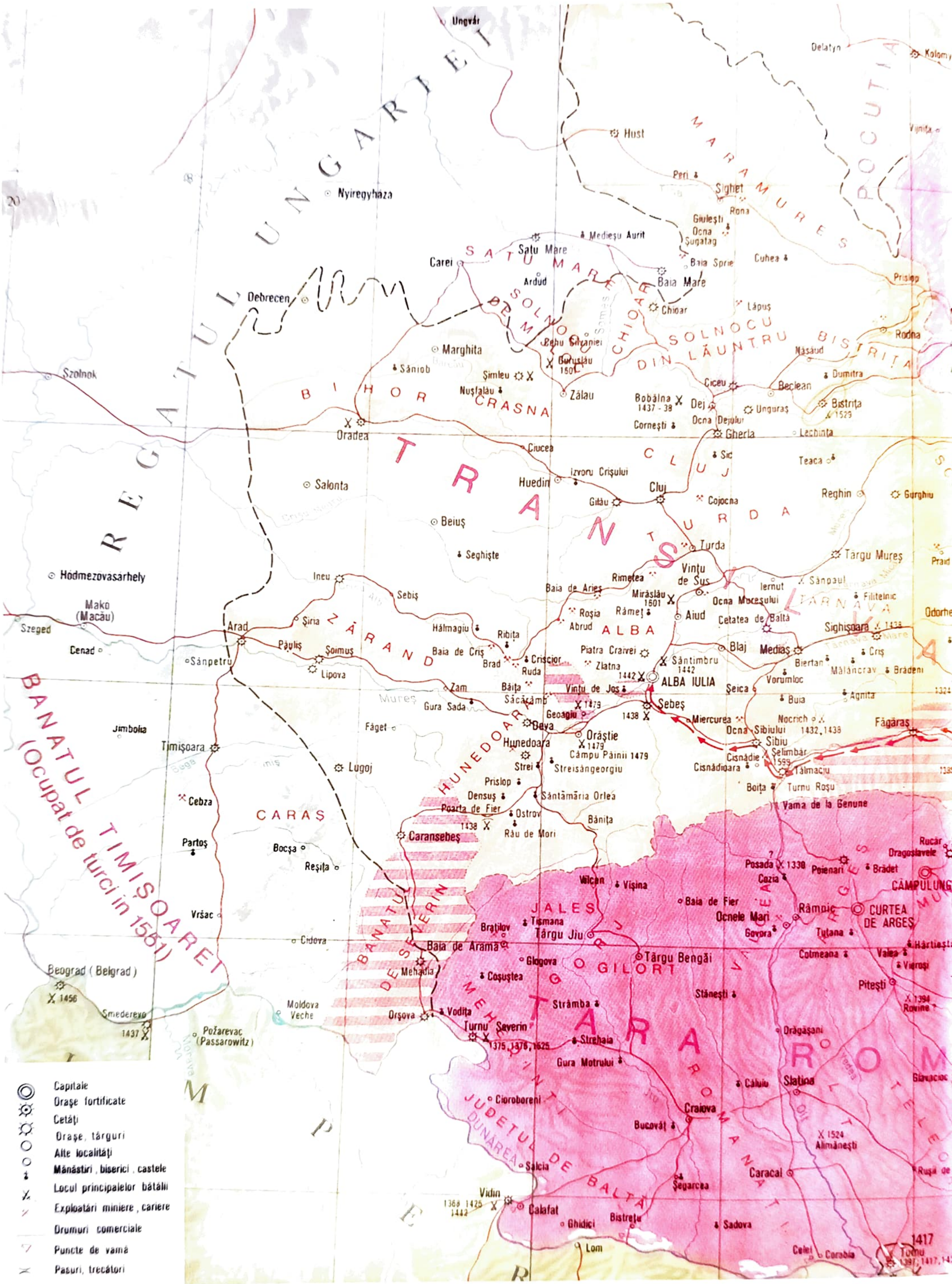

REGATUL UNGARIEI
MARAMUREȘ
POCUTIA
SATU MARE
SOLNOCU DE MIJLOC
CHIOAR
SOLNOCU DIN LĂUNTRU
BISTRIȚA
BIHOR
CRASNA
TRANSILVANIA
CLUJ
TURDA
ZĂRAND
ALBA
TÂRNAVA
HUNEDOARA
CARAȘ
BANATUL TIMIȘOAREI (Ocupat de turci în 1551)
BANATUL DE SEVERIN
JALEȘ
GILORT
MEHEDINȚI
JUDEȚUL DE BALTĂ
ROMANAȚI
OLT
TELEORMAN
ȚARA ROMÂNEASCĂ
DUNĂREA
Ungvár
Delatyn
Kolomyja
Hust
Peri
Sighet
Rona
Giulești
Ocna Șugatag
Cuhea
Medieșu Aurit
Satu Mare
Carei
Ardud
Baia Sprie
Baia Mare
Chioar
Lăpuș
Prislop
Rodna
Năsăud
Nyiregyhaza
Debrecen
Szolnok
Marghita
Săniob
Șimleu
Nușfalău
Zălau
Cehu Silvaniei
Guruslău 1601
Bobâlna 1437-38
Dej
Ciceu
Beclean
Dumitra
Bistrița 1529
Unguraș
Ocna Dejului
Gherla
Cornești
Lechința
Sic
Teaca
Oradea
Ciucea
Izvoru Crișului
Huedin
Gilău
Cluj
Cojocna
Reghin
Gurghiu
Salonta
Beiuș
Seghiște
Turda
Târgu Mureș
Hodmezovasarhely
Makó (Macău)
Szeged
Cenad
Ineu
Sebiș
Rimetea
Baia de Arieș
Vințu de Sus
Mirăslău 1601
Iernut
Sânpaul
Filitelnic
Odorhei
Roșia Abrud
Râmeț
Aiud
Ocna Mureșului
Cetatea de Baltă
Sighișoara
Arad
Șiria
Păuliș
Șoimuș
Lipova
Sânpetru
Hălmagiu
Ribița
Baia de Criș
Brad
Criscior
Ruda
Piatra Craivei
Zlatna
Sântimbru 1442
Blaj
Mediaș
Criș
Biertan
Mălâncrav
Brădeni
Zam
Gura Sada
Băița
Săcărâmb
Vințu de Jos
1442 ALBA IULIA
Șeica
Vorumloc
Agnita
Buia
Mureș
Jimbolia
Timișoara
Făget
Deva
Geoagiu
Sebeș
1438
Miercurea
Nocrich
Ocna Sibiului 1432, 1438
Făgăraș
Orăștie
1479 Câmpu Pâinii 1479
Hunedoara
Strei
Streisângeorgiu
Sibiu
Cisnădie
Cisnădioara
Selimbăr 1599
Tălmaciu
Lugoj
Cebza
Prislop
Densuș
Sântămăria Orlea
Boița
Turnu Roșu
Vama de la Genune
Poarta de Fier
1438
Ostrov
Râu de Mori
Bănița
Caransebeș
Partoș
Bocșa
Reșița
Rucăr
Dragoslavele
Posada 1330
Cozia
Poienari
Brădet
CÂMPULUNG
Vâlcan
Vișina
Baia de Fier
Ocnele Mari
Govora
Râmnic
CURTEA DE ARGEȘ
Vršac
Tismana
Bratilov
Târgu Jiu
Tutana
Colmeana
Hârtiești
Valea
Vieroși
Cuvin
Baia de Aramă
Glogova
Târgu Bengăi
Beograd (Belgrad)
1456
Mehadia
Coșuștea
Pitești
Stănești
Smederevo
1437
Moldova Veche
Orșova
Vodița
Strâmba
1394 Rovine
Požarevac (Passarowitz)
Turnu Severin 1375, 1376, 1625
Strehaia
Drăgășani
Gura Motrului
Căluiu
Slatina
Glavaciog
Cioroboreni
Craiova
Bucovăț
1524 Alimănești
Sălcia
Caracal
Rușii de Vede
Șegarcea
Vidin
1368 1425 1443
Calafat
Ghidici
Bistreț
Sadova
Lom
Celei
Corabia
1417 Turnu 1397, 1417
Capitale
Orașe fortificate
Cetăți
Orașe, târguri
Alte localități
Mănăstiri, biserici, castele
Locul principalelor bătălii
Exploatări miniere, cariere
Drumuri comerciale
Puncte de vamă
Pasuri, trecători

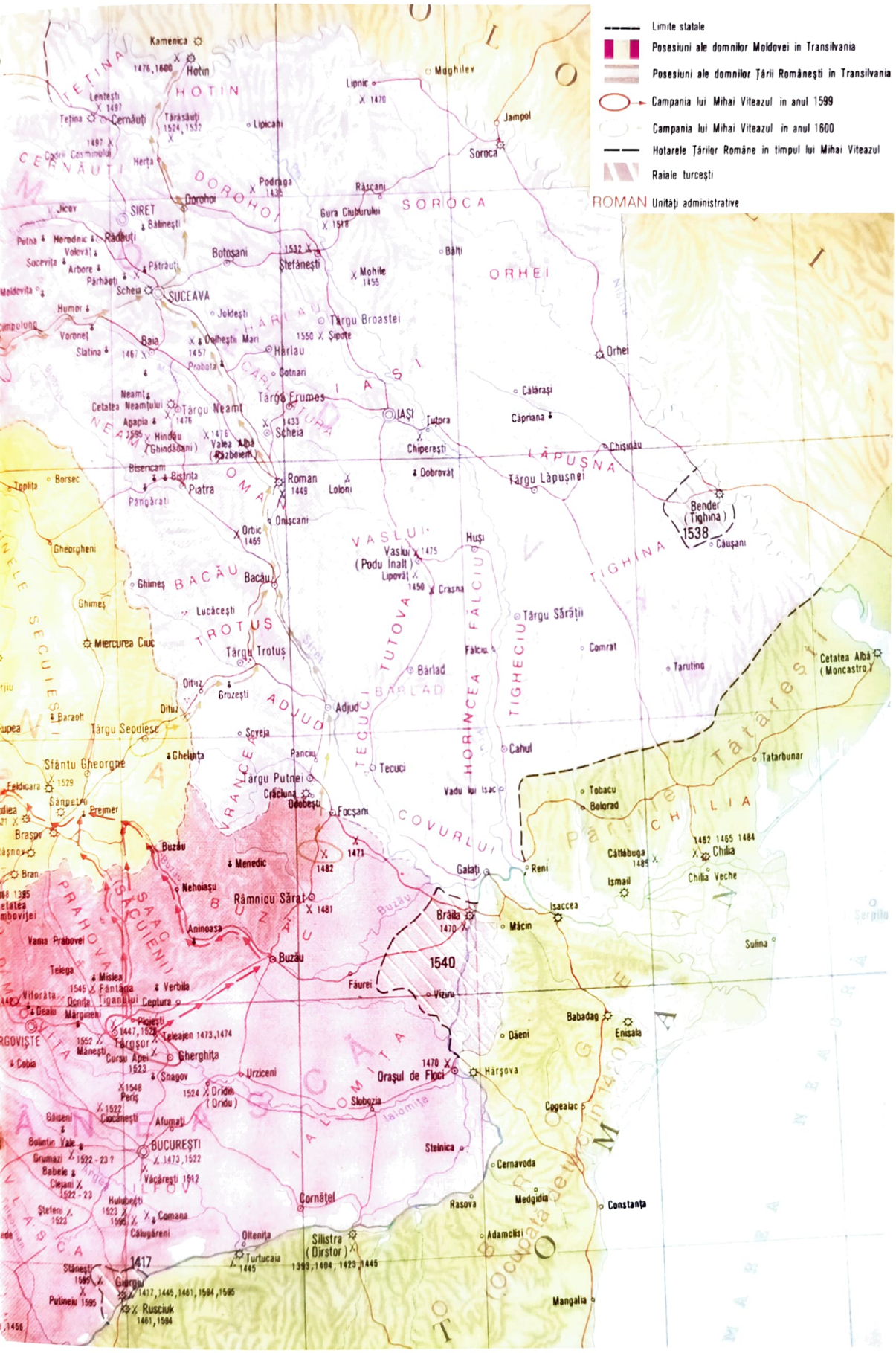

Țările Române în secolele XIV–XVI

Portretul lui Mihai Viteazul de Costin Petrescu din pronaosul Catedralei Reîntregirii din Alba Iulia

personalităţi controversate. Concomitent cu respectul pentru fapte, se cere un efort integrativ şi o schimbare de optică. Nu însă un transplant de optică şi mentalitate contemporană, marcată de ateism, secularism şi falsă democraţie.

Mitropolitul Gurie aducea în cartea sa *Procesul şi apărarea mea. Denunţarea complotului apocaliptic* numeroase exemple de ierarhi care „au sfîrşit în chipul cel mai dureros – cu pierderea scaunelor". Printre aceştia a uitat să-l pomenească pe unul dintre predecesorii săi în scaunul arhiepiscopal de la Chişinău, Isaac Polojenski, care în 1892 a fost găsit vinovat de încălcarea a nu se ştie cărui ordin ministerial privind întrebuinţarea sumelor mănăstireşti. După ce, timp de numai un an şi jumătate, reparase catedrala, capela mitropolitană, Casa Arhierească şi adusese îmbunătăţiri în domeniul construcţiilor bisericeşti din întreaga eparhie, guvernul de la Petersburg îi aminteşte zelosului ierarh că banii Bisericii basarabene trebuie să slujească intereselor politice ruse în Balcani. Pedepsirea prin transferare la Astrahan îi provoacă o paralizie gravă, încît este lăsat în Basarabia, cu drepturi de stareţ al mănăstirii Hîrbovăţ. După moartea lui, survenită în 1894, în urma unui acces de inimă, biograful arhiereilor Basarabiei din perioada ţaristă, Iosif Parhomovici, scria că arhiepiscopul Isaac, în perioada aflării sale la Chişinău, „locuise într-o cameră deasupra bucătăriei, mobilată cu un pat de lemn nevopsit, o masă mare simplă şi cîteva taburete nevopsite, unde primea şi rapoartele subalternilor"[1].

Am amintit întîmplarea nu numai pentru similitudinea cu cazul Gurie. Cazurile acestea resemnifică ceva în legătură cu fenomenul numit *secularizare*. Nu este vorba numai despre trecerea în patrimoniul diferitelor state a bunurilor bisericeşti, calificată de canoniştii catolici drept „furturi solemne", în cazul cînd statele nu oferă o justă despăgubire. Nu avem în vedere nici state ca Rusia bolşevicilor, care s-a declarat public antireligioasă, ci societăţile seculariste care acceptă biserica, dar în condiţiile impuse de ele.

Ca să-l înţelegem pe Gurie şi epoca sa, trebuie să citim paginile penetrante ale lui Alexander Schmemann despre secularizarea care „modelează concepţiile asupra lumii şi transformă chiar religia în sine"[2]. Problema care se remarcă prin actualitatea ei în cartea *Procesul şi apărarea mea* este numită de mitropolit „pericolul laicismului, protestantismului şi chiar al sovietizării vieţii bisericeşti din Basarabia"[3]. Iată şi exemple de mentalitate secularizată în anturajul lui Gurie. În adunările eparhiale din anii 1935–1936 consilierii săi susţineau că mitropolitul nu este Papa de la Roma şi orice preot poate să se judece cu el. Pe de altă parte, cînd mitropolitul vrea să intenteze un proces pentru a se apăra în faţa abuzului de putere din partea unui funcţionar al Ministerului Cultelor, aceiaşi consilieri obiectează că, fără autorizarea Consiliului eparhial, Gurie n-are calitatea să stea în justiţie. Deci, să-şi ceară voie de la 10 preoţi şi mireni, subalterni ai chiriarhului în ordine ierarhică. Dar ce autorizaţie şi ce sprijin se poate aştepta de la un consiliu eparhial care anunţa la 31 octombrie 1936, în legătură cu decizia ministerială ilegală privind suspendarea mitropolitului: „Noi nu putem discuta măsurile ministerului"[4]? Şi asta după ce suportase în anii 20 consecinţele tulburărilor stîrnite de un inspector de culte dement ca P. D. Roşeanu.

O cercetare retrospectivă ar scoate la lumină şi alte cazuri cu ierarhi şi preoţi care s-au opus unor măsuri secularizante. La 1865 fraţii Scriban, teologi, cu un frumos trecut unionist, îşi dau demisia demonstrativ, după ce camerele votaseră legea – anticanonică după ei – despre numirea ierarhilor de către suveran în urma trierii lor prin filtrul Ministerului Cultelor. „Instituţiunea judecătorească şi alegătoare în Biserică este sinodală", scria Neofit Scriban[5]. Au urmat criticile aspre aduse în Senat laicismului de tip „1789", în cuvîntări memorabile ţinute de ierarhi ca Iosif Naniescu, în secolul trecut, şi Bartolomeu Stănescu, la cîţiva ani după Marea Unire.

Inaugurarea libertăţilor în viaţa civilă şi a formelor parlamentare în viaţa publică a rechemat şi spiritul de sobornicitate sau sinodalitate în viaţa bisericească. La români tendinţa începe a se profila pe timpul lui Al. I. Cuza în Principatele Unite şi pe timpul Mitropolitului Andrei Şaguna – în Transilvania. Parlamentarismul bisericesc sau aplicarea principiului sinodalităţii presupunea multă pricepere şi tact, iar Şaguna, cu toate că a înfăptuit aceasta pentru binele Bisericii şi al naţiunii române, a fost învinuit că încalcă hotarele canonicităţii. Nicodim Milaş, un bun cunoscător al dreptului bisericesc, opina că în Transilvania „s-au dat laicilor drepturi care nu li se cuvin în organizaţia bisericească, depăşindu-se limita raportului între ierarhie şi popor"[6].

Statutul organic şagunian se întemeia pe principiul autonomiei bisericii faţă de stat, al eligibilităţii forurilor bisericeşti de conducere şi pe cel al participării laicilor, cu două treimi, la această conducere.

Parlamentul României întregite, care a votat în 1925 Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe, avea cultul modernităţii şi al democraţiei şi vedea mîntuirea în ardeleni şi în statutul lor de organizare bisericească. Gurie însă, şi nu numai el, adeseori l-a criticat.

Legea din 1925 aducea un nou organ administrativ în parohie – Consiliul parohial – care, din diferite motive, în unele sate basarabene mult timp nu a putut fi ales, uneori chiar şi din cauză că „alegătorii n-au putut fi găsiţi treji". Acolo unde se alegeau, consiliile erau formate din oameni tineri, cu gura mare, şi nu din credincioşii învederaţi, care tocmai atunci se supăraseră din cauza îndreptării calendarului.

Dar iată ce scria în 1920 Mitropolitul Primat al României, ardeleanul Miron Cristea: „Biserica nu este o instituţie democratică, ci una hristocratică. Ea se bazează pe o autoritate superioară, pe Hristos, şi susţine principiul ierarhic... Iar statutul şagunian înseamnă pentru preotul din Ardeal să sufere pe cel mai mare duşman al său ales în comitetul parohial, iar pentru episcop – să nu-şi poată numi nici măcar un secretar, pe cînd ultimul ministru democrat îşi selectează după bunul său plac pe toţi colaboratorii resortului său".

Ortodocşii din provinciile revenite după 1918 la Biserica-Mamă au perpetuat un timp „starea de mozaic", atitudinea de izolare şi particularism local, dar prezentul ne demonstrează că principiul şagunian a fost validat în timp, o dată ce stă şi astăzi la baza Statutului de organizare a Bisericii Ortodoxe Române.

De ce în 1937 I.Gh. Savin scria că în primii zece ani preoţimea s-a considerat „cobaiul de experienţă al Legii de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 1925"[8] şi a cerut perfecţionarea ei? Pentru că, sărăcită în urma secularizării, Biserica Ortodoxă Română nu-şi mai putea conduce viaţa economică după principiul autonomiei faţă de stat. Articolul 19 al Legii, care înlocuia principiul salarizării clerului de către stat cu cel al întregirii la salariu, lăsa preoţimea la cheremul mirenilor, contaminaţi de voluntarism ori sovietism şi dispuşi să-i vadă pe preoţi umblînd „ca Iisus şi apostolii săi, desculţ şi în zdrenţe". Pe de altă parte, participarea cu două treimi a laicilor la conducerea bisericească, menită să dea un impuls preocupărilor spirituale misionare în societate, a devenit un cal troian adus în Biserică. Unii laici mai influenţi, adevăraţi „chiriarhi fără mitră", au lovit dinăuntru în autoritatea Bisericii, aservind-o intereselor de partid şi de clică, chiar şi sub statutul şagunian.

Examinînd procesele-verbale ale adunărilor eparhiale de la Chişinău în perioada interbelică, n-am constatat în componenţa lor (60 de delegaţi) vreun duh înnoitor. Cele 2/3 din laici erau alcătuite aproape invariabil din aceiaşi Momcev, Topciu, Florov, Guciujna, Şireaev etc., aleşi şi realeşi la nesfîrşit. Consiliul eparhial, cu secţiile sale – administrativă, economică şi culturală –, a funcţionat în toată perioada cu aproape aceiaşi oameni, care trimiteau, deseori peste capul mitropolitului, la Bucureşti, tot felul de memorii şi proteste împotriva îndreptării calendarului, împotriva ierarhului etc. Sub pretext că „ascultă porunca alegătorilor", ei făceau acte de autoritate care se cuveneau numai chiriarhului. Degeaba au avut creştinii basarabeni dreptul să aleagă, căci prin alegerile lor viciate de politicianism l-au lipsit pe mitropolitul Gurie de mîna de oameni necesari pentru a promova interesele superioare ale Bisericii Ortodoxe Române şi ale neamului în Basarabia.

Mitropolitul Gurie Grosu alături de mama sa Ecaterina, sora Elena (Eliconda, după ce s-a călugărit la mănăstirea Răciula) şi fratele Andrei

Cine cunoaşte istoria Ardealului îşi dă seama de ce a reuşit Andrei Şaguna: este vorba de calitatea clerului ardelean şi de un electorat instruit în executarea funcţiilor sale civice. Acolo a existat nu un nucleu de cîţiva oameni, ci o întreagă armată de clerici care formau coloana vertebrală a Bisericii – protopopii. Aceşti orgolioşi „feudali ecleziastici" – cum îi numeşte Petru Maior în „Protopopadichia" – care conduceau spiritual satele, legau şi dezlegau totul, de la cununii şi pînă la alegeri de episcopi. Ei se considerau urmaşii vechilor horepiscopi. Mişcarea naţională pentru Unire din Transilvania şi Banat i-a avut în centru.

Petru Maior, protopop de la Reghin, s-a răfuit cu episcopul Bob prin scrierile sale canonice. Vom

arăta cum s-a răfuit protopopul Chişinăului, Lev Trofimov, cu mitropolitul Gurie. Spre deosebire de Petru Maior, care era cea mai mare autoritate naţională în zonă şi vroia să-l răstoarne pe Bob, care anihilase floarea intelectualităţii Şcolii Ardelene, Trofimov venise de la Petersburg cu pretenţii de cultură şi seriozitate şi nu-l putea convinge pe Gurie că e mare patriot român numai prin românizarea numelui (Leon Trofim).

Stabilitatea protopopilor este o problemă gingaşă a Bisericii. Unii dintre ei se schimbau o dată cu schimbarea episcopului. Sigur că şi Gurie îşi căuta oameni de încredere printre clericii mai tineri, mai puţin marcaţi de ideea rusească. Aşa ajung în 1935 preoţii Pavel Andrei şi Ştefan Cecati protopopi şi apoi consilieri administrativi. Pe cine a lezat mişcarea mitropolitului? Pe preoţii consilieri „învechiţi în zile rele", care contribuiseră în 1920 la alegerea lui Gurie ca arhiepiscop. Dar cine a sărit cu gura în Adunarea eparhială? Laicii montaţi de ei. În adunarea din 1935, T. Vidraşcu îi sugerează mitropolitului „să fie mai mlădios în hotărîri şi dispoziţiuni. E clar – zice – că avem în conducerea Bisericii spiritul democratic şi că pentru a promova pe tinerii teologi, Î.P.S. Sa i-a numit protopopi, dar ei sînt cam zburdalnici"[9].

Cercul protopopesc nr. XX îi delegase în Adunarea eparhială pe doi laici găgăuzi, D. Topciu şi Nic. Stoianoglu, şi pe preotul Ştefan Cecati. Laicul Topciu declanşează de fapt marele scandal, plătit de Gurie cu pierderea scaunului mitropolitan. Fost deputat în Sovietul soldaţilor şi muncitorilor, iar după Unire – deputat în Senatul României, D. Topciu s-a infiltrat şi în cele 2/3 de laici ai Adunării eparhiale. Pe acest laic l-au folosit consilierii eparhiali de la Chişinău pentru a lovi în ierarhul lor canonic. În 1934 D. Topciu a cerut în Senat „intervenţia ministerului pentru a cerceta şi sancţiona felul în care sunt administrate averile Arhiepiscopiei Chişinăului"[10].

De fapt, interesul consilierilor lui Gurie era acesta: 1) secţia administrativ-bisericească, prin consilierul I. Andronic, dorea să decidă în politica de cadre, adică să propună candidaturile convenabile lui pentru numiri şi transferări, lăsîndu-i chiriarhului numai dreptul de a aproba, nu şi de a numi; 2) secţia economică, prin consilierul I. Ştiucă, dorea să înlăture pe mitropolit de la controlul averilor bisericeşti, prefăcîndu-se interesată să-l elibereze „de orice preocupări de ordin economic şi să-i dea toată posibilitatea de a se ocupa de latura spirituală a vieţii eparhiale"[11]. Asta în timp ce bucovinenii obţineau, prin Decret Regal, ca importantul lor „Fond bisericesc" să fie condus şi administrat de mitropolit; 3) omul sensibil din secţia culturală era Leon Trofim, fost protopop al oraşului Chişinău, rănit în orgoliu de faptul că mitropolitul i-a satisfăcut cererea de demisie. În baza referatului lui L. Trofim, Ministerul Cultelor a hotărît trimiterea în judecată a mitropolitului „pentru delicte de drept comun".

În unele momente clerul iese cu ameninţări directe de după spatele laicilor: „Vrem să scuturăm ciurucurile care îl duc pe Î.P.S. Sa în prăpastie"[12]. Îl aveau în vedere pe protosinghelul Antonie Harghel, doctor al Facultăţii de Teologie de la Bucureşti, pe care Gurie şi-l numise vicar în martie 1935. În condiţiile existente, nu e de mirare că ziarul „Lumea" din Iaşi scria încă în 1932 despre „gheaţa cu care basarabenii, inclusiv mitropolitul Gurie, învăluiesc pe clericii şi teologii din Regat".

„Audiatur et altera pars" – cere un principiu de bază al justiţiei. Pentru a nu adopta o optică falsă în studierea cazului Gurie, după lectura documentelor inserate de mitropolit în cartea sa, am cercetat materialele uneia din cele 3 anchete, care au avut misiunea să verifice afirmaţiile lui D. Topciu în Senat. Este vorba de Comisia de 5 şi apoi Comisia de 33, ultima formată din cei 18 consilieri eparhiali, plus Comisia de 5, plus laicii care-l reclamau pe mitropolit în Senat şi în presă. Comisiile au lucrat în anii 1935–1936 sub preşedinţia fostului protopop Leon Trofim. Scopul declarat de preşedinte era „luarea de măsuri pentru încadrarea activităţii Consiliului Eparhial în litera şi spiritul Legii şi Statutului Bisericii Ortodoxe Române din 1925".

Conform art. 125 din statut, „averea Casei Arhiepiscopale se administrează de către un econom, care va fi răspunzător episcopului pentru toate"[13]. Ce arată procesele-verbale ale Comisiei referitor la problemă? Că economul Casei Mitropolitane, Hrisanf, în 1930 a arendat imobilele de pe str. Puşkin nr. 25–27 şi str. Alexandru cel Bun nr. 71 unor evrei răuplatnici, Zelţer şi Mandel, care timp de 5 ani au tot cerut reducerea chiriei şi, obţinînd aceasta, în loc de 5 milioane, au plătit doar 2 milioane de lei, fără să achite taxe de asigurare, impozite, fără să repare imobilele conform stipulărilor contractului. A fost o părtinire vădită a intereselor arendaşului în detrimentul flagrant al Bisericii. Revizorul Caselor Mitropolitane, preotul Andrei Grosu, fratele mitropolitului, fiind întrebat de Comisie de ce nu i-a raportat ierarhului despre actele administraţiei pentru a fi reziliat în timp util contractul, răspunse: „Dacă am văzut că economul se ascunde de mine şi face incorect, m-am dat la o parte"[14].

În timp ce presa evreiască din Chişinău atacă necurmat clerul şi pe mitropolit prin pamflete,

subalternii şi chiar fratele lui Gurie se dau la o parte şi le permit să exploateze prin închirieri şi subînchirieri, aproape pe gratis, casele Mitropoliei creştine din centrul oraşului.

Recunosc că nu-l înţeleg nici pe mitropolitul Gurie, care susţinea încă pe timpul ţarismului: „Dacă nu-ţi preţuieşti dreptul tău şi dai ascultare străinului mai mult decît i se cuvine, el nu te va lăuda, el nu se va descoperi în faţa ta. El te va dispreţui". În nici un alt stat din Europa evreii n-au avut atîtea privilegii cîte au avut în România interbelică. „Iar ei aşa ne-au mulţumit" – am spune ca Grigore Vieru, referindu-ne la comportamentul lor din anul 1940.

În calitate de preşedinte al celor două comisii, preotul Leon Trofim s-a străduit din răsputeri să-l scoată vinovat pe mitropolit, şi nu pe econom, chiar cu preţul încălcării art. 125 al Legii din 1925. Preoţimea basarabeană mai sfidase şi articolele 117 şi 118 ale aceleiaşi legi (care prevedeau alegerea episcopilor de către Colegiul Electoral la Bucureşti, numai dintre bărbaţi titraţi), dar nu aveau interesul să-şi amintească acum despre asta. În concluziile Comisiei se insista asupra „respectării principiului sobornicităţii în recrutarea protopopilor", declarîndu-se că „eparhia era dispusă a ierta tot trecutul mitropolitului, dacă acesta va lichida în mod onorabil sarcinile băneşti ce s-au constatat asupra sa"[15] în urma relei administrări a Casei Mitropolitane, a pădurii de la Ţigăneşti şi a mănăstirii Hîrjauca.

Cred că episcopul Visarion Puiu avea în vedere nu numai camilafca cea albă a lui Gurie cînd scria că „a lăsa provinciilor ierarhi locali e o gravă lipsă de tact, pentru că prin aceasta s-au menţinut stări de lucruri locale învechite şi netrebuitoare, şi s-a întîrziat unificarea administrativă, care se putea face mai lesne printr-o alegere încrucişată cu ierarhii merituoşi din celelalte puncte ale ţării şi printr-o lege alcătuită pe temeiurile canonice ale întregii Biserici Ortodoxe"[16].

Dar să revenim la clerul basarabean, care în 1920 l-a ales pe Gurie, fără ştirea Sfîntului Sinod, arhiereu al locului, iar în 1936 nu s-a opus măcar cu un cuvînt suspendării lui. Cum a conlucrat clerul cu elementul laic pentru rezolvarea problemelor bisericeşti în spiritul Legii din 1925? Vă veţi edifica citind procesele-verbale ale Adunării Eparhiale din 1937, care a avut loc după suspendarea din funcţie a mitropolitului Gurie. În Consiliul plenar care a precedat adunarea, S. Perciun propune să se citească delegaţilor Adunării eparhiale actul Comisiei de 33 despre „împăcarea eparhiei cu chiriarhul său". Fostul preşedinte al Comisiei, Leon Trofim, refuză categoric, pe motiv că „aşa cum e scris, actul poate fi folosit ca o armă de duşmani". Un alt motiv invocat de el este că: „noi am fost nobili, n-am vrut să mai dăm la cap Î.P.S. Sale, n-am dorit să-l vedem căzut. Ce s-a întîmplat peste graniţele eparhiei nu ne priveşte"[17].

Pentru a sparge tăcerea penibilă ce se lăsase, preotul P. Guciujna preciza în legătură cu starea de lucruri din eparhia basarabeană: „Deşi suntem din diferite grupări, totuşi noi am trăit într-o armonie perfectă".

Tot un laic este însă cel care, prin cîteva propoziţii scăpate în procesul-verbal, ne face să credem că, oricît de bine pregătită de „Iude în doze mici", crima perfectă nu e posibilă.

A lăsat o urmă profesorul Iosif Nica prin precizarea făcută în sprijinul citirii Actului în adunare: „Este aici un dedesubt pe care-l ştiţi: mitropolitul era în luptă cu Consiliul eparhial. Adunarea eparhială a format Comisia de 33 (acelaşi Consiliu eparhial, dar botezat altfel – *n.n.*), pentru a se apăra de acuzaţiile de părtinire. Mitropolitul e doborît azi şi, dacă se publică referatul Comisiei de 33, lumea va vedea adevărul"[18]. Urmează propunerea lui Şireaev, pentru a şterge orice urmă: „Cine are condei bun să alcătuiască un memoriu complet". Şi l-au alcătuit laicii C. N. Tomescu şi S. Perciun, împreună cu acelaşi L. Trofim, care întotdeauna a recunoscut franc: „Conştiinţa nu mă îndeamnă să-i dau mitropolitului o mînă de ajutor"[19].

Rolul presei în compromiterea mitropolitului Gurie ar fi un alt capitol al „cazului" său. Criticismul cronic al gazetarilor faţă de Biserica Ortodoxă nu este atît de nevinovat. „Ceea ce vedem azi în Biserică este simbolul păcatelor care s-au săvîrşit faţă de Biserică", scria Nicolae Iorga. Este dureros că această instituţie sacră este lăsată în epoca modernă pe mîna nepricepuţilor şi ateilor, care mişună prin ministere şi parlamente. Dar ce să le reproşezi acelora, dacă membrii laici ai Adunării eparhiale de la Chişinău, în momente de conflict, se întrebau cu răutate: „De cînd nu te-ai spovedit? De cînd nu te-ai împărtăşit?" Cînd Mitropolitul Gurie încerca să-i smerească îndemnîndu-i să-şi examineze conştiinţa, era pus la punct cu replici prompte ca cea a profesorului Iosif Nica: „Nu pot primi asemenea jigniri"[20].

NOTE

1. *Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti*, vol. XVII, Chişinău, 1927, p. 52–53.
2. **Alexander Schmemann**, *Postul cel Mare*, Bucureşti, 1995, p. 115, 69.
3. **Mitropolitul Gurie al Basarabiei**, *Procesul şi apărarea mea. Demuntarea complotului apocaliptic*, Bucureşti, 1937, p. 165.
4. *Lucrările Adunării Eparhiei Chişinăului*, sesiunea iunie 1937, Chişinău, 1937, p. 150–156.
5. **Arhim. Neofit Scriban**, *Necesitatea clerului în societate*, Iaşi, 1859, p. 29.
6. **Grigore Pişculescu**, *Apologia unei legi şi mai presus de ea a unui principiu*, Bucureşti, 1909, p. 23.
7. **Miron Cristea**, *Mitropolit Primat al României. Principii fundamentale pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române din regatul Român*, Bucureşti, 1920, p. 20.
8. **Ioan G. Savin**, *Problema cultelor în România*, Bucureşti, 1937, p. 26.
9. *Lucrările Adunării Eparhiei Chişinăului*, sesiunea 1935, în *Luminătorul* nr. 7, 1935, p. 467, 472.
10. *Lucrările Adunării Eparhiei Chişinăului*, sesiunea iunie 1937, Chişinău, 1937, p. 206.
11. *Ibidem*, p. 307.
12. *Luminătorul* nr. 7, 1935, p. 511.
13. *Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, 1925, p. 43.
14. *Lucrările Adunării Eparhiei Chişinăului*, 1937, p. 213–229.
15. *Ibidem*, p. 147, 326–330.
16. **Visarion, Episcop de Hotin,** *Glas în pustie*, I, Chişinău, 1931, p. 162.
17. *Lucrările Adunării Eparhiei Chişinăului*, 1937, p. 618.
18. *Ibidem*, p. 21.
19. *Ibidem*, p. 152.
20. **Mitropolitul Gurie al Basarabiei**, *op. cit.*, p. 27.

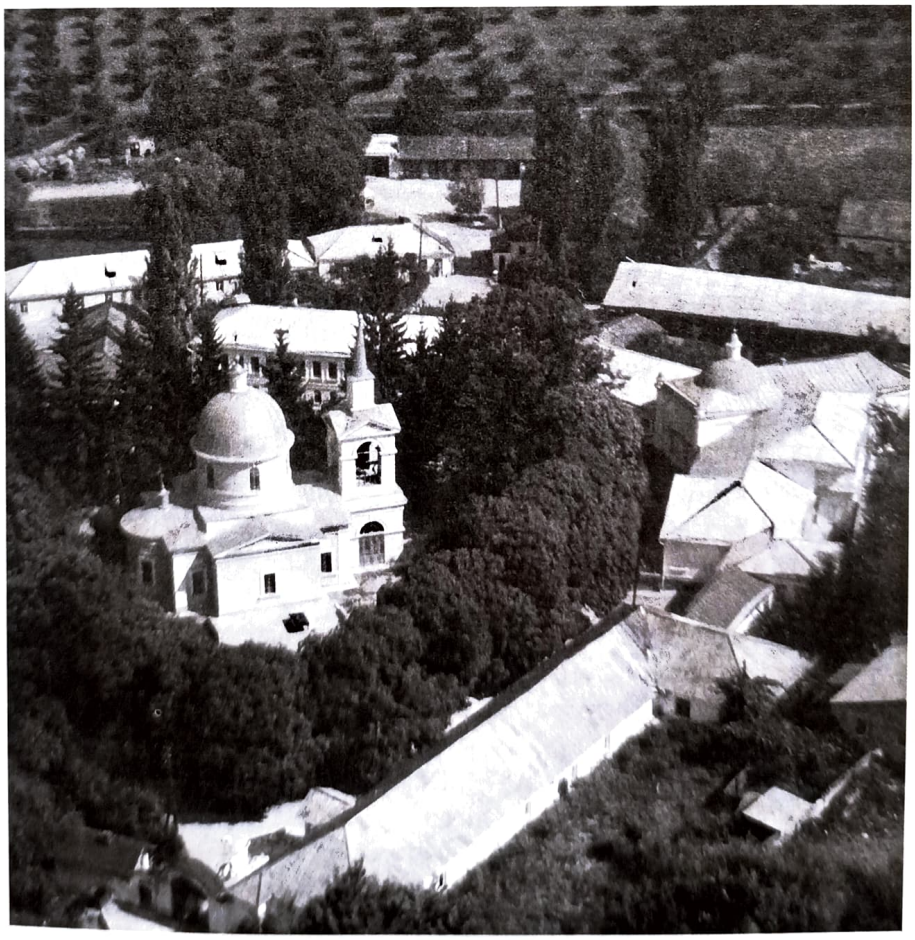

Mănăstirea Hîrjăuca. Secolul XVIII

Valeria COZMA

CULTURA EPOCII MODERNE

I. CONDIȚIILE DE DEZVOLTARE A CULTURII
II. PROGRESUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
III. EVOLUȚIA GÎNDIRII SOCIAL-POLITICE ȘI FILOZOFICE
IV. PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE VIEȚII CULTURALE

I. CONDIȚIILE DE DEZVOLTARE A CULTURII

În epoca modernă cultura materială şi spirituală cunoaşte realizări notorii, determinate de transformările spectaculoase prin care au trecut popoarele Europei, S.U.A. şi Japoniei în perioada respectivă. În societatea modernă funcțiile culturii se extind considerabil. Cultura devine un domeniu de interes public şi de stat. Progresul societății industriale e imposibil de realizat fără dezvoltarea ştiinței, culturii şi a învățămîntului. Multiplele probleme cu care se confrunta societatea modernă stimulau gîndirea şi imaginația, contribuiau la dezvoltarea capacităților creatoare ale oamenilor.

Progresul civilizației industriale a determinat creşterea bogăției materiale a societății. O parte din venituri puteau fi utilizate pentru dezvoltarea învățămîntului, ştiinței şi a altor domenii ale culturii. Din rîndurile marilor întreprinzători apar mecenații (susținătorii financiari) ai culturii.

Un factor favorabil dezvoltării culturii în epoca modernă l-a constituit explozia informațională. Datorită perfecționării maşinilor de tipărit, creşterii numărului ştiutorilor de carte, dezvoltării transporturilor, îmbunătățirii serviciilor poştale etc., mijloacele de difuzare a ideilor şi informațiilor devin tot mai accesibile maselor largi. S-au creat condiții favorabile activității de creație şi difuzării realizărilor acestei activități. Problemele majore cu care se confrunta societatea modernă îşi găseau reflectare în literatură şi artă. Formarea burgheziei naționale şi consolidarea națiunilor înlesneau dezvoltarea culturilor naționale.

La accelerarea ritmului de dezvoltare culturală contribuie de asemenea circulația ideilor şi a curentelor artistice, creşterea schimbului mondial de valori culturale. În secolul al XIX-lea sînt convocate primele congrese internaționale, sînt organizate primele expoziții universale, creşte numărul persoanelor ce studiază limbile moderne, sporeşte volumul edițiilor traduse etc.

II. PROGRESUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

Unul din factorii care a contribuit la accelerarea progresului culturii şi a întregii vieți a societății moderne a fost dezvoltarea învățămîntului. În secolul al XIX-lea se perfecționează şi se definitivează structura modernă a sistemului de instruire, compus din trei trepte: primar, secundar şi universitar. Se creează şcoli profesionale în diferite domenii, se deschid instituții speciale de învățămînt superior, preponderent tehnice. În Franța a fost creată Şcoala Politehnică. În 1809 Wilhelm von Humboldt, directorul Departamentului Prusac al Educației, a fundat Universitatea din Berlin. Curînd această

instituție a devenit modelul tuturor universităților prusace. În Franța, Anglia și în alte țări activau universitățile fundate încă în secolele XII–XIII. De mare popularitate se bucura Universitatea Sorbona din Franța. În 1755 a fost deschisă Universitatea din Moscova.

Treptat se introduce principiul obligativității învățământului primar al copiilor de ambele sexe. Pînă la începutul secolului al XX-lea învățământul primar a devenit obligatoriu în majoritatea țărilor europene, în Mexic și Brazilia. În S.U.A. și Canada învățământul primar obligatoriu a fost introdus doar parțial. Învățământul elementar nu era obligatoriu într-un șir de țări din Africa, Asia și în majoritatea țărilor din America Latină.

În ceea ce privește gratuitatea învățământului primar, acest principiu se aplica doar în Franța, Elveția, România, în statele scandinave și, parțial, în Anglia, Germania, Belgia și Olanda.

În secolele XVIII–XIX au loc schimbări esențiale în conținutul învățământului clasic. Printre disciplinele de studiu matematica obține un statut deosebit, care, alături de studierea limbilor clasice, devine principalul obiect de dezvoltare a capacităților psihice ale elevilor (gîndirii, memoriei, imaginației, atenției etc.). În același timp, un loc bine meritat îl ocupă limba maternă, istoria, geografia; mai multă atenție se acordă științelor naturii. Treptat gimnaziul devine principalul tip al școlii medii de cultură generală și principalul mijloc de pregătire a adolescenților pentru admitere la universitate.

Paralel cu școala medie clasică, o dezvoltare amplă capătă școlile reale și profesionale, care aveau menirea să acopere necesitățile producției capitaliste în dezvoltare cu personal competent și instruit. Primele școli reale au apărut în Rusia și Germania deja la începutul secolului al XVIII-lea. Cele mai răspîndite tipuri de școli profesionale erau școlile reale și de comerț. Însă, în secolul al XIX-lea, absolvenții acestor școli nu puteau să-și continue studiile la universitate. Ei erau admiși numai la instituțiile speciale de învățămînt superior. În toate țările învățămîntul secundar și superior era cu plată, fapt care le bara copiilor din familiile puțin asigurate accesul la învățătură.

Copiii din familiile avute puteau să obțină cunoștințe și prin intermediul școlilor particulare. Aceste școli erau strîns legate de universitățile prestigioase care pregăteau mari funcționari de stat, diplomați, businessmani.

Deși învățămîntul în perioada modernă a obținut anumite progrese, analfabetismul mai rămînea încă un fenomen destul de răspîndit, mai ales în țările Asiei, cu excepția Japoniei, și în Africa. Analfabetismul mai domina în Portugalia, Italia sudică, unele regiuni ale Peninsulei Balcanice, în Rusia. În țările dezvoltate ponderea analfabetismului scădea simțitor. De exemplu, în Franța, în 1848, cca 64% din recruți puteau să citească.

La răscrucea secolelor XIX–XX sistemul de învățămînt evoluează în întreaga Europă. În Rusia, numărul copiilor școlarizați crește de la 400 000 la mijlocul secolului al XIX-lea la 7 milioane în 1914. În ajunul primului război mondial analfabetismul în Germania și Austria afecta mai puțin de 10% din populație. Sporește numărul școlilor secundare și al universităților. Numărul studenților germani crește de la 14 000 în 1871 la peste 60 000 în 1913.

Dezvoltarea învățămîntului și a științei de carte crea condiții favorabile pentru însușirea realizărilor culturii universale, sporea potențialul intelectual al societății moderne, contribuia la prosperarea științei, tehnicii, literaturii și artei.

III. EVOLUȚIA GÎNDIRII SOCIAL-POLITICE ȘI FILOZOFICE

La începutul epocii moderne a luat naștere *iluminismul,* curent progresiv care s-a manifestat în filozofie, literatură, istorie, științele naturii. Din Franța – centrul principal al iluminismului – mișcarea se răspîndește în toate țările din Europa. Iluminiștii pledau pentru drepturi egale pentru toți membrii societății, pentru dezvoltarea multilaterală a personalității umane, pentru instruirea maselor, luminarea prin cultură.

Marii filozofi Montesquieu (1689–1755), Voltaire (1694–1778), Rousseau (1712–1778), Diderot (1713–1784) supuneau unei critici sistematice societatea contemporană lor. În domeniul politic, iluminiștii, cu excepția lui Rousseau, erau de acord cu forma de guvernămînt monarhică, însă pledau pentru o monarhie limitată, care să respecte marile libertăți fundamentale: libertatea individuală, libertatea de gîndire și de exprimare. În domeniul economic, iluminiștii considerau că industria și comerțul pot prospera numai în deplină libertate, fără intervenția statului.

Principiile de bază ale filozofiei iluminiștilor au fost inserate în vestita *Enciclopedie,* cea mai fundamentală și reprezentativă operă a acestui curent, alcătuită din 28 de volume, editată între 1751 și 1772, de Denis Diderot și Jean le Rond d'Alembert. La ea au colaborat peste 200 de savanți ai timpului. Pe toți i-a unit atitudinea critică față de instituțiile feudale, apărarea înflăcărată a intereselor și drepturilor stării a treia (a burgheziei) în ascensiune.

L'Encycopedie a contribuit la democratizarea cunoaşterii ştiinţifice. Ea le-a permis filozofilor iluminişti să-şi comunice ideile unui public mai larg. Scopul editorilor a fost de a pune temelia tuturor artelor şi ştiinţelor.

Marile descoperiri ştiinţifice, multiplele schimbări ce au avut loc în societate în secolul al XIX-lea au avut drept consecinţă modificarea gîndirii filozofice. Filozofia cuprinde în aria sa de cercetare cele mai generale legi de dezvoltare a naturii, societăţii şi gîndirii umane. Eminentul reprezentant al şcolii filozofice clasice germane G. W. Hegel (1770–1831) pune baza *dialecticii*, învăţătură despre mişcare ca o luptă continuă a contrariilor, a noului cu vechiul, a trecerii prin salturi calitative de la formele inferioare la cele superioare. Alt corifeu al filozofiei clasice germane, L. Feuerbach (1804–1872), a încercat să explice geneza Universului de pe poziţii materialiste.

La mijlocul secolului al XIX-lea a apărut un nou curent filozofic – pozitivismul, întemeietorul căruia este francezul Auguste Comte (1798–1857). Adepţii pozitivismului considerau că ştiinţa nu trebuie să explice fenomenul, ci să-l descrie. Pozitivismul promova ideea cunoaşterii istoriei numai în baza unor fapte bine verificate şi respingea orice alte teorii sau idei generale abstracte de explicare a mersului istoriei şi a sensului ei.

Starea de nelinişte a omului în faţa unei realităţi tot mai greu de înţeles a fost explicată de filozofia iraţională a existenţialismului, care şi-a găsit reflectare în opera savantului danez Sören Kierkegaard (1813–1855), şi parţial în lucrările lui Friedrich Nietzsche. Filozofia *existenţialistă* are drept obiect de studiu omul în sine, universul trăirilor sale.

Englezul Herbert Spenser (1820–1903) a dezvoltat teoria *evoluţionistă*. Esenţa evoluţionismului constă în negarea revoluţiei şi recunoaşterea dezvoltării lente, continue a lumii şi a societăţii. Evoluţionismul devine o doctrină a reformismului burghez.

Gîndirea economică şi-a găsit o dezvoltare considerabilă în Anglia. Economistul şi filozoful scoţian Adam Smith (1723–1790) este iniţiatorul ştiinţei economice moderne. Cartea sa *Avuţia naţiunilor* (1776) este prima cercetare completă în acest domeniu. După opinia autorului bogăţia unui popor o constituie mărfurile create atît de industrie cît şi de agricultură. Pentru sporirea ei este necesară diviziunea muncii şi libertatea concurenţei. A. Smith se pronunţa împotriva amestecului statului în chestiuni economice.

Problema inegalităţii de avere, a sărăciei, a contradicţiilor sociale preocupa permanent lumea ştiinţifică. Economistul englez T. R. Malthus (1766–1834) explica izvorul sărăciei maselor prin inegalitatea existentă între dezvoltarea resurselor, realizată în progresie aritmetică, şi creşterea populaţiei, care are loc într-o progresie geometrică.

***

La sfîrşitul secolului al XIX-lea–începutul secolului al XX-lea în ţările Europei şi Americii au loc schimbări importante. Revoluţia în domeniul ştiinţelor naturii, noua epocă industrială, criza sistemelor clasice ale concepţiei despre lume îndemnau la revizuirea esenţei vieţii în schimbare şi din nou puneau problema sensului ei. Multora le insuflau nelinişte războaiele, distrugerea naturii în legătură cu dezvoltarea industriei, tensiunile sociale. În mediul intelectualităţii de creaţie şi al savanţilor domina o dispoziţie de pesimism şi se preziceau iminente calamităţi sociale.

În filozofie se ciocneau puncte de vedere şi teorii contradictorii. *Pragmatismul* american învinuia filozofia clasică de îndepărtarea de la viaţă, de abstractism şi propunea drept obiect al cercetării filozofice soluţionarea problemelor cotidiene ale oamenilor. Adepţii „filozofiei vieţii" – Arthur Schopenhauer (1788–1860) şi Friedrich Nietzsche (1844–1900) – se pronunţau împotriva raţionalismului, apelînd la iraţionalism în psihicul uman. Nietzsche acorda atenţie considerabilă criticii moralei creştine şi raţionalismului, care „deprimează dorinţa de viaţă". El propunea să fie depăşită această influenţă opresivă pe calea eliberării „forţelor de viaţă" ale omului.

La hotarul secolelor XIX–XX ştiinţa s-a îmbogăţit cu noi concepţii şi descoperiri despre societate şi om. În ţările din Europa şi S.U.A. a început să se dezvolte sociologia, ştiinţa despre totalitatea proceselor sociale. De mare popularitate se bucurau operele sociologului şi istoricului german Max Weber (1868–1958), care a încercat să explice rolul eticii protestante în procesul de constituire a societăţii capitaliste. Weber considera că protestantismul cu cerinţele sale de responsabilitate personală şi aprecierea omului după faptele sale a exercitat o influenţă decisivă în afirmaţia spiritului întreprinzător, introducerea caracterului raţional şi a eficacităţii în activitatea economică.

Savanţii Wilhelm Wundt (1832–1920) din Germania, Sigmund Freud (1856–1939) din Austria şi Ivan Petrovici Pavlov (1849–1936) din Rusia, studiind creierul uman, au contribuit la fondarea psihologiei ca ştiinţă. Sigmund Freud a pus bazele psihanalizei, ştiinţă esenţa căreia constă în descoperirea la om a inconştientului. În rezultatul acestei descoperiri el a propus o metodă terapeutică de tratament al bolnavilor cu suferinţe psihice.

Progresele sociologiei, psihanalizei şi ale altor ştiinţe au avut o mare însemnătate pentru cunoaşterea legilor de dezvoltare a societăţii şi a spiritului uman.

IV. PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE VIEȚII CULTURALE

Cultura lumii moderne se impune mai ales prin realizările din domeniul științei. Știința părăsește cabinetele și saloanele, începe să cucerească opinia publică. Cercetătorilor li se oferă biblioteci și laboratoare. Omul de știință este sprijinit de autorități și susținut de interesul public. Investigațiile științifice își găsesc tot mai des aplicarea în producție. Știința a răsturnat sistemul de valori cunoscut anterior.

Descoperirile științifice și aplicațiile lor în practică au modificat esențial condițiile existenței omului și mentalitatea sa, modul său de a privi și concepe universul, viața. Se dezvoltă sociologia și alte științe despre om și societate. Preocuparea filozofică devine generală. Apar și se dezvoltă noi curente filozofice.

Popoarele Europei, ajungînd la maturitate națională, renunță la latină și slavă și, din secolele XVII–XVIII, încep să scrie tot mai des în limbile materne. Astfel, gîndirea, învățătura, literatura devin tot mai naționale, mai laice.

Revoluția tehnico-științifică și alte realizări ale societății moderne au influențat și activitatea artistică. Se dezvoltă noi genuri de artă. Sînt abordate pe larg temele: omul, societatea, virtutea. Alfabetizarea, circulația mai intensă a ideilor, dezvoltarea presei trezesc spiritul critic. Se dezvoltă diferite curente literar-artistice și mișcări de avangardă, care întruchipează forța imaginației creatoare și a visului uman.

Statutul social al scriitorilor și artiștilor se modifică. Ei nu mai creează în exclusivitate pentru elite. Intelectualitatea de creație își asumă rolul de a crea o cultură nouă, difuzată larg prin intermediul învățămîntului, muzeelor, bibliotecilor, teatrelor, mass-media etc. Balzac își publică romanele, sub formă de foiletoane, în ziare. Cărțile lui Emil Zola cunosc tiraje enorme. În Europa apar muzeele. Marii negustori de tablouri extind piața de artă.

În rezultatul ameliorării condițiilor de viață și de instruire o evoluție considerabilă parcurge și publicul. Treptat se micșorează decalajul spiritual dintre intelectuali și marea majoritate a populației. Cultura devine pentru societatea europeană un univers abordabil. Realizările științei, literaturii și artelor puteau fi înțelese de persoane cu pregătire medie.

Revoluția industrială, urbanizarea au provocat un declin al culturii populare tradiționale, legată în primul rînd de lumea rurală, contribuind la apariția unui nou tip de cultură. La hotarul secolelor XIX–XX începe să se dezvolte cultura de masă, exprimată prin organizarea de mari întreceri sportive, de spectacole populare, de varieteu și, mai ales, de cinema. Cultura de masă penetrează toate mediile, anunțînd uniformizarea gusturilor, pasivitatea publicului și căutarea fericirii strict materiale.

Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia. Pictură de Constantin Lecca

Gheorghe PALADE

FACULTATEA DE TEOLOGIE DIN CHIŞINĂU. PROFESORII ŞI STUDENȚII (1926–1940)

Cauzele şi împrejurările care au determinat înfiinţarea Facultăţii de Teologie din Chişinău, precum şi modul în care s-a realizat acest deziderat al clerului basarabean constituie subiectul unor studii aparte, care în articolul de faţă nu pot fi redate decît în linii generale sub formă de introducere în temă. În acelaşi rînd, e necesar de menţionat că unele aspecte ale problemei au fost abordate deja în lucrări speciale referitoare la istoria bisericii basarabene[1] sau direct la temă[2] . Însă analiza şi interpretările efectuate pînă acum fiind fragmentare, publicul cititor nu a avut ocazia să vadă imaginea de ansamblu a Facultăţii de Teologie în perioada 1926–1940, cînd şi-a desfăşurat activitatea la Chişinău. Fondurile de arhivă din Iaşi şi Bucureşti, materialele din presă, mai ales cea bisericească, din anii 20–30, dar şi relatările profesorilor de la facultate ne permit să acoperim anumite goluri ale istoriografiei noastre la acest capitol.

Înfiinţarea Facultăţii de Teologie la Chişinău a fost dictată de interesele statului român şi ale Bisericii Ortodoxe Române. Era necesar de a completa rîndurile clerului basarabean cu noi cadre de preoţi, pregătiţi în corespundere cu cerinţele şi principiile învăţămîntului teologic din ţară. Situaţia din parohii impunea mobilizarea eforturilor autorităţilor bisericeşti la combaterea mişcărilor sectante şi a curentelor subversive de idei ce pătrundeau de la răsărit de Nistru. Facultatea urma să devină un puternic centru cultural, care ar fi contribuit la pregătirea elitei culturale basarabene, la integrarea provinciei în viaţa spirituală românească. Nu mai puţin important era factorul politic. Prin înfiinţarea facultăţii s-a urmărit întărirea autorităţii instituţiilor statului român in provincie, afirmarea sentimentului de susţinere şi încredere în rîndurile populaţiei[3].

Din anumite motive obiective şi subiective, deschiderea facultăţii s-a tergiversat. Abia în septembrie 1926 ministrul Instrucţiunii şi Cultelor Ioan Petrovici a semnat decizia privind înfiinţarea Facultăţii de Teologie a Universităţii din Iaşi cu sediul la Chişinău, în care se prevedea structura catedrelor şi modul de formare a corpului didactic[4]. Inaugurarea facultăţii la 8 noiembrie 1926 a devenit o adevărată sărbătoare pentru cercurile intelectuale şi cler, pentru masele de credincioşi. A fost un moment de relevanţă, un prilej de a evidenţia importanţa şi semnificaţia noii instituţii teologice.

Iniţial, au fost desemnaţi în baza concursului profesori pentru suplinirea catedrelor ce asigurau instruirea studenţilor anului întîi şi anului doi. Etapa decisivă de constituire a corpului didactic a urmat după adoptarea de către Parlament, la 21 aprilie 1927, a Legii privind aprobarea structurii catedrelor şi numirea primilor profesori ai facultăţii.

O comisie specială a Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor, alcătuită din reprezentanţi ai facultăţilor de teologie din Bucureşti, Iaşi şi Cernăuţi precum şi ai Sf. Sinod, cu participarea mitropolitului Gurie, a selectat, din candidaţii care au depus actele prevăzute, profesori pentru catedrele cu profil teologic. Altă comisie, formată din profesori titulari ai Facultăţii de Litere din Iaşi şi cîte un reprezentant al celor trei facultăţi de teologie, au aprobat componenţa catedrelor de filozofie, literatură religioasă modernă şi istoria literaturii române[5].

În urma deciziilor adoptate, către începutul anului 1928 corpul didactic era constituit, catedrele fiind ocupate de profesori cu o înaltă pregătire, teologi de seamă, personalități științifice și culturale distincte. În 1928, la facultate au ținut prelegeri următorii profesori: Grigore Pisculescu (Gala Galaction) – exegeza Noului testament; Cicerone Iordăchescu – istoria bisericii vechi; Valeriu Iordăchescu – morala; Ștefan Ciobanu – istoria literaturii românești; Ioan Savin – apologetica; Constantin Fedeleș – pedagogie și filozofie; Constantin N. Tomescu – istoria Bisericii Române; Vasile Radu – limba ebraică; Petru Constantinescu – istoria artei creștine; I. Popescu-Moșoaia – liturgica și catihetica (suplinit de N. Popescu-Prahova); Nichifor Crainic – literatura religioasă modernă; Toma G. Bulat – istoria Bisericii medii și moderne; N. Popescu-Prahova – dreptul bisericesc; Arhimandrit Iuliu Scriban – omiletica și pastorala; Serghie Bejan – dogmatica; Ilie Tocan – introducerea în Vechiul Testament; Nicolae Timuș – ermineutica; Al. Boldur – istoria românilor[6].

La afirmarea și consolidarea acestei instituții a contribuit esențial profesorul Grigore Pisculescu (Gala Galaction). El fusese sprijinit de către ministrul I. Petrovici, care în memoriile sale nota: „... după scurgere de ani, am putut să-i răsplătesc atențiile delicate și niciodată plictisitoare ale blîndului nostru mentor literar, ajutîndu-l într-o conjunctură favorabilă să se înscăuneze profesor la Facultatea Teologică ce am înființat-o, unde urma să transporte competența sa studioasă, elocința lui inspirată și, în sfîrșit, credința lui sinceră"[7].

Vastele lui cunoștințe teologice, blîndețea și bunăvoința, precum și talentul de scriitor s-au bucurat de o înălta apreciere din partea studenților și profesorilor. În jurul lui se adunau studenții dornici să-i asculte poveștele, să participe la discuțiile nestingherite pe care profesorul știa să le provoace. Chipul și personalitatea lui l-au impresionat adînc și pe fostul student al facultății, părintele și publicistul Vasile Țepordei, care își va aminti: „Inima și motorul de propulsiune în Facultatea de Teologie era părintele Gala Galaction. Deși cu familia la București, stătea permanent la facultate, locuia într-o chilie, cum spunea, în clădirea din curtea internatului. Oricînd se afla prezent între studenți și avea oricînd deschisă ușa chiliei, a bunătății, a atenției și a pungii, pentru studenți. Vorbea în capela facultății, la rugăciunea de dimineață și seară, la întîlniri culturale și misionare – vorbea sufletește, înțelept, instructiv și ziditor, fără egal"[8]. Fără a ne opri aici la alte importante domenii de activitate ale profesorului Gala Galaction, menționăm doar că aceasta depășea cu mult cadrul sălilor studențești, el organizînd conferințe în cele mai diverse localități și instituții din întreaga țară.

În primul an de studii, la facultate s-au ținut cursuri pentru anii I și II. Dreptul de a se înscrie la facultate îl aveau absolvenții cu diplomă ai seminariilor teologice din vechiul regat; absolvenții liceelor din Țară, secția clasică; elevii clasei a VI-a a Seminarului Teologic din Chișinău, care trebuia să susțină examenul de diplomă și apoi să fie admiși ca studenți ai anului I, însă numai după aprobarea ministerului. În anul II aveau dreptul să se înscrie „toți absolvenții cu diplomă clerici sau mireni ai Seminarului Teologic din Chișinău (cu 10 clase)"[9]. Cele mai numeroase cereri de înscriere (459), au fost depuse într-o scurtă perioadă de pînă la inaugurarea facultății. În următoarele luni înscrierea a continuat și, drept urmare, în anul universitar 1926–1927, la facultate au fost încadrați 566 de studenți[10].

Pe parcursul anilor ce au urmat, au devenit studenți nu numai absolvenți ai seminarului din Chișinău, dar și ai altor seminarii din țară – din Iași, Huși, Roman, București, Galați, Constanța, inclusiv din Transilvania. Și-au făcut studiile și absolvenți ai unor licee de peste Prut[11].

La facultate intrau și numeroși reprezentanți ai preoțimii basarabene. Despre aceasta relata profesorul Gala Galaction: „Clericii bătrîni – uneori mai în vîrstă decît unii dintre dascăli – veneau în băncile facultății ca să asculte în limba românească academică adevărurile sfintei noastre credințe strămoșești"[12]. Studenții-preoți veniți la facultate din parohii erau obligați să respecte anumite cerințe, stabilite de către autoritățile bisericești corespunzătoare. Episcopul Visarion Puiu adresa, în octombrie 1928, o circulară către clerul din Eparhia Bălțiului și Hotinului, indicînd „...că se ridică învoirea dată pentru urmarea cursurilor tuturor acelor care nu vor face dovadă cu certificat de la decanul respectiv că au dat examenele și sunt promovați în anul următor și declarația preoților vecini, care își vor lua angajament să suplinească toate slujbele trebuincioase poporului cînd titularul va fi la studii"[13]. Astfel, au fost luate măsuri pentru ca, o dată cu venirea unor preoți la facultate, pe perioada studiilor, să nu înceteze oficierea serviciului divin în parohiile respective.

Prima sesiune de examene a studenților din anul I și a celor din anul II s-a desfășurat în iunie 1927. Pentru studenții care nu se prezentaseră la examene, decanatul a numit sesiune repetată între 5 și 30 octombrie, ordinea examenelor fiind anunțată din timp. Studenții restanțieri, precum și cei care

au absentat la sesiunea de vară, erau obligaţi să plătească taxa de examene, adresînd decanatului o cerere scrisă pe blanchete speciale. Un element deosebit era că studenţii respinşi la unul din examene în vară trebuia să susţină din nou examene la toate obiectele[14].

Taxele de înscriere la Universitatea din Iaşi erau mai mici decît la alte Universităţi din Ţară. Acest aspect a fost remarcat de rectorul Traian Bratu cu ocazia deschiderii anului de cursuri 1934–1935: „S-a ţinut seama că Universitatea noastră este centrul unei regiuni care nu este cea mai mănoasă, dar e locuită de populaţia cea mai săracă a ţării"[15].

În anii de studii, facultatea a avut un număr diferit de studenţi: 1926/1927–755; 1927/1928–486; 1928/1929–476; 1929/1930–371; 1930/1931–354; 1931/1932–349; 1932/1933–462; 1933/1934–550; 1934/1935–422; 1935/1936–367; 1936/1937–355; 1937/1938–353; 1939/1940–430. În perioada de la înfiinţare pînă la 1 iulie 1939 au fost declaraţi licenţiaţi 653 de studenţi[16]. Astfel, ca şi la alte facultăţi, nu toţi absolvenţii facultăţii susţineau licenţa, din diverse motive, inclusiv respingerea candidaţilor la examene.

Pentru a înţelege atît esenţa procesului de instruire a studenţilor teologi, cît şi unele particularităţi ale facultăţii din Chişinău, este important să menţionăm, cel puţin în linii mari, conţinutul cursurilor predate.

Cursul *Patrologia şi Istoria Bisericească Veche*, predat de Cicerone Iordăchescu, cuprindea, pentru studenţii anilor I şi II, evoluţia bisericii în perioada de la Constantin cel Mare pînă la 1054, cu interpretări de texte religioase latine şi greceşti: *Confessiones*, *De vero cultu* ale lui Lactantius, *De mystico Teologia* ale lui Dionisie Pseudo-Arheopagitul şi din *Contro Fatam* al Sfîntului Gregore din Nissa[17].

O importanţă deosebită pentru instruirea şi formarea viitorilor preoţi avea cursul de Omiletică şi Pastorală al arhimandritului Iu. Scriban, incluzînd: metode ale cîrmuirii preotului în parohie; chipurile marilor predicatori; metode şi mijloace de alcătuire a predicilor. La orele de seminar se studiau diverse aspecte privind rostirea predicilor şi critica lor, fiind pregătite şi referate despre activitatea în parohie şi despre scrierile cu caracter pastoral sau omiletic. Erau efectuate şi lucrări practice cu privire la presa bisericească în străinătate şi în ţară, „despre cartea bună şi cartea rea", predica în evul mediu etc.[18]

În toată perioada existenţei facultăţii, obiectul Dreptul bisericesc a fost predat de către profesorul titular N. Popescu-Prahova. Cursul cuprindea prelegeri pentru studenţii anului III, cu subiectele: *Baza Dreptului în general şi a Dreptului bisericesc în special*; *Despre izvoarele Dreptului bisericesc*; *Despre colecţiunile de Drept bisericesc*; *Despre biserică şi eparhie*, iar pentru studenţii anului IV – *Despre persoane în Dreptul bisericesc*; *Despre organizarea bisericească*; *Despre Sfintele taine*; *Despre monahism*; *Raporturile dintre Stat şi Biserică*. La seminare se discutau lucrările elaborate de studenţi, ale căror subiecte erau alese în strînsă legătură cu materia anului respectiv. De asemenea, studenţii traduceau şi comentau diferite texte din Dreptul bisericesc[19].

Profesorul Valeriu Iordăchescu ţinea prelegeri la cursul *Morala*, ce cuprindea compartimentele: *Morala generală în sistemul spiritualist creştin*, pentru studenţii anului III, şi *Morala specială în sistemul creştin*, anul IV. La seminare erau discutate lucrări de referinţă ale unor autori cu renume: *Morale et la Science des moeurs de Levy Briuhe* şi *Morale et Religion de E. Burtroux*[20]. Astfel, studenţii trebuia să cunoască importante aspecte ale moralei, rolul şi locul acesteia în evoluţia credinţei creştine etc., tratate de autori consacraţi în problemă, mai ales francezi.

Cursul *Istoria Bisericii Româneşti* a fost predat de C. Tomescu. În cadrul prelegerilor pentru studenţii anului I, el aborda subiecte privind evoluţia credinţelor religioase, a creştinismului şi a bisericii creştine în spaţiul devenirii etnice a poporului român din epoca antică pînă în secolul XI. În special, se evidenţiau aspectele: starea religioasă din Imperiul Roman, teoriile istorice despre creştinizarea românilor, dezvoltarea comunităţilor creştine în sec. I–VI în Peninsula Balcanică, argumentele ce demonstrau răspîndirea creştinismului la nord de Dunăre, organizarea şi jurisdicţia bisericească, situaţia religioasă în sec. IX–XI, creştinizarea ungurilor[21].

Pentru studenţii anului II cursul cuprindea situaţia religioasă din Transilvania în perioada ce a urmat sec. X, pătrunderea monahismului în Ţările Române, întemeierea episcopiilor, autocefalia bisericilor sub Alexandru cel Bun, activitatea cărturărească în mănăstiri, evoluţia bisericii şi ctitoriile din sec. al XVII-lea, rolul unor ierarhi însemnaţi, organizarea bisericească în sec. XVIII–XIX. Un compartiment aparte se referea la istoria bisericii din Bucovina după anexarea la Austria şi a celei din Basarabia sub dominaţia ţaristă. În cadrul seminarelor erau susţinute şi discutate lucrările studenţilor elaborate în baza documentelor şi a literaturii publicate, cuprinzînd toate perioadele evoluţiei bisericii creştine în spaţiul românesc[22].

Profesorul Toma G. Bulat a predat *Istoria medie şi modernă a Bisericii*, cuprinzînd, pentru stu-

denţii anului I, *Reforma*, iar pentru anul II, *Marea schismă în Biserica Apuseană*. La seminare erau abordate subiectele: umanismul militant – Erasmus din Rotterdam şi Sfîntul Benedict de Nursia şi opera lui[23].

Un important eveniment l-a constituit încadrarea în facultate, în 1937, a profesorului I. D. Ştefănescu, doctor în litere, conferenţiar la Universitatea Catolică din Paris. După ce a primit aprobarea senatului universitar la 11 iunie 1937, i-a fost încredinţată catedra vacantă la acel moment – Arheologia creştină şi istoria artei bisericeşti[24]. Cursul său teoretic reflecta aspecte, origini şi evoluţii ale artei paleocreştine; studierea monumentelor principale de arhitectură, pictură şi sculptură din veacurile I–VI. În cadrul seminarelor se studiau lucrările fundamentale despre arta şi istoria paleocreştină, precum şi monumente de artă bisericească din Basarabia. Lucrările practice prevedeau cercetarea bisericilor creştine din Chişinău, călătorii de studiu la Cetăţuia, Hlincea şi Golia (Iaşi) şi, de asemenea, o călătorie la Mănăstirea Dobrovăţ (Vaslui)[25].

Deşi a activat la facultate mai puţin de un an, I.D. Ştefănescu a lăsat urme adînci, impresionînd corpul didactic prin vastele cercetări, multe din ele realizate în limba franceză, în domeniul culturii şi artei medievale şi moderne româneşti. Prelegerile ilustrului profesor au dat prilej de meditaţie, încurajînd orientările studenţilor spre cunoaşterea valorilor culturii româneşti.

Istoria filozofiei şi pedagogiei, în anul de studii 1937–1938, era predată de profesorul titular Constantin Fedeleş. Programul prelegerilor şi seminariilor cuprindea subiecte privind istoria filozofiei antice, istoria filozofiei moderne şi istoria pedagogiei. Profesorul a condus seminarul pedagogic universitar pentru studenţii Facultăţilor de Teologie şi de Agronomie, „în vederea carierei lor didactice şi prezentării la examenele respective de capacitate". În acest mod, studenţii chişinăuieni aveau posibilitatea de a însuşi cunoştinţe pedagogice necesare pentru activitatea în parohii şi, mai ales, pentru predarea religiei în şcoli şi licee[26].

În procesul de instruire teologică, de cunoaştere a bisericii din provincie şi de formare a orizontului cultural-ştiinţific al studenţilor s-au evidenţiat şi profesorii basarabeni. Unul dintre ei a fost preotul Serghie Bejan, care a ţinut în calitate de profesor suplinitor cursurile de dogmatică. El s-a impus prin experienţa sa de preot şi profesor de religie, acumulată în decursul unei lungi perioade de activitate, începînd cu anul 1901. Concomitent cu activitatea la facultate, el a îndeplinit şi funcţia de director al Seminarului Teologic de opt ani din Chişinău, activînd totodată şi în comitetele de redacţie ale revistelor *Luminătorul* şi *Biserica Ortodoxă Română*[27]. Rolul lui de militant al bisericii ortodoxe din Basarabia era, pe bună dreptate, recunoscut în rîndurile clerului şi ale credincioşilor, meritele sale fiind înalt apreciate şi de autorităţile publice.

O contribuţie importantă la instruirea studenţilor a adus Ştefan Ciobanu, care a predat pînă în vara anului 1938 cursul *Istoria literaturii române*. În paralel cu activitatea didactică, în cei 12 ani el a reuşit să publice importante lucrări ştiinţifice, dintre care *Basarabia* (Chişinău, 1926), *Unirea Basarabiei* (Bucureşti, 1929), *Din istoria mişcării naţionale în Basarabia* (Chişinău, 1933)[28].

În mai 1927, istoricul şi juristul Alexandru Boldur a inaugurat conferinţa *Istoria românilor,* cu privire specială asupra Basarabiei, tema prelegerii sale intitulîndu-se semnificativ *Voinţa Basarabiei de a se uni cu România*[29]. Astfel, se punea începutul unui curs, care avea obiectivul să-i familiarizeze pe studenţi cu istoria neamului, accentele fiind puse pe cele mai importante evenimente şi procese referitoare la evoluţia românilor dintre Prut şi Nistru de-a lungul veacurilor.

După propriile relatări, Al. Boldur a ţinut în anul de studii 1937–1938 prelegeri cuprinzînd două compartimente ale cursului său: *Leagănul naţional al românilor şi istoria lor pînă în secolul XVII* şi *Regimul de stări sociale în sec. XVII–XVIII*. La orele de seminar studenţii abordau chestiunile relative la izvoarele istoriei românilor şi clasificarea lor. Erau prezentate şi comunicări ori „dări de seamă" asupra lucrărilor ce reflectau istoria nouă[30].

În cariera sa didactico-ştiinţifică la facultate, Al. Boldur a întîmpinat anumite obstacole, pentru depăşirea cărora s-a consumat în multe eforturi şi frămîntări sufleteşti, momente care însă nu au umbrit, ci dimpotrivă, au scos în evidenţă prodigioasa lui activitate. Astfel, în legătură cu definitivarea titlului de conferenţiar au fost exprimate anumite rezerve privind recunoaşterea gradului ştiinţific şi didactic obţinut în Rusia, deoarece actele ce îl confirmau au rămas acolo, atunci cînd, în 1924, a trecut în România. Totodată, era învinuit că în publicaţiile sale despre situaţia din Basarabia ar fi manifestat „o conştiinţă regională foarte deviată" şi că ar vedea lucrurile „pe de-a îndoaselea de cum sunt în realitate"[31]. Aceste acuzaţii, aduse de către arhimandritul Iu. Scriban, au fost respinse de consiliul facultăţii şi senatul universitar, care s-au pronunţat pentru definitivarea sa în funcţie de conferenţiar. Decizia a fost legiferată prin decret regal la 27 iunie 1931.

Discuţiile pe tema dată au fost reluate însă în noiembrie–decembrie 1937, cînd Al. Boldur a prezentat cererea „de a fi ridicat la rangul de profesor titular"[32]. După decizia favorabilă a consiliului facultăţii, senatul universitar, constatînd respectarea tuturor formelor legale şi apreciindu-i favorabil activitatea ştiinţifică şi didactică, s-a pronunţat pentru numirea lui ca profesor titular[33].

Al. Boldur a îmbinat în mod strălucit misiunea profesorală cu activitatea de cercetare ştiinţifică şi publicistică. După apariţia, în 1927, a lucrării *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*, savantul a publicat o serie de studii, majoritatea cărora se refereau la trecutul Basarabiei şi la viaţa pe care o trăia populaţia după 1918: *Unirea* (broşură, 1928), *Chestiunea Basarabiei* (broşură, 1930), *Soarta istorică a nobilimii din Basarabia* (broşură) ş.a. Tot în perioada activităţii la facultate, a conceput şi a publicat lucrarea de sinteză *Istoria Basarabiei* (1937). Cursul pe care l-a ţinut a fost un imbold pentru realizarea acestei opere distincte.

Procesul de instruire a studenţilor teologi cuprindea, alături de însuşirea materiei de program, finalizată în examene anuale, elaborarea şi susţinerea, la încheierea ciclului didactic, a tezelor de licenţă. O privire atentă asupra tematicii lucrărilor de licenţă susţinute şi aprobate în anii 1930–1932 relevă prezenţa impunătoare a subiectelor privind diverse aspecte ale istoriei bisericii din Basarabia ori a celor consacrate cercetării complexe a unor biserici aparte din centrele urbane ale provinciei. Istoria unor locaşuri de cult din Chişinău era reflectată în tezele cu următoarele titluri: *Biserica din Buiucani – Chişinău; Biserica Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil; Cimitirul Ortodox şi Biserica Tuturor Sfinţilor; Biserica Buna-Vestire din Chişinău.* Ca subiect al cercetărilor figura şi istoria bisericilor din alte localităţi basarabene: *Istoricul mănăstirii Noul Neamţ; Biserica din comuna Rotunda, judeţul Hotin; Descrierea bisericii satului Sîngera, judeţul Hotin; Descrierea Mănăstirii Gîrbovăţ, judeţul Orhei; Biserica din satul Bogzeşti, judeţul Orhei; Biserica Sf. Dumitru din Ismail* ş.a[34].

Unele teze tratau teme cu caracter istoric mai larg, dar cu referire tot la Basarabia: *Rolul clerului întru conservarea naţională pe timpul stăpînirii ruseşti asupra Basarabiei; Toponimia şi topografia satelor mănăstirilor din plasele Vorniceni, Călăraşi, Nisporeni şi Bujor, judeţul Lăpuşna; Toponimia şi descrierea istorică, bisericească şi civilă a oraşului Orhei şi a 41 de sate din judeţ; Predica românească în Basarabia în veacul XIX; Istoria învăţămîntului primar bisericesc din Basarabia sub dominaţia rusă; Activitatea de cărturar a starețului mănăstirii Noul-Neamţ Antronic* etc.[35]

A doua categorie de lucrări se referea la istoria unor biserici şi mănăstiri din Moldova din dreapta Prutului. Vom numi doar cîteva dintre ele: *Biserica Mănăstirii Bogdana; Biserica din satul Goieşti, jud. Iaşi; Mănăstirea Fistici, jud. Vaslui; Catedrala Episcopală din Huşi; Biserica Voievodina din Galaţi; Biserica Măgireşti – Bacău; Biserica Sf. Gheorghe din Iaşi; Mănăstirea Agapia, jud. Neamţ; Mănăstirea Adam, jud. Tutova; Biserica din satul Şerbeşti, jud. Neamţ*[36].

Am putea menţiona, totodată, şi lucrări ce reflectau istoria unor biserici din alte provincii ale ţării, aceste cazuri fiind însă întîlnite mai rar.

A treia categorie de lucrări cuprinde aspecte ale istoriei bisericii de la apariţie pînă în epoca contemporană, precum şi subiecte ale teoriei teologice, rolul bisericii în societate, raportul dintre stat şi biserică: *Raportul dintre Stat şi Biserică în primele trei veacuri; Sinodul ecumenic din Cartagena. 419; Canoanele Sinodului din Ancira; Originea religiunii după şcoala din Durcheim; Istoria pedepselor bisericeşti comune şi speciale în biserica veche; Sinodul al III-lea ecumenic; Opera canonică a Sinodului IV ecumenic; Înstrăinarea averilor bisericeşti cu privire specială la Biserica română; Judecata bisericească în primele veacuri ale creştinismului; Judecata bisericească la români; Evreii din Alexandria; Raportul dintre Stat şi Biserică în România; Secularizarea averilor bisericeşti; Credinţa şi rolul raţiunii în credinţă; Educaţia religioasă şi morală a copiilor creştini ortodocşi; Misionarismul ortodox printre mahomedani* etc.[37]

Sub conducerea ştiinţifică a profesorilor de la facultate s-au efectuat în anii 30, în corespundere cu Regulamentul Facultăţii de Teologie, elaborarea şi susţinerea tezelor de doctorat. La începutul anului 1939 au fost aprobate modificări ale Regulamentului, prin care se prevedeau condiţiile de susţinere a doctoratului. Examenele de doctorat erau susţinute în baza cursurilor de doi ani de studii, cuprinzînd „trei lucrări de seminarii: una, la profesorul de la a cărei materie şi-a ales subiectul tezei de doctorat, iar celelalte două – din oricare din celelalte materii ale secţiunii respective". Subiectele lucrărilor de seminar erau propuse de candidaţi şi aprobate de profesor. Lucrările de seminar se susţineau în public.

După încheierea lucrărilor de seminar, la sfîrşitul celor doi ani de studii, în care, pe lîngă cursurile respective, participau şi la colocviile stabilite de profesori, candidaţii urmau să ceară în scris decanatului fixarea examenului oral pentru doctorat. În acest scop, se

forma o comisie din care făceau parte decanul, ca președinte, și profesorii secțiunii respective, ca membri. Examenul de teză de doctorat propriu-zis includea prezentarea unui tratat științific, tipărit ca teză de doctorat, și examinarea orală, în procesul căreia se verifica cunoașterea celor 4 ramuri ale teologiei[38].

Comparativ cu alte facultăți universitare, la cea din Chișinău cazurile de susținere a tezelor de doctorat au fost puține, deși corpul didactic avea suficientă competență și pregătire pentru îndrumarea metodică și științifică necesară. Dintre foștii studenți ai facultății, după îndelungate studii de specializare în Franța, Anglia și Liban, în anul 1940 a susținut doctoratul Antim Nica, care fusese atunci hirotonit arhimandrit[39]. La facultate a obținut doctoratul și viitorul arhimandrit Vasile Vasilache[40], precum și Isidor Todoran, care făcuse studii la academiile teologice din Sibiu și Cluj, apoi la Facultatea de Teologie a Universității din Cluj[41].

Corpul didactic al facultății a fost un îndrumător sensibil al preoțimii din județele Basarabiei. Astfel, profesorii C. Tomescu, Valeriu Iordăchescu, arhimandritul Iu. Scriban au participat la Conferința pastorală de toamnă a clerului din cercul Lăpușna, în ziua de 28 octombrie 1931[42]. Misiunea profesorilor de la facultate de a participa activ la astfel de conferințe a fost evidențiată de arhimandritul Iu. Scriban, care menționa că una din datoriile morale ce le revine este „de a fi de față la asemenea întruniri" și „de a se interesa de mersul vieții bisericești, deoarece Facultatea de Teologie nu este un institut ce ar atîrna în aer, ci ea este în biserică și pentru biserică". Arhimandritul îi îndemna pe clerici să fie în contact permanent cu cartea, „căci altfel îi poate cuprinde mucegaiul", sau, după cuvintele Sf. Apostol Pavel, „cel ce stă, să ia aminte să nu cadă". În acest context, el indica faptul că mulți preoți, abandonînd lecturile, ajungeau de uitau învățăturile de bază ale bisericii creștine. Totodată, profesorul teolog îi chema pe preoți să ocupe o poziție activă în viața socială: „Preotul să stea de veghe la mișcările sociale, să știe să atragă de partea sa colaborarea mirenilor, să ferească societatea de marele prăpăd al introducerii chipului păgîn de viață în creștinism"[43]. Un alt participant la conferință, preotul profesor Valeriu Iordăchescu, le transmitea preoților basarabeni salutul și îndemnul clerului ieșean, exprimat prin fraza „a venit timpul să lucrăm". El își manifesta dorința sinceră de a colabora cu toți confrații preoți, deși timpul lui era consumat „în munca de profesor universitar"[44].

Profesorii universitari s-au implicat activ în discuțiile ce s-au iscat pe marginea referatului preotului Pavel Danilov, intitulat *Cum se poate ridica prestigiul clerului*. Arhimandritul Iu. Scriban a ținut să accentueze și cu această ocazie rolul preoției în viața socială. El recomanda ca, în parohiile unde slujeau, „clerul să-și mențină vaza sa, să caute să fie la curent cu toate inovațiunile sociale și să știe să răspundă la orice împrejurare". Altă cale de a ridica prestigiul preotului în rîndurile populației consta, în opinia sa, în participarea acestuia la conducerea societăților de binefacere[45].

Se cere de menționat că sarcina de a spori rolul preoțimii în viața socială și de a întreține legături strînse cu masele populației depășea cadrul bisericii, fiind evidențiată de către personalități culturale și politice din Țară. Bunăoară, acest aspect a fost abordat de P. Cazacu în cuvîntarea sa din Senat, rostită la 26 februarie 1934, în momentul cînd se dezbătea răspunsul la mesajul tronului: „Statul nostru în privința bisericii și-a făcut datoria; s-au creat eparhii noi, s-au dotat; s-au construit catedrale, iar acolo în masele profunde, pentru a căror nevoi sufletești s-au făcut sacrificii posibile, nu pătrunde în mod îndestulător lumina, căldura, mila și mîngîierea de care au atîta nevoie. Este o chestiune generală, dar mai gravă în Basarabia, de a scoate din pasivitate și ritualism clerul, de a-l însufleți, de a-l activa în îndeplinirea datoriei"[46].

O altă preocupare a profesorilor facultății și a cercurilor conducătoare ale clerului era ameliorarea stării materiale a preoțimii, ca o condiție a îmbunătățirii activităților. Această grijă s-a manifestat mai ales în anii crizei economice, care a lovit în toate păturile societății. La aceeași Conferință pastorală din 28 octombrie 1931, profesorul Valeriu Iordăchescu specifica cu modestie: „Noi nu cerem nimic de pomană, noi cerem minimum de dreptate. Dacă am cere beneficii, ori privilegii, atunci mulțimea ar avea dreptul să ne împroaște cu pietre"[47].

Mai tîrziu, în 1934, membrii corpului didactic al facultății, în cadrul unei adunări de protest a clerului din Basarabia privind chestiunea salarizării, au insistat asupra remunerării preoților din bugetul statului, în condițiile cînd bunăstarea poporului devenise precară. Referindu-se la salariile reduse ale corpului didactic și ale preoților, decanul facultății N. Popescu-Prahova accentua: „...acum se încearcă decapitarea corpului Bisericii, atacîndu-se clerul și menajîndu-se prelații". Respectiv, el ruga chiriarhii bisericii basarabene să susțină revendicările clerului, apelînd apoi la toți senatorii și deputații ca să apere real Biserica, „nu numai virtual cu cuvintele *Biserică și Neam*, *Neam și Biserică* pe buze și atît". În același context, a luat cuvîntul și

C. Tomescu, care a apreciat astfel situaţia preoţimii: „...Biserica şi clerul au ajuns ca Cenuşăreasa din poveste..."[48].

În urma discuţiilor, s-a alcătuit, cu participarea profesorilor facultăţii, textul unei telegrame adresate instituţiilor centrale ale statului, inclusiv regelui Carol al II-lea, în care se cerea respectarea cărţii pastorale din 1918 prin care Sf. Sinod încredinţa „că starea materială a clerului basarabean nu numai că se va păstra cum este, dar se va mai îmbunătăţi"[49].

Referitor la aceeaşi chestiune a remunerării corpului didactic de la facultate, ţinem să menţionăm, că salarizarea se înfăptuia în funcţie de gradaţiile de vechime acordate corespunzător legislaţiei în vigoare. În scurt timp după numire, profesorii solicitau ministerului acordarea gradaţiilor ori aprobarea celor pe care le aveau în instituţiile de învăţământ unde activaseră anterior. Profesorilor veniţi din instituţiile de învăţământ secundar, licee ori seminare li se recunoşteau gradele didactice deţinute, cum a fost în cazul lui Cicerone Iordăchescu, al lui Serghie Bejan, al lui Valeriu Iordăchescu şi al altor profesori. La acordarea gradelor de vechime pentru profesorii preoţi se lua în considerare stagiul de activitate duhovnicească de la momentul hirotonisirii lor[50].

Se ştie că diriguitorii clerului din Mitropolia Moldovei şi Sucevei, în frunte cu mitropolitul Pimen, se pronunţaseră cu insistenţă pentru înfiinţarea unei Facultăţi de Teologie în oraşul Iaşi. Gîndul de a vedea această instituţie teologică în vechea capitală a Moldovei nu a fost abandonat nici în perioada ce a urmat, cînd anumite cercuri au încercat să transfere facultatea din Chişinău la Iaşi. Ripostînd acestora, rectorul Universităţii Traian Bratu menţiona, cu ocazia deschiderii anului de studii 1934–1935: „Facultatea de Teologie îşi are sediul la Chişinău, tocmai prin Legea de înfiinţare a ei. Căci iniţiatorul ei, colegul nostru Ioan Petrovici, pe atunci ministru al Instrucţiunii şi al Cultelor, a socotit – şi eu cred că a chibzuit bine ca ministru al culturii româneşti şi ca patriot – că e bine să se creeze în inima Basarabiei un post înaintat al culturii româneşti ca exponentă a culturii europene, cum există ea în statele cu organizaţie burgheză în deosebire de cea cu organizaţie de stat de dincolo de Nistru, şi să se dea Basarabiei pravoslavnicc, dacă mi-e permis să spun aşa, mai pravoslavnică decît toate celelalte provincii româneşti, tocmai o Facultate de Teologie ortodoxă"[51]. Astfel, după 8 ani de activitate a facultăţii, rectorul considera necesar să reafirme în faţa senatului universitar necesitatea şi semnificaţia aflării Facultăţii de Teologie la Chişinău. Totodată, pentru a respinge tezele unor adversari ai Facultăţii de la Chişinău, se preciza că aceasta nu însemna reînfiinţarea Facultăţii de Teologie desfiinţate după 4 ani de la întemeierea Universităţii ieşene, „ci se înfiinţa o Facultate nouă de Teologie la Chişinău, pentru a se da viaţă culturală românească acestei capitale de provincie şi pentru a se stabili şi evidenţia legăturile cu cultura românească şi a sublinia şi în felul acesta Unirea..."[52].

În ciuda tuturor dificultăţilor de ordin material, corpul didactic şi administraţia centrală universitară au reuşit, chiar şi în anii crizei economice, să menţină structura catedrelor, ameninţată de reduceri esenţiale. Consiliul facultăţii, la şedinţa din 23 noiembrie 1933, a luat în dezbatere adresa Ministerului Instrucţiunii cu privire la eventualele reduceri ce urmau să fie aplicate în cadrul universităţii. Drept urmare, a fost trimis un demers rectorului, în care se argumenta necesitatea de a menţine catedrele de dogmatică şi introducere în Vechiul Testament, ocupate de suplinitori de la înfiinţarea facultăţii, numiţi de comisia specială în baza Legii din 28 aprilie 1927.

Importanţa Catedrei de dogmatică era explicată prin faptul că în cadrul ei se expunea „învăţătura Bisericii, pe temeiul Sf. Scripturi, şi a Părinţilor bisericeşti", iar despre Catedra de introducerea în Vechiul Testament şi arheologia biblică se menţiona că aceasta se ocupă „cu studiul Sf. Scripturi, care este baza teologiei". Astfel, în demersul adresat rectorului se accentua: „Ambele catedre fiind fundamentale şi esenţiale, Consiliul de Facultate consideră că suprimarea sau simpla neocupare ar dezorganiza complet învăţământul în Facultatea de Teologie"[53].

În pericol era şi funcţionarea Catedrei de literatură religioasă modernă, al cărei titular, profesorul Nichifor Crainic, fusese transferat, de la 1 decembrie 1932, la catedra similară creată atunci la Facultatea din Bucureşti. În altă şedinţă, consiliul facultăţii insista asupra menţinerii acestei catedre, deoarece era „o disciplină fundamentală, ca şi Patrologia pe care o continuă"[54].

În ultimii ani de funcţionare la Chişinău, în activitatea facultăţii au intervenit unele modificări, determinate de Legea pentru învăţământul teologic superior, promulgată prin decret regal la 18 mai 1938. O stare de nelinişte a provocat în rîndurile corpului didactic şi ale cercurilor conducătoare ale clerului basarabean articolul 1 al Legii, prin care se prevedea funcţionarea a trei facultăţi de teologie, în cadrul universităţilor din Bucureşti, Iaşi şi Cernăuţi[55]. Nu a fost inclusă facultatea din Chişinău, fapt în care clerul basarabean şi profesorii facultăţii au văzut pericolul ca această instituţie teologică să fie transferată la Iaşi.

Membrii Consiliului Eparhial din Chişinău, în cadrul discuţiilor asupra activităţii Comisiei Culturale în şedinţa Adunării Eparhiale, şi-au exprimat dezacor-

dul cu prevederile Legii. Vizînd învăţămîntul teologic superior, preotul econom stavrofor Pavel Guciujna, unul dintre militanţii mişcării pentru înfiinţarea facultăţii, accentua că nu poate accepta ideea ca Facultatea de Teologie din Chişinău să fie mutată la Iaşi, avîndu-se în vedere importanţa „şi pentru cler", şi pentru „neam". Dimpotrivă, el îşi exprima speranţa „ca Basarabia să mai aibă o facultate, ca laolaltă cu cele două existente în Chişinău să se dea fiinţă unei universităţi locale"[56].

În favoarea menţinerii instituţiei la Chişinău s-au pronunţat şi alţi membri ai Adunării Eparhiale, clerici şi mireni. Secretarul eparhial, profesorul Constantin Tomescu, pentru a fi mai convingător în acest sens, releva „că toată cultura Neamului din trecut pînă azi a fost revărsată de la Biserică" şi că, „înţelegînd acest profund adevăr, Regele întrejitor de Ţară, Ferdinand cel Loial, a aprobat ca Facultatea de Teologie să fie aşezată în Chişinău la graniţa creştinătăţii". Al. Albu, membru al comisiei culturale, aducea în sprijinul păstrării facultăţii la Chişinău argumentul invocat şi în 1926, cu ocazia inaugurării, şi anume – pericolul ce venea de peste Nistru. În urma discuţiilor, deputaţii Adunării Eparhiale, reuniţi în şedinţa din mai 1938, au adoptat o moţiune cu referire la noua Lege a învăţămîntului teologic superior, în care se argumenta necesitatea funcţionării în continuare a Facultăţii de Teologie la Chişinău. Se menţiona importanţa pe care a avut-o facultatea în cei 12 ani de existenţă la Chişinău, aceasta fiind „o cetate puternică a credinţei şi românismului la graniţa despărţitoare, nu între două ţări, ci între două lumi". „Viaţa religioasă, culturală şi naţională a Basarabiei, se accentua în continuare, este atît de strîns legată de această facultate, încît o despărţire de ea, sufletul basarabean nu ar admite-o niciodată". În moţiune se aprecia înalt rolul Facultăţii de Teologie din Chişinău în pregătirea pentru provincie şi Ţara întreagă a unui număr apreciabil de preoţi bine instruiţi şi devotaţi cauzei creştine şi naţionale"[57].

Totodată, în hotărîrea Adunării se evidenţia atmosfera spirituală prielnică studierii teologiei, creată şi alimentată de „dispoziţiile mistice ale sufletului basarabean", atmosferă care nu se putea găsi în aceeaşi măsură în altă parte[58]. Se indica, altfel spus, fenomenul credinţei în Dumnezeu, manifestat mai puternic în Basarabia, mai ales datorită predominării populaţiei rurale într-o proporţie mai ridicată decît în alte provincii ale statutului român.

Pe de altă parte, în hotărîre se invoca şi argumentul privind înlesnirile materiale existente de la instituţia chişinăuiană: „clădiri pentru Facultate, internat, locuinţe pentru profesori, plus ajutoare apreciabile procurate de Mitropolie şi Municipiu"[59]. Reflectînd preocupările constante ale intelectualităţii din Basarabia, moţiunea formula şi ideea înfiinţării la Chişinău a unei universităţi de stat, al cărei nucleu l-ar fi constituit Facultatea de Teologie şi cea de Agronomie. În aprecierea reprezentanţilor clerului, viitoarea „Universitate completă" urma să fie o răsplată dreaptă pentru zbuciumul din trecut al românilor dintre Prut şi Nistru şi pentru speranţele pe care le nutreau ei în cadrul României întregite[60].

În afară de faptul că putea determina transferarea facultăţii la Iaşi, Legea învăţămîntului teologic superior din 1938 aducea schimbări în procesul de instruire şi educaţie, modificînd, de fapt, structura catedrelor. Astfel, s-a trecut la instruirea pur teologică, renunţîndu-se la disciplinele *Istoria românilor* (cu privire specială asupra Basarabiei), *Istoria literaturii vechi româneşti* ş.a. Înlăturarea acestor obiecte din programul de studii a fost desigur regretabilă, deoarece reducea cunoştinţele umanistice de cultură generală, necesare în special studenţilor basarabeni.

Evenimentele tragice din vara anului 1940 au determinat în mod inevitabil evacuarea Facultăţii de Teologie din Chişinău la Iaşi, alături de alte instituţii ale statutului. Începea astfel o nouă perioadă, plină de incertitudine şi nesiguranţă, dictată de situaţia internaţională şi, mai ales, de atitudinea autorităţilor centrale de la Bucureşti. Soarta facultăţii în anii 1940–1941, pînă la desfiinţarea ei prin decizia mareşalului Ion Antonescu, urmează a fi elucidată într-un studiu aparte.

În concluzie menţionăm că în scurta perioadă de existenţă la Chişinău, din noiembrie 1926 pînă în iunie 1940, Facultatea de Teologie s-a afirmat ca un adevărat şi incontestabil centru de cultură naţională şi ca o instituţie de învăţămînt superior teologic fără de care credinţa ortodoxă română din Basarabia ar fi suferit mult. Prin activitatea sa, corpul didactic a reuşit să unească eforturile şi energia tinerilor doritori de a-şi consacra viaţa culturii naţionale şi bisericeşti cu experienţa şi voinţa de a sluji poporului, pe care le întruchipau prelaţii mai mult sau mai puţin în vîrstă din localităţile rurale şi urbane ale Basarabiei. Personalităţi de seamă ale vieţii ştiinţifice, culturale şi bisericeşti au instruit şi educat generaţiile de studenţi în spiritul credinţei în neam şi biserică, contribuind prin aceasta la pregătirea unei elite intelectuale şi impulsionînd astfel întreaga viaţă spirituală din Basarabia.

NOTE:

1. **Boris Buzilă**, *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia (1812–1918, 1918–1944)*, Bucureşti, 1996.

2. **G.D. Laudat**, *Teologia // Universitatea din Iaşi. Dezvoltarea ştiinţei*, 1860–1983, Iaşi, 1983.

3. **C. Popovici**, *Un deziderat al clerului din Basarabia // Luminătorul*, 1925, nr. 9, p.17–21; *Arhiepiscopia Chişinău către Sfîntul Sinod*, nr. 6461 din 12 iunie 1926 // *Luminătorul*, 1926, nr. 18 , p. 9–12.

4. *Decizia nr. 97118/ 1926 // Monitorul Oficial* nr. 207 din 17 septembrie 1926, p. 14171.

5. Direcţia Generală a Arhivelor Naţionale ale României (în continuare: D.G.A.N.), Fond Ministerul Instrucţiunii, d. 473/ 1927, f. 9; M.O. din 25 iunie 1927, nr. 99, p. 2790–2791.

6. D.G.A.N. Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza. Rectorat (în continuare Fond Universitate–Rectorat), d. 1811/ 1928, v. II, f. 294.

7. **Gh. Cunescu,** *Gala Galaction*, Bucureşti 1988, p. 118–224.

8. **Vasile Ţepordei**, *Amintiri din Gulag*, Bucureşti, 1992, p. 24–25.

9. *Luminătorul*, 1926, nr. 18, p. 17–18.

10. *Luminătorul,* 1926, nr. 22, p. 20; **Boris Buzilă**, *op. cit.*, p. 178.

11. *Luminătorul*, 1926, nr. 22, p. 20

12. **Gala Galaction**, *Scrisori basarabene // Viaţa Basarabiei*, 1943, nr. 3–4, p. 45.

13. *Luminătorul*, 1928, nr. 21–22, p. 197.

14. *Luminătorul*, 1927, nr. 18, p. 61–62.

15. D.G.A.N. Iaşi, Fond Universitate–Rectorat, d. 1440/ 1933, f. 26.

16. **N. Popescu-Prahova**, *Conferinţă ţinută în ziua de 8 noiembrie 1936 cu prilejul sărbătoririi primului deceniu de existenţă a Facultăţii de Teologie din Chişinău,* Chişinău, 1938, p. 36; *Luminătorul*, 1939, nr. 7–8, p. 310; D.G.A.N. Iaşi, Fond Universitate–Rectorat, d. 1968/ 1940, v. I, f. 195.

17. D.G.A.N. Iaşi, Fond Universitate–Rectorat, d. 1670/ 1937–38, f. 204.

18. *Ibidem*, f. 169.

19. *Ibidem*, f. 168.

20. *Ibidem*, f. 171.

21. *Ibidem*., f. 197–198.

22. *Ibidem*, f. 199–200.

23. *Ibidem*, f. 173.

24. *Ibidem*, d. 1686/ 1937, f. 17.

25. *Ibidem*, d. 1670/ 1937–1938, f. 167.

26. *Ibidem*, f. 172.

27. **Mircea Păcurariu**, *Dicţionarul Teologilor Români*, Bucureşti, 1996, p.42.

28. **V. Popovschi**, *Cuvînt înainte //* **Ştefan Ciobanu**, *Basarabia: Monografie*, Chişinău, 1933, p. 5.

29. D.G.A.N., Fond Ministerul Instrucţiunii, d. 550/ 1927, f. 311.

30. *Ibidem*, d. 1670/ 1937–38, f. 166.

31. *Ibidem*, d. 1348/, f. 54.

32. *Ibidem*, d. 1709/ 1937, f. 13.

33. *Ibidem*, d. 1657/ 1937, v. III, f. 598.

34. *Luminătorul*, 1931, nr. 14–15, p. 773–74, *Luminătorul*, 1932, nr. 14–15, p. 740–743.

35. *Ibidem*.

36. *Ibidem*..

37. *Ibidem*.

38. D.G.A.N. Iaşi, Fond Universitate–Rectorat, d. 1865/1939 (III), f. 643–646.

39. **Mircea Păcurariu**, *Dicţionarul Teologilor Români*, Bucureşti, 1996, p. 305.

40. *Ibidem*, p. 427.

41. *Ibidem*, p. 458.

42. **Serghie Păduraru**, *Impresii de la Conferinţa pastorală de toamnă a clericilor cercului Lăpuşna*, 28 octombrie 1931 // *Luminătorul*, 1931, nr. 22, p. 1205–1212.

43. *Ibidem*, p. 1207.

44. *Ibidem*, p. 1208.

45. *Ibidem*.

46. **P. Cazacu**, *Cuvîntare ţinută la 26 februarie 1934 în discuţia răspunsului la mesajul tronului.* Bucureşti, 1934, p. 21–22.

47. *Luminătorul*, 1931, nr. 22, p. 1208.

48. *Ibidem*, 1934, nr. 6, p. 359–360.

49. *Ibidem*.

50. D.G.A.N. Fond Ministerul Instrucţiunii, d. 543/ 1928, f. 202-212; d. 609/ 1929, f. 10, 19, 22.

51. D.G.A.N. Iaşi, Fond Universitate–Rectorat, d. 1440/ 1933, f. 9.

52. *Ibidem*.

53. *Ibidem*, d. 1433/ 1933, v. II, f. 467.

54. *Ibidem*.

55. *Decret-lege pentru învăţămîntul teologic superior şi seminarial al Bisericii Ortodoxe Române* / M.O., nr. 113, 1938 din 19 mai, 1938.

56. *Darea de seamă a Consiliului Eparhial Chişinău pe anii 1937–1938*, Chişinău, 1938, p. 96.

57. *Ibidem*, p. 97.

58. *Ibidem*.

59. *Ibidem*, p. 89.

60. *Ibidem*.

Valentina HAHEU
Nina PETROVSCHI

EVALUAREA RANDAMENTULUI ŞCOLAR LA ISTORIE

Modernizarea şi perfecţionarea învăţămîntului în Republica Moldova au impus mari transformări şi în studiul istoric preuniversitar. La etapa actuală, cînd pe plan mondial se accentuează funcţia formativă a procesului de învăţămînt, istoria are rolul de a contribui prin posibilităţi specifice la dezvoltarea unei personalităţi libere, la integrarea ei activă într-o societate în continuă dezvoltare, la înţelegerea sensului istoric al acestei dezvoltări. Transformările respective au marcat un nou context în studierea istoriei, iar proiectarea unui model al învăţămîntului istoric naţional, sincronizat în mare măsură cu învăţămîntul din alte state europene, este o problemă actuală care presupune, în primul rînd, dezvoltarea gîndirii elevului şi pune în prim-plan obiectivele şi îndrumările metodologice ale învăţării deschise şi adaptabile la diferite conţinuturi, flexibile şi mobile. Orice proces de predare–învăţare a istoriei se încheie prin evaluarea rezultatelor şcolare ca o necesitate a perfecţionării continue a procesului de instruire, prin stabilirea gradului de realizare a obiectivelor pedagogice şi apoi compararea acestor rezultate cu un nivel de performanţă prestabilit. În momentul evaluării atît profesorul, cît şi elevul constată în ce măsură cunoştinţele şi competenţele lor s-au transformat în valori intelectuale de ordin cognitiv, atitudinal sau comportamental (din valori în sine în cunoştinţe pentru sine). Această acţiune permite profesorului să facă aprecieri obiective asupra rezultatelor cantitative şi calitative obţinute de elevi, să-şi modeleze şi să-şi adapteze activitatea la particularităţile fiecărui elev. Pentru elevi, evaluarea are un rol deosebit de important, întrucît îi ajută să progreseze pe drumul cunoaşterii, le stimulează activitatea, le dezvoltă capacităţile cognitive şi îi învaţă să muncească sistematic şi cinstit. Verificarea şi aprecierea performanţelor obţinute de elevi exercită o influenţă puternică asupra dezvoltării lor psihice şi intelectuale, le educă motivaţii pozitive faţă de învăţătură. De aceea asigurarea unei evaluări complete şi calitative, raportată la obiectivele de învăţare, devine actul principal în sensul unei perfecţionări continue.

Deci, evaluarea proiectează atît imaginea profesorului asupra nivelului de pregătire al elevilor, cît şi imaginea elevului privind capacităţile intelectuale, atitudinile, comportamentele dobîndite în procesul predării–învăţării istoriei.

Obiectivele pedagogice presupun obţinerea unor performanţe înalte în procesul de instruire. Dar este important ca în evaluarea randamentului şcolar profesorul de istorie să pornească de la premisa că şcoala se adresează nu numai copiilor cu o puternică motivaţie pentru studiu. Evaluarea trebuie să fie accesibilă pentru toţi elevii, de aceea profesorul va porni spre atingerea performanţelor stabilite în acord cu posibilităţile elevilor în funcţie de obiectivele operaţionale. Pentru a evalua cunoştinţele elevilor, profesorul trebuie să se pregătească tot atît de bine ca şi pentru predare. El trebuie să cunoască obiectivele pe care urmează să le realizeze, să ştie conţinutul pe care îl va propune pentru elevi. Selectînd materialul pentru evaluare, profesorul va ţine cont de importanţa conţinutului şi de complexitatea lui, concentrîndu-şi atenţia asupra noţiunilor principale. De fapt, atitudinea elevilor faţă de învăţătură depinde de cerinţele profesorului faţă de evaluare.

Pentru a fi eficientă, evaluarea cunoştinţelor şcolare trebuie realizată astfel, încît să includă toate obiectivele proiectate, să permită stabilirea nivelului iniţial al fiecărui elev şi progresul ulterior realizat de acesta, să evidenţieze lacunele apărute pe parcursul învăţării, să ofere profesorului suficiente informaţii pentru a-şi adapta acţiunea pedagogică la situaţiile apărute în evoluţia fiecărui elev.

Pînă nu demult, acumularea unui volum mai mare de cunoştinţe constituia obiectivul fundamental al instruirii, astăzi mobilitatea vieţii sociale pune accentul pe formarea capacităţilor de autoinstruire. De aceea în prezent este importantă funcţia formativă a evaluării. În evaluarea cunoştinţelor elevilor, profesorul de istorie va avea în vedere nu numai cantitatea şi calitatea acestora, dar şi efectele formative ale învăţării. Profesorul va urmări capacitatea elevului de a integra cunoştinţele în noi sisteme, de a le transfera stabilind noi legături, de a le aplica în situaţii noi.

Evaluarea randamentului şcolar la istorie se va realiza la toate etapele de formare a cunoştinţelor şi deprinderilor: la etapa pregătirii pentru perceperea materialului nou, la studierea temei noi, la fixare etc.

Experienţa didactică a conturat, pînă în prezent, cîteva tipuri de apreciere în procesul didactic. În funcţie de momentul realizării, această poate fi: *evaluare iniţială*, *evaluare continuă* (*formativă*), *evaluare finală* (*sumativă*) şi *evaluare analitică*.

Evaluarea iniţială stabileşte nivelul de pregătire al elevilor la începutul activităţii, condiţiile în care aceştia se pot integra în program. Ea cuprinde testările făcute la începutul studierii istoriei ca obiect de învăţămînt, la începutul unui capitol, al unei teme sau lecţii ce urmează a fi predată etc. Evaluarea iniţială oferă profesorului ocazia de a stabili nivelul de cunoştinţe, capacităţile pe care le-au dobîndit elevii, în baza obiectivelor pedagogice şi a programei curriculare la istorie.

Evaluarea continuă (*formativă*) se efectuează în procesul de instruire, prin ascultarea la fiecare lecţie, prin extemporale sau miniteste etc., cu scopul de a stabili cauzele insuccesului, precum şi factorii care au asigurat reuşita. Astfel se constată performanţele tuturor elevilor privind întregul conţinut al materiei predate într-o perioadă anumită. Evaluarea continuă este considerată ca evaluare de progres. Ea vizează, în general, unităţi de învăţare restrînse şi permite elevului, prin cunoaşterea imediată a rezultatelor, să-şi remedieze imediat lacunele. Evaluarea continuă poate avea ca dimensiuni secvenţe de lecţie, o lecţie integrală, mai multe lecţii etc.

Evaluarea finală (*sumativă*) se realizează după perioade lungi (capitol, trimestru, an etc.), fiind apreciate numai rezultatele obţinute şi procesul, care este deja consumat. Ea oferă informaţii pentru organizarea în perspectivă a acestui proces.

O *evaluare analitică* permite profesorului să stabilească nivelul cunoştinţelor fiecărui elev, care sînt cauzele unor eventuale lacune, pentru a lua măsuri de remediere diferenţiată de la un elev la altul.

Deosebirea dintre cele trei forme de evaluare nu este de esenţă, ci doar de tehnica de aplicare. Tocmai de aceea îmbinarea lor raţională constituie esenţa modelului evaluării complete şi continue.

În consens cu strategiile de evaluare şi în concordanţă cu obiectivele pedagogice prestabilite sînt concepute metodele şi tehnicile de evaluare.

Metodele tradiţionale de evaluare nu reprezintă ceva vechi, depăşit. Acestea au fost, sînt şi vor rămîne pentru mult timp metodele de evaluare mai des utilizate. În practica şcolară de predare–învăţare a istoriei cele mai utilizate metode tradiţionale de evaluare sînt probele scrise, orale şi practice. Din categoria probelor scrise fac parte:

1. aşa-zisele extemporale, neanunţate din timp, care-l surprind pe elev şi-i oferă profesorului posibilitatea de a verifica pregătirea elevilor într-un anumit timp;

2. verificarea şi evaluarea pe baza unor probe de cunoştinţe pe care profesorul trebuie să le elaboreze din timp, să le pună la dispoziţia elevilor la începutul activităţii didactice. Asemenea testare obligă elevul să răspundă doar la problemele propuse de profesor, nu ca la extemporal, cînd elevul răspunde cum doreşte şi, mai ales, cum ştie la problematica propusă de subiectul anunţat de profesor;

3. probele compuse din texte cu lacune, prin care se verifică, în principal, la obiect, cunoştinţele elevilor privind problematica lecţiei. Aceste texte lacunare se pot extrage din manual sau pot fi alcătuite de profesor. Oricum, ele trebuie să ofere reperele de bază, pentru ca elevul să poată determina exact problema la care aceasta se referă şi, în acelaşi timp, să releve cunoaşterea sau recunoaşterea elementelor procesului sau fenomenului respectiv. De exemplu, la tema *Formarea Ţării Româneşti*: „În anul ... Basarab învinge pe ... la ..., deschizînd o nouă epocă în istoria ţării"; la tema *Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*: „Pe baza tratatului încheiat cu ... domnul Moldovei ... a trimis ajutor regelui ..., uşurîndu-i victoria de la ... din anul ... şi cea de la ... din anul ..."";

4. hărţile mute (de contur), pe care elevii înscriu aşezări din diferite perioade, reşedinţe domneşti, cetăţi, desfăşurarea unor bătălii etc. De exemplu, la

tema *Dacia şi geto-dacii* elevilor li se dă harta de contur a Daciei şi li se cere să localizeze aşezările geto-dacilor; la tema *Epoca lui Ştefan cel Mare* li se cere elevilor să localizeze pe harta de contur a Moldovei cetăţile de apărare (Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Neamţ, Suceava), precum şi principalele bătălii etc.;

5. la probele construite elevul urmează să formuleze răspunsul pe baza unor operaţii şi activităţi intelectuale: analize, comparaţii, clasificări, stabilirea unor relaţii între evenimente, procese sau fenomene istorice. De exemplu, pentru evaluarea nivelului de pregătire a elevului se pot da probele următoare:

– Încercaţi să dovediţi în ce au constat aspectele pozitive şi cele negative ale relaţiilor geto-dacilor cu romanii.

– Argumentaţi că, în 1859, „Unirea naţiunea a făcut-o!"

– Demonstraţi că Marea Unire din 1918 a marcat trecerea ţării la o nouă etapă a dezvoltării sale.

– Explicaţi de ce istoria românilor poate fi şi trebuie conexată istoriei universale, pentru a fi mai bine înţeleasă.

În afara unor asemena întrebări, care presupun răspunsuri ce ar demonstra că elevul a învăţat şi cunoaşte materia dată, profesorul poate adresa, tot pe fişele de lucru puse la îndemîna elevilor, întrebări mai directe, care presupun răspunsuri prompte şi formulate pe scurt. De exemplu:

– Enumeraţi culturile eneoliticului.

– Memoraţi cînd a avut loc primul atac al turcilor asupra Ţării Moldovei.

– Enumeraţi prevederile memoriului întocmit de marea boierime în 1821;

6. probele care cuprind sarcini cu răspunsuri la alegere permit verificarea şi evaluarea într-un timp scurt a cunoştinţelor elevilor:

a) Întrebarea îl pune pe elev în situaţia de a alege dintr-o enumerare anume răspunsul exact: *Tratatul de la Adrianopol a fost încheiat în anul 1699, 1718, 1829 sau în 1856?*

b) Întrebarea îl pune pe elev în situaţia de a observa că într-o enumerare anume unul din termenii formulaţi este aberant; eventuala lui acceptare echivalează cu anularea întregii lucrări a elevului.

De exemplu:

În aprilie 1944 se realizează Frontul Unic Muncitoresc între Partidul Comunist Român, Partidul Naţional Liberal şi Partidul Social-Democrat.

Înscripţiile greceşti din Dobrogea oferă informaţii despre:

- *civilizaţiile neolitice;*
- *formaţiunile politice geto-dace;*
- *romanizarea provinciei Dacia;*
- *stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn în Dobrogea?*

c) Întrebările solicită alegerea între adevărat şi fals în probleme care pun la încercare gîndirea, generalizarea, compararea anumitor date şi fenomene istorice.

De exemplu:

Precizaţi cu adevărat (A) sau fals (B) următoarele afirmaţii:

În perioada interbelică România

- *a devenit o ţară industrială;*
- *era o ţară agrar-industrială;*
- *era pe locul 6 în lume la prelucrarea ţiţeiului;*
- *era pe acest loc la extracţie, nu la prelucrare;*

7. rebusul istoric. De regulă, termenii unui astfel de rebus se subsumează unui nume propriu, unei noţiuni, unei idei, unui eveniment istoric, care trebuie să rezulte pe verticală, conform cu delimitarea pe axa A–B.

Probele orale reprezintă metoda de evaluare utilizată cel mai des. Aceste probe au următoarele avantaje:

- interacţiunea directă profesor–elev;
- posibilitatea de a alterna întrebările în funcţie de calitatea răspunsului;
- posibilitatea justificării răspunsurilor;
- evaluarea comportamentelor din domeniul afectiv.

Probele orale îşi dovedesc eficienţa în trei mari domenii:

- excelenţa tehnică (claritatea vorbirii, calitatea vocii, bogăţia vocabularului, corectitudinea informaţiei etc.);
- capacitatea de a comunica (abilitatea de a urmări, dezvolta şi susţine un argument);
- factorul uman (circulaţia naturală a ideilor, simţul umorului, originalitatea, sinceritatea etc.).

Din categoria probelor orale pot fi menţionate: povestirea, conversaţia, discuţia, demonstraţia, explicaţia, comparaţia etc.

Un rol preponderent se acordă *probelor practice*, a căror utilizare, cu părere de rău, este redusă în şcolile noastre. Avînd la dispoziţie utilaje, unelte, obiecte etc., elevii pot confecţiona dispozitive, efectua lucrări practice, întocmi scheme, proiecte, desene, machete.

În evaluare un loc aparte se acordă *metodelor alternative*: observarea sistematică a comportamentului elevului; investigaţia care dă posibilitate de a aplica în mod creativ cunoştinţele şi de a descoperi situaţii noi; proiectul (prezentarea unui raport asupra produsului realizat); portofoliul care include rezultatele obţinute prin celelalte metode şi tehnici de evaluare. Portofoliul reprezintă „cartea de vizită" a elevului, urmărindu-i progresul de la un trimestru la

altul, de la un an şcolar la altul etc. De exemplu, un portofoliu la istorie ar putea cuprinde următoarele elemente:

- biografii ale unor personalităţi istorice;
- copii ale unor documente istorice;
- fotografii însoţite de comentarii;
- eseuri;
- recenzia unui articol, referat etc.;
- interviuri luate unor persoane care au fost martori la evenimente istorice importante.

Metodele şi tehnicile de evaluare trebuie variate, completate cu elemente noi, neaşteptate şi necunoscute de elevi.

În concluzie, în vederea elaborării probelor de evaluare a rezultatelor obţinute de elevi, este necesar ca profesorul să respecte următoarele cerinţe:

a) să definească cu precizie obiectivele probelor;

b) să stabilească dimensiunea probei în funcţie de obiectivele propuse, timpul pe care îl va acorda pentru aplicarea probei şi ritmul de lucru al elevilor;

c) să stabilească ordinea sarcinilor, dozarea dificultăţilor;

d) să elaboreze răspunsul şi să stabilească punctajul pentru fiecare răspuns;

e) să antreneze elevii în aprecierea răspunsurilor date de colegii lor sau chiar a propriilor răspunsuri etc.

Indiferent de forma evaluării utilizată la lecţia de istorie, acţiunile de evaluare dirijate de către profesor trebuie să vizeze un stil didactic şi realist, să corespundă cerinţelor educative ale elevului.

* * *

Mihai Viteazul la Iaşi. Tablou de Costache Agafiţei

ÎNFIINŢAREA FACULTĂŢII DE TEOLOGIE LA CHIŞINĂU

După unirea politică a Republicii Democratice Moldoveneşti (Basarabia) cu România, după vremelnice poticneli pe drumul desăvîrşirii unirii bisericeşti, era de aşteptat să vină un moment al consolidării spirituale şi culturale printr-o instituţie de învăţămînt universitar. Spre deosebire de Transilvania şi Bucovina, unde încă pînă la Unire au activat cîte o universitate, Basarabiei i-a lipsit un asemenea aşezămînt. Mult dorita universitate nu s-a putut deschide, la Chişinău, nici în cei douăzeci şi doi de ani de administraţie românească. Ea a rămas un ideal neîmplinit al multor spirite luminate din această provincie.

S-a reuşit totuşi să se pună fundamentul edificiului universitar prin înfiinţarea a două facultăţi, ambele dependente de Universitatea din Iaşi, cea de teologie şi cea de agronomie.

Nr. 1

6 septembrie 1926. DECIZIA MINISTERULUI INSTRUCŢIUNII PUBLICE, DIRECŢIA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI SUPERIOR, CU PRIVIRE LA ÎNFIINŢAREA FACULTĂŢII DE TEOLOGIE LA CHIŞINĂU

Noi, ministru secretar de stat la Departamentul Instrucţiunii, avînd în vedere nevoia adînc simţită, în ultimul timp, de a se întregi Universitatea din Iaşi cu o facultate de teologie, potrivit prevederilor legii,

Decidem:

Art. 1. Se pune în funcţiune Facultatea de Teologie de la Universitatea din Iaşi, prevăzută în Legea învăţămîntului superior din 1910.

Art. 2. Această facultate, parte integrantă a Universităţii din Iaşi, cu toate consecinţele pe care le atrage această situaţie, va avea sediul la Chişinău şi va funcţiona în localul Seminarului Teologic, care va fi reparat şi pus în întregime la dispoziţia facultăţii.

Art. 3. Pînă la 1 ianuarie 1927, cheltuielile de întreţinere şi plata profesorilor vor fi suportate de biserica basarabeană. De la acea dată, plata profesorilor va fi trecută în bugetul statului.

Art. 4. Pentru punerea în funcţiune a acestei noi facultăţi, Ministerul deleagă pe dl profesor Pr. Mihălcescu, de la Facultatea de Teologie din Bucureşti, care se va ocupa cu organizarea iniţială şi cu conducerea ei ca locţiitor de decan, rămînînd ca un decan titular să se aleagă atunci cînd va exista un număr suficient de profesori titulari.

Art. 5. În anul şcolar 1926–1927 vor funcţiona numai primii doi ani de studii, rămînînd ca succesiv să se adauge încă cîte unul pînă la împlinirea celor patru.

Art. 6. Pentru recrutarea profesorilor ce vor rămîne cu titlul de suplinitori, pînă la trecerea cadrelor prin Parlament, se numeşte o comisie ad-hoc, compusă din decanii

facultății teologice din București și Cernăuți și din domnii profesori Popescu-Mălăești, de la Facultatea Teologică din București, și dr. Vasile Gheorghiu, de la Facultatea Teologică din Cernăuți, un reprezentant al Mitropoliei Moldovei și unul al Arhiepiscopiei Basarabiei dintre membrii Sf. Sinod.

Comisiunea va fi prezidată de dl profesor Mihălcescu, delegat cu conducerea provizorie a Facultății de Teologie din Chișinău.

Art. 7. Propunerile care se vor face se vor ratifica de către senatul universitar din Iași, unit cu membrii acestei comisii. Ministerul își rezervă dreptul de a confirma recomandările făcute.

Art. 8. Catedrele care urmează să funcționeze în anii I și II vor fi:

1) Introducerea în Vechiul Testament și arheologia evreilor.

2) Limba ebraică și exegeza Vechiului Testament.

3) Introducerea în Noul Testament și gramatica dialectului alexandrin.

4) Exegeza Vechiului Testament și teologia biblică.

A. O conferință pentru ermineutică, enciclopedie și metodologie teologică.

5) Istoria bisericească veche pînă la 1453 în Orient și 1517 în Occident.

6) Istoria bisericească nouă cu privire specială asupra bisericilor ortodoxe.

7) Patrologia.

8) Filozofie (logica, teoria cunoașterii, metafizica și istoria filozofiei).

9) Istoria literaturii române.

10) Literatura religioasă modernă.

B. Conferința de istorie a artei creștine.

Art. 9. În afară de aceste cursuri, facultatea poate face apel la profesorii sau oamenii de știință pentru conferințe extraordinare, care vor fi remunerate dintr-un fond destinat anume.

Art. 10. Catedrele pentru anii III și IV se vor fixa ulterior, o dată cu trecerea prin lege.

Art. 11. Cererile pentru supliniri se vor înainta Ministerului (Direcția Învățământului Superior) pînă la 10 octombrie, dată la care ele vor fi trimise de către Minister președintelui comisiei.

Art. 12. Deocamdată Facultatea Teologică din Chișinău va funcționa după regulamentul Facultății Teologice din București, afară de gruparea materiilor și programul analitic, pe care facultatea din Chișinău și le va organiza singură.

Art. 13. Deschiderea cursurilor se va face pînă la cel mult 10 noiembrie.

Art. 14. și cel din urmă. dl Director general al învățământului superior și dl Director general al Compatibilității sînt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a prezentei decizii.

Dată astăzi, 6 septembrie 1926.
Ministru (ss) PETROVICI

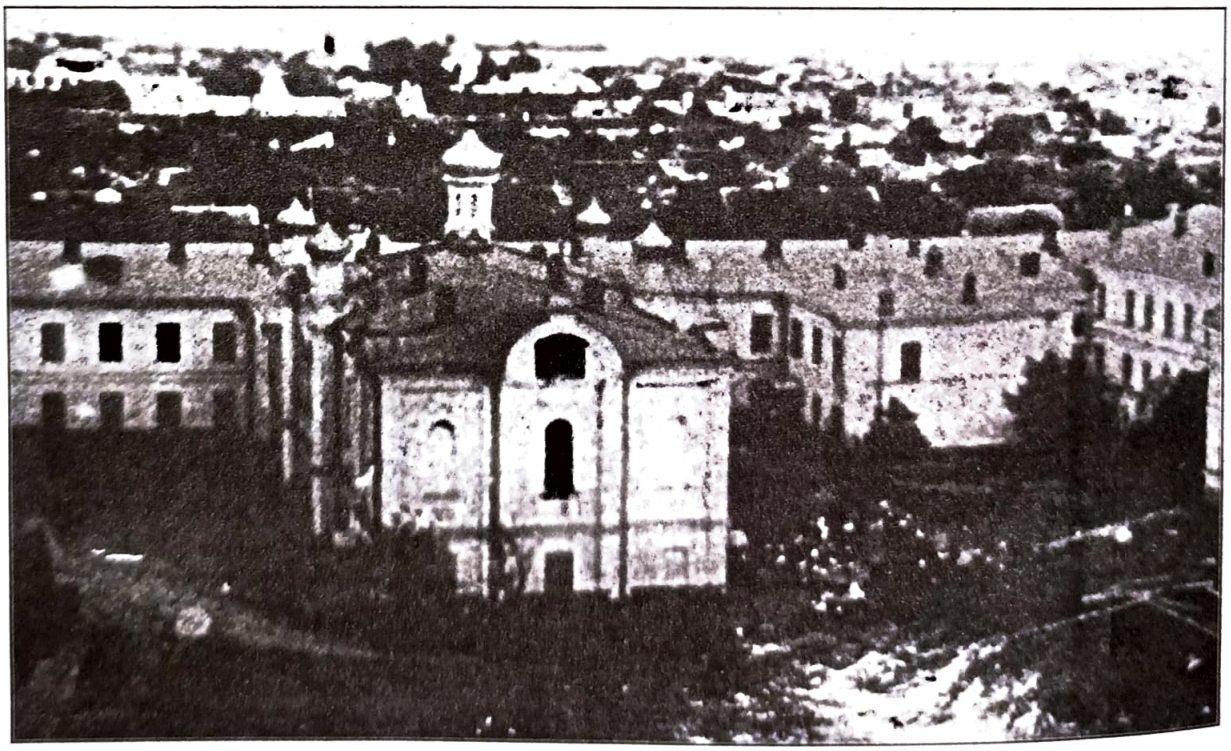

Edificiul fostului Seminar Teologic din Chișinău în care, între anii 1926–1940, a funcționat Facultatea de Teologie a Universității din Iași

Nr. 2

8 octombrie 1926, CUVÎNTAREA DLUI I. PETROVICI, MINISTRU AL INSTRUCȚIUNII PUBLICE, LA DESCHIDEREA FACULTĂȚII DE TEOLOGIE DIN CHIȘINĂU

Mi-e teamă că n-am să găsesc cuvinte ca să-mi exprim toată bucuria de a vedea că visul meu, că realizarea lui nu e o simplă realizare banală, ci e un eveniment național, și aceasta, onorată asistență, fiindcă acum n-am visat ca un răzvrătit izolat de lume, ci scufundîndu-mă în colectivitatea din care fac parte și simțind interesele naționale ale țării reconstituite.

De multe ori în culmea visării se arată cea mai adîncă parte a realității.

După cum partea cea mai adîncă a pămîntului – focul – se arată pe unele piscuri de munți, tot așa ceea ce-i mai adînc în cuprinsul realității se arată pe culmea visării oamenilor mai îndrăzneți.

De aceea constat că, în momentul cînd visam pentru Basarabia o instituție superioară, o facultate teologică, eu depășeam marginile unei individualități singulare. Pentru aceea, cînd am lucrat, așa cum am lucrat, îndepărtînd toate obstacolele, m-am gîndit la Sf. Scriptură și am zis: „Iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac".

Pentru ce să nu fie la Chișinău o școală superioară, o facultate?

Pentru ce, dintre provinciile românești, Basarabia să fie singura provincie care să nu aibă o școală superioară?

De ce acestei minorități culturale să-i creăm o situație inferioară față de celelalte provincii surori?

Nu-mi amintesc de nimic, de nici un fapt care să așeze Basarabia mai jos ca celelalte provincii; dar îmi aduc aminte de un lucru care poate așeza Basarabia mai sus, îmi amintesc de anul 1918, cînd ea, prima, a dat semnalul României întregite. Ea a fost gornistul la a cărui chemare au venit, pe rînd, și celelalte provincii.

Pe lîngă că nu era drept să nu dai capitalei Basarabiei ceea ce aveau toate celelalte provincii, fapt care m-a făcut să lucrez, am vrut să procur Basarabiei o bucurie, căci multe bucurii ea nu a avut.

E provincia cea mai expusă și amenințată. În această situație, am vrut să aduc o bucurie și am făcut-o, constatînd această bucurie, azi, cînd de la Prut la Chișinău crescuse o pădure de steaguri tricolore, izvorîtă într-o noapte de bucurie.

A mai fost încă un motiv pentru care am luptat ca să ajung la ziua de azi.

Cred că, din punct de vedere al atmosferei religioase, Basarabia se prezintă cel mai bine.

Dumnezeu e al tuturor. El locuiește în cer și pretutindenea. Dar în cer, unde are palate pe toată întinderea albastră, are un palat preferat – și el se găsește chiar deasupra Basarabiei.

Am crezut că în atmosfera Chișinăului se va putea dezvolta prielnic o facultate de teologie, dar mai am o credință, și anume: că ea va fi cea mai strălucită din cuprinsul României Mari. Nu numai că o doresc în mod firesc, dar cred că în această atmosferă se pot dezvolta mai bine studiile teologice.

Așa cum Iașiul e metropola științelor profane pentru Moldova întregită, doresc ca Facultatea de Teologie din Chișinău să fie metropola științelor religioase pentru toată Moldova.

Orice institut școlar este și trebuie să fie o biserică cu două altare:

a) un altar pentru știință și

b) un altar pentru ideea națională.

Și chiar acesta a fost și punctul de vedere cu care eram combătut: că, adică, Chișinăul nu e propriu pentru dezvoltarea ideii naționale.

N-am crezut, fiindcă Dvs., de la 1918, mi-ați amintit că ați fost prima provincie care ați venit la patria-mamă a Dvs.

V-ați aruncat în brațele mamei, atunci cînd România era la pămînt și nu putea ispiti pe nimeni.

Zilele trecute, vorbind la București cu dl De Martonne, eruditul geograf francez, căruia Basarabia trebuie să-i poarte un cult de recunoștință, care a convins Europa de românitatea Basarabiei, el îmi spunea:

„Vin din Basarabia și țin să declar că Basarabia e prima dintre toate provinciile în care românismul a făcut progrese din cele mai mari".

Eu am crezut totdeauna că sufletul moldoveanului basarabean a ieșit întreg din grelele încercări la care a fost supus timp de mai bine de o sută de ani.

Cînd am vizitat mînăstirea Putna, care-i plină cu odoare de preț, egumenul îmi arătă o Evanghelie pe pergament, scrisă cu o substanță bună, care, cu toate că a stat într-o fîntînă cu apă mai mulți ani, a fost scoasă totuși intactă și nealterată...

Basarabia a fost ca și această Evanghelie: a stat 100 ani la mlaștină și a ieșit curată.

Dar chiar dacă n-ar fi așa, Facultatea de Teologie trebuie să aibă rolul de cultivare a ideii naționale și își va îndeplini misiunea aceasta tot așa ca și misiunea-i de promovare a religiei.

E bine ca și Chișinăul să fie un loc de întîlnire pentru studenții din toate colțurile țării. Cred că vor veni și se va face, aci, un mozaic de elemente românești din toate provinciile, din a cărei fuziune va ieși un metal nou, metalul românismului țării întregi.

Declar că dacă, de azi înainte, la Ministerul meu, nu voi mai face nimic, sau voi face numai greșeli, va rămîne în conștiința mea că am avut o activitate rodnică numai pentru faptul că am creat această facultate la Chișinău.

Emil SCURTU

CARTEA DE ISTORIE ŞI CULTURĂ LA EDITURA *ARC*

Tudor Stăvilă, Constantin Ion Ciobanu,Tamara Diaconescu, ***Patrimoniul cultural al Republicii Moldova,*** Chişinău, 1999, 274 p.
Ediție în trei limbi: română, franceză şi engleză.
ISBN 9975-61-068-4

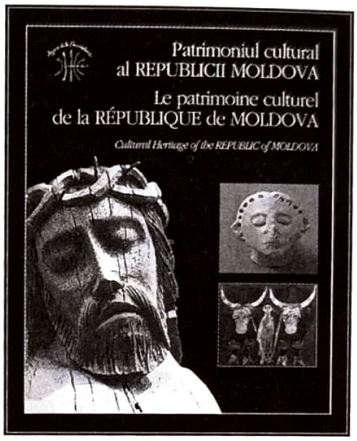

Albumul, apărut cu sprijinul prestigioasei organizații l'Agence de la Francophonie, oferă celor interesați un scurt istoric al evoluției artelor şi al meşteşugurilor pe acest meleag, dezvoltarea lor fiind urmărită cronologic din timpuri imemoriale pînă în zilele noastre. Cartea este bogat ilustrată cu imagini reproducînd cele mai reprezentative mostre din patrimoniul nostru cultural: vestigii arheologice (statuete, coifuri, vase etc.), produse de artizanat (arhitectură şi sculptură populare, ceramică, articole lucrate în piatră şi lemn, covoare ş.a.), piese iconografice, arhitectură sacră şi civică, artă plastică modernă şi contemporană.

Albumul a apărut prin concursul a două edituri: *Arc* şi *Museum*.

Dorin Tudoran, ***Kakistocrația,*** Chişinău, 1998, 590 p.
Publicistică. Prefață Nicolae Manolescu
ISBN 9975-61-051-X

Volumul include eseuri, publicistică, interviuri apărute în *Agora, Meridian* şi alte reviste, după ce scriitorul a fost obligat să emigreze (1985), cît şi articole publicate în presa din țară după 1990.

Explicația titlului, pe care o dă autorul în postfață, sugerează, în fond, şi ținta acestor luări de atitudine: „De ce Kakistocrația? Fiindcă mă obsedează de mult [...] Dicționare ale limbii engleze iau în serios acest substantiv şi îl explică.

El înseamnă guvernarea de către cele mai nepotrivite persoane. Altfel spus, aflarea nou-veniților la putere. Cuvîntul vine, cum altfel!, din greacă, unde *kákistó* este superlativul lui *kakós* – rău. Aşadar, guvernarea celor mai răi."

Bogdan Petriceicu Hasdeu, ***Publicistica din ziarul „Traian"***, Chişinău, 1998, 236 p.

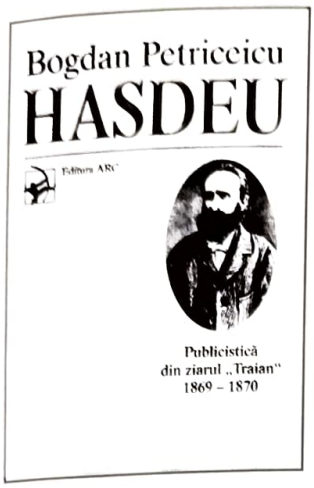

Selecţie: Gabriel Mumjiev

Îngrijirea textului, notă asupra ediţiei, postfaţă: Pavel Balmuş

Este pentru prima dată cînd se valorifică editorial o bună parte din creaţia temutului publicist – articolele din ziarul *Traian*, rămase în totalitatea lor în colecţiile arhivelor. O primă tranşă (26 de articole) a acestui segment publicistic o punea în circulaţie Mircea Eliade în *B.P. Hasdeu, Scrieri literare, morale şi politice* (tomul II, Bucureşti, 1937), lucrare devenită şi ea de mult o raritate bibliografică. Prezentul volum include aproape toate articolele marelui gînditor şi polemist care îi poartă cu certitudine semnătura.

Fernando Savater, ***Întrebările vieţii***, Chişinău, 2000, 272 p.

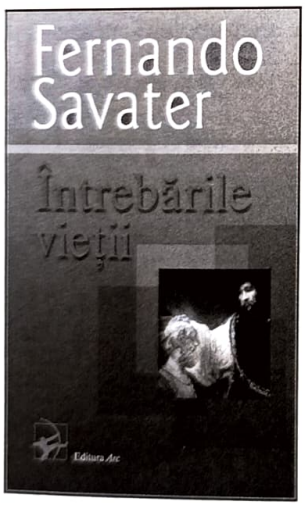

Traducere din spaniolă: Maria-Elena Răvoianu

Fernando Savater este astăzi unul dintre cei mai cunoscuţi autori spanioli. După succesul obţinut cu cele trei best-sellere – *Etica pentru fiul meu, Politica pentru fiul meu* şi *Curajul de a educa*, volume editate şi de *Arc* în versiune românească – eseistul continuă ciclul adresat adolescenţilor cu *Întrebările vieţii*. De astă dată F. Savater şi-a luat drept temă filozofia, pe care o explică pe înţelesul tinerilor pregătind o teză de bacalaureat. Volumul răspunde la întrebările fundamentale ale vieţii, tratînd despre moarte, adevăr, univers, libertate, justiţie, frumuseţe, timp ş.a.

Cartea va servi deci drept o iniţiere elementară în felul de a raţiona filozofic.

Nicolai Costenco, ***Povestea Vulturului***, Chişinău, 1998, 232 p.

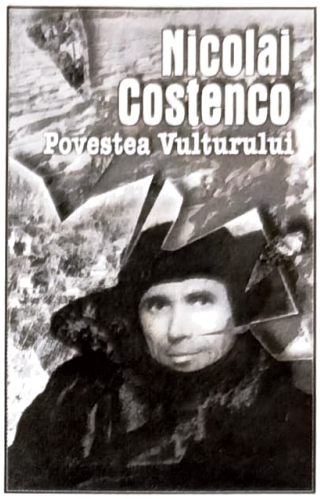

Memorii. Cartea I

Îngrijirea textului: Constantin Costenco şi Vasile Malanetchi

Postfaţă: Vasile Malanetchi

Scrisă la Dudinka (GULAG) în 1955, *Povestea...* este prima carte de memorii de la noi care spune adevărul despre regimul torţionar stalinist. Este o istorie adevărată, neinventată, descriind destinul a zeci de basarabeni încarceraţi în lagărele siberiene. Aceste pagini păstrate în taină văd lumina tiparului abia acum, prezentînd un deosebit interes istoric şi artistic. A doua parte a prezentelor *Memorii* evocă anii de copilărie ai poetului, pagini iluminate de o rază liric-nostalgică după îndepărtatele locuri ale copilăriei.

Klaus Heitman, ***Limbă şi politică în Republica Moldova***, Chişinău, 1998, 192 p.

Culegere de studii.

Cuvînt înainte de Marc Gabinschi

Traducere din germană: M. Gabinschi şi Florin Manolescu

Profesorul K. Heitmann conduce Seminarul de Romanistică al Universităţii din Heidelberg. A publicat numeroase articole şi studii în reviste şi volume. Preocupat de fenomenul cultural românesc, a cercetat îndeaproape şi realităţile culturale basarabene. Cele cinci studii incluse în volum (*Limbă şi literatură în Basarabia şi Transnistria* (*aşa-numita limba şi literatură moldovenească*); *Româna: Moldoveneasca*; *Moldoveneasca sub semnul restructurării şi al publicităţii*; *Limba şi naţiunea în Republica Moldova*; *Eminescu în Republica Sovietică Moldovenească*) sînt consacrate proceselor literare şi sociolingvistice din Basarabia şi Transnistria.

Philippe Paraire, ***Mari lideri ai istoriei mondiale***, Chişinău, 1999, 256 p.

Traducere din franceză: Dorina Bodea

ISBN 9975-61-103-6

Elaborat la Editura *Larousse*, în colecţia *Les Compacts*, volumul este o istorie a oamenilor, văzută prin cea a liderilor lor – de la Hammurabi la François Mitterand, de la Carol I cel Mare la Lincoln.

Cartea cuprinde biografiile compacte a 130 de lideri care au influenţat cursul istoriei mondiale. Autorul nu se limitează doar la o caracteristică generală a figurilor istorice, ci pune în evidenţă trăsături caracteristice, ticuri, obsesii, excentrităţi ale marilor şefi de popoare, biograful schiţîndu-le astfel şi un profil psihologic ce le face deosebiţi faţă de oamenii din mase. În cîteva capitole generale profesorul Ph. Paraire explică – dezagregînd – subtilul şi de multe ori cinicul mecanism al puterii şi pîrghiile prin care aceşti lideri s-au impus şi au manipulat masele: caracter extraordinar, voinţă, autoritarism, cruzime, ipocrizie, luciditate deosebită ş. a.

Cartea poate fi utilă atît specialiştilor în materie cît şi studenţilor, elevilor, tuturor celor preocupaţi de istorie şi de marile figuri care au dirijat-o.

Gheorghe Grigurcu, ***Amintiri din epoca de platină***, Chişinău, 2000, 360 p.

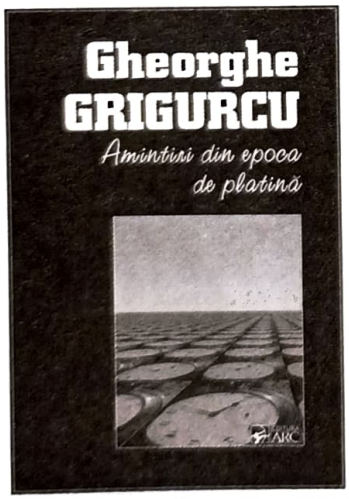

Publicistică

Autor foarte fecund – în 1997 lansa şapte cărţi! – Gheorghe Grigurcu, poet, critic şi istoric literar, adună în acest volum paginile de publicistică apărute în 1997-1999 în ziarele *România liberă* şi *Cotidianul*. *Amintiri din epoca de platină* constituie, după cum remarcă autorul, „o frîntură din cronica prezentului nostru comun, prezent care, deşi se reclamă de la o Revoluţie anticomunistă, relevă, din păcate, destule aspecte ce nu ne îngăduie a uita „epoca de aur". Dacă ironia e, prin definiţie, o idealizare, nădăjduim — în răspăr, dar din toată inima —, ca sintagma persiflatoare la care apelăm să se transforme într-o bună zi în realitate: actualele frustrări să rămînă doar amintiri."

Caustic sau uşor melancolic, incisiv, spiritual, neiertător cu grimasele acestui prezent „de platină" sau plin de înţelegere faţă de marginalizaţii „epocii", Gheorghe Grigurcu scoate de sub condeiul său nervos mici bijuterii publicistice în care timpul şi oamenii săi se văd în toată complexitatea lor tragicomică.

Serafim Buzilă, ***Enciclopedia interpreţilor din Moldova***, Chişinău, 1999, 504 p.

ISBN 9975-61-104-4

Lucrarea cuprinde aproape o mie de nume de psalţi, protopsalţi, maeştri de cor laic şi mitropolitan, dirijori de muzică simfonică şi de operă, cîntăreţi de muzică populară, pianişti, violonişti, interpreţi de instrumente de suflat, solişti vocali etc., mulţi dintre care au acoperit de glorie acest popor în metropolele europene şi americane...

Mariana Şlapac, ***Cetatea Albă***, Chişinău, 1998, 212 p.

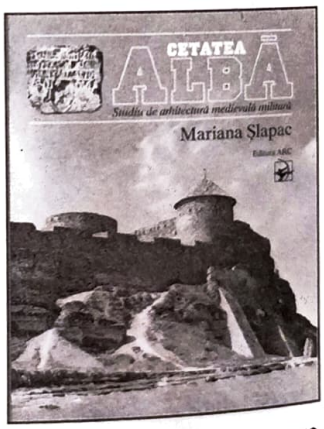

Studiu de arhitectură militară medievală

Autoarea scrie „biografia" istorică a vechii fortificaţii de la limanul Nistrului. Îmbinînd colaţionarea ştiinţifică a zecilor de articole şi studii scrise pe această temă cu cercetările pe teren, M. Şlapac încearcă să descopere misterul edificării acestei cetăţi, propunînd un şir de ipoteze privind secolul probabil al ridicării ei, numind totodată la modul prezumtiv meşterii zidari şi arhitecţii care au proiectat-o. Studiul este însoţit de numeroase planuri, scheme, hărţi, fotografii de epocă, precum şi de o serie de planşe color cu imaginile recente ale cetăţii.

William H. McNeill, ***Ascensiunea Occidentului***, Chişinău, 2000, 800 p.

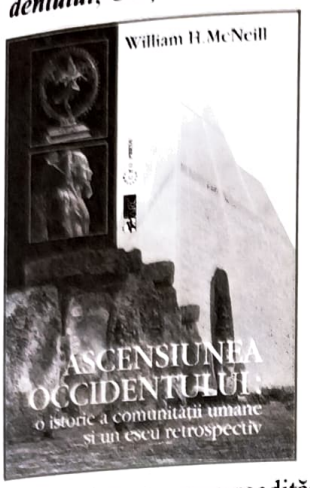

Traducere din engleză: Diana Stanciu

Este cea mai importantă operă a eminentului istoric american William H. McNeill (născut 1917, Vancouver) şi unul dintre cele mai valoroase studii istorice.

Apărută în 1963, cartea s-a bucurat de un succes imediat, suportînd numeroase reeditări şi traduceri.

Ascensiunea Occidentului cuprinde cinci milenii de istorie umană şi e axată pe ideea că civilizaţiile sau popoarele mai puţin prospere au evoluat prin contactul cu alte civilizaţii posedînd un grad înalt de dezvoltare. Dar, conchide autorul, între noul importat şi tradiţiile sau instituţiile locale nu întotdeauna s-au stabilit legături armonioase. Acest contact presupune totuşi „principalul motor al schimbării sociale". W. McNeill urmăreşte minuţios transfuzia de idei şi tehnici de la o civilizaţie la alta, analizînd cronologic epocile din timpuri imemoriale pînă în zilele noastre.

ÎN CURS DE APARIŢIE:

Eric Wolf, ***Europa şi populaţii fără istorie***, Chişinău, 2000, 500 p.

Traducere din engleză: Radu Săndulescu

„Oameni fără istorie" sînt, în concepţia autorului acestui extins studiu, ţăranii, muncitorii, imigranţii şi minorităţile asediate.

Anulînd graniţele dintre istoria occidentală şi cea neoccidentală, E. Wolf îşi propune să demonstreze că „universul omenirii este alcătuit dintr-o multitudine, o totalitate de procese aflate în interconexiune" şi că cercetările care „dezasamblează această totalitate" în fragmente nu vor mai reuşi să vadă un tot întreg, falsificînd astfel realitatea.

Constantin Ciobanu, Tudor Stăvilă, ***Icoane vechi din Basarabia***, Chişinău, 2000, 200 p.

Text în limbile română şi franceză.

Este un album bogat ilustrat care valorifică în premieră tezaurul iconografic din Republica Moldova (muzee, colecţii particulare). Conţine circa 150 de piese rare, la multe din ele avînd acces pînă în prezent doar un număr restrîns de specialişti.

Reproducerile sînt precedate de un text introductiv, iar fiecare icoană este însoţită de un „paşaport" informaţional-interpretativ: autor (dacă poate fi identificat), datare, orientare, tehnică de lucru, materiale etc.

* * *

Uciderea lui Mihai Viteazul. Pictură de Constantin Lecca

Dinu POŞTARENCU

POLIHRONIE SÎRCU (1852–1905). CU PRIVIRE LA ANUL NAŞTERII

Polihronie Sîrcu, folclorist, istoric şi slavist, s-a stins din viaţă la 23 iunie 1905, în oraşul Sankt Petersburg, unde şi-a desfăşurat activitatea începînd cu anul 1874.

Conform unor surse, în acest an, la 30 iulie, urma să fie comemorată încă o dată însemnată din biografia lui P. Sîrcu: 145 de ani de la naştere. Referitor la ziua lui de naştere cercetătoarea Alexandrina Matcovschi a consemnat în schiţa sa consacrată acestui om de ştiinţă: „Polihronie Agapie Sîrcu s-a născut în satul Străşeni în anul 1855". Deşi în continuare, la aceeaşi pagină, la subsol, a explicat: „În documente se mai întîlneşte şi anul 1852. Această dată o găsim în fişa personală a lui P. Sîrcu, ce se păstrează în Arhiva Istorică de Stat din Leningrad (...) Ne oprim la anul 1855, deoarece aceasta o confirmă şi P. Sîrcu în autobiografia păstrată în Arhiva A.Ş. a U.R.S.S."[1] Din ce considerent P. Sîrcu a indicat în autobiografie anul 1855 drept anul naşterii sale rămîne a fi o enigmă. Scriindu-şi autobiografia, P. Sîrcu ştia prea bine, după cum vom observa în continuare, că s-a născut în 1852.

Anul 1855 a fost trecut drept an al naşterii lui P. Sîrcu într-o publicaţie monumentală[2] din timpul vieţii savantului, iar mai tîrziu – şi de slavistul român Damian P. Bogdan[3], care, în 1942, a publicat un valoros studiu despre contribuţia lui Sîrcu la cultura românească veche[4]. Şi în alte cîteva ediţii ulterioare anul 1855 e constatat anul naşterii lui P. Sîrcu[5].

Consultînd condica de stare civilă a bisericii Sf. Nicolae din Străşeni, anul 1855[6], nu găsim înregistrat nici un nou-născut botezat cu prenumele Polihronie. Pe cînd în cea din 1852[7], la data de 30 iulie este înscris băieţelul Polihronie. Părinţii lui erau ţăranul din Străşeni Agapie Andrei Sîrcu şi legitima lui soţie Eugenia lui Gheorghe, ambii de credinţă ortodoxă. Naşi de botez i-au fost mic-burghezul Polihronie Antonovici Denisov şi „kolejskii scriitor" Cozma Mihailovici Pavlov, ambii din oraşul Chişinău. Nou-născutul a fost botezat de către preotul paroh Ştefan Ioan Sîrbu şi dascălul Gheorghe Ioan Sîrbu. Ulterior, în dreptul prenumelui viitorului savant înregistrat în condica respectivă, a fost făcută, în ruseşte, următoarea notă: „S-a extras pentru dosar la 12 iunie 1874".

Prin urmare, Polihronie Sîrcu s-a născut nu la 30 iulie 1855, ci la 30 iulie 1852.

Avînd aptitudini promiţătoare în domeniul ştiinţei, P. Sîrcu a manifestat interes faţă de tradiţiile populare româneşti din Basarabia încă pe cînd era elev la Seminarul Teologic din Chişinău, unde s-a înscris după ce obţinuse primele cunoştinţe la mănăstirea Căpriana. Tot atunci a şi dat la iveală primul rod al muncii sale creatoare, publicînd în 1874, ultimul său an de învăţătură la seminar, în două numere ale revistei bisericeşti *Buletinul eparhiei Chişinăului*, un studiu intitulat *Obiceiurile şi cîntările sfinte ale moldovenilor basarabeni de Crăciun şi Anul Nou*[8].

În 1913, post-mortem, îi apar două articole despre obiceiurile şi datinile românilor basarabeni în revista *Живая старина*, organul Societăţii Ruse de Etnografie şi Geografie, editate împreună, în 1914, şi sub formă de extras[9], ele fiind pregătite pentru

tipar, cu un studiu introductiv, de către slavistul Aleksandr Laţimirski (1873–1925), originar şi el din Basarabia. Unite sub genericul *Din tradiţia românilor basarabeni*, articolele sînt intitulate astfel: *Calendarul popular al românilor din Basarabia* şi *Obiceiurile şi ritualurile de înmormîntare la românii basarabeni*. După opinia lui A. Laţimirski, articolele respective *au fost redactate în perioada de debut a activităţii ştiinţifice a lui P. Sîrcu, pe cînd învăţa la Seminarul din Chişinău* şi colecta informaţii de ordin etnografic *la Căpriana şi în satele învecinate*. În cuvîntul introductiv, A. Laţimirski a ţinut să sublinieze că P. Sîrcu *a fost unul din cei mai buni cunoscători ai limbii române din Rusia*.

Polihronie Sîrcu, „român de origine", precum este prezentat, încă pe timpul vieţii lui, în remarcabile enciclopedie rusă la care ne-am referit, a întreţinut legături cu distinşii savanţi români B. P. Hasdeu, Ion Bianu, Alexandru Odobescu, G. Dem. Teodorescu, Gheorghe Barițiu, Ioan Bogdan, pe care i-a vizitat în timpul călătoriilor de documentare ştiinţifică întreprinse peste hotarele Rusiei, iar ultimul, venit în 1888 la Sankt Petersburg pentru studierea limbilor slave, a audiat cursul de istorie a literaturii bulgare şi dialectologie slavă, ţinut de Sîrcu la Facultatea de Istorie şi Filologie a Universităţii din capitala Imperiului Rus. Într-un timp se preconizase numirea lui P. Sîrcu ca profesor de filologie slavă în România.

În perioada 1887–1900, P. Sîrcu a purtat corespondenţă cu renumitul filolog Moses Gaster (1856–1939)[10], stabilit din 1885 la Londra, iar în timpul unei deplasări ştiinţifice (1896–1897) a lui P. Sîrcu la Oxford şi Londra ei s-au întîlnit.

Prin operele sale înalt apreciate, Polihronie Sîrcu şi-a creat în lumea ştiinţei un nume de notorietate.

NOTE:

1. **A. Matcovschi**, *Polihronie Sîrcu* (Schiţă bio-bibliografică), Chişinău, 1967, p. 4.

2. *Энциклопедический словарь*. Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, Санкт-Петербург, 1901, т. XXXII (63), p. 209.

3. **Damian P. Bogdan**, *Legăturile slavistului Ioan Bogdan cu Rusia // Studii privind relaţiile româno-ruse*, Bucureşti, 1963, p. 186.

4. *Basarabeanul Polihronie Sîrcu şi contribuţia lui la cultura românească veche // Arhiva Românească*, 1942, v. VIII, p. 99–151, însoţit de *Bibliografia scrierilor lui Polihronie Sîrcu. Studii, ediţii de texte şi articole,* prezentă tot în acest volum al revistei, p. 439–449.

5. *Enciclopedia sovietică moldovenească,* Chişinău, 1976, v. VI, p. 327; *Manuscriptum,* Bucureşti, 1992, nr. 1–4, p. 62.

6. A.N.R.M., F. 211, reg. 3, d. 112, f. 420–460.

7. A.N.R.M., F. 211, reg. 3, d. 96, f. 492–493.

8. **Пол. Сирков**, *Святочные обычаи и песни у бессарабских молдаван на Рождество и Новый Год // Кишиневские епархиальные ведомости*, 1874, nr. 5, p. 207–221; nr. 14, p. 535–552.

9. **Полихроний Сырку**, *Из быта бессарабских румын,* Петроград, Типография О.Д. Смирнова, 1914.

10. Publicată în *Manuscriptum*, 1992, nr. 1–4, p. 62–72.

Echipei redacționale a revistei *Cugetul*

Mult stimate dle director Oleg Bodrug,
Mult stimate dle redactor-şef Ion Negrei,

Din partea revistei ***Luminătorul*** *vă aducem sincere şi călduroase felicitări în legătură cu reapariția prestigioasei publicații cu simbolica denumire* ***Cugetul****, pe care aveți onoarea să o conduceți şi să o editați. Revista bucură ochiul şi sufletul cu ținuta sa grafică aleasă şi conținutul prețios pentru cititor.*

De un interes deosebit am găsit că este primul număr din anul 2000, punctul atractiv constituindu-l materialele referitoare la diferite probleme din istoria Bisericii Ortodoxe din Basarabia, tematică în care mai există necunoscute, îndeosebi pentru generațiile tinere, şi pe care noi, cei de la ***Luminătorul****, de asemenea ne străduim s-o reflectăm în măsura modestelor noastre putințe.*

Vă mulțumim pentru faptul că sunteți dintre cei, destul de puțini, care conştientizează importanța acestei istorii, fiind, în acest sens, aliații noştri.

Vă dorim şi în continuare succese în editarea revistei, luminînd prin ea cugetele compatrioților noştri necunoscători de istorie sau rătăciți în întortocherile ei.

Cu omagiu şi profund respect,
Prot. Petru Buburuz,
redactor-editor

* * *

Revista ***Cugetul*** *a început să apară din 1990, pe valul renaşterii şi deşteptării naționale a românilor de la est de Prut. De la bun început ea s-a plasat pe pozițiile exprimării adevărului ştiințific în materie de istorie, cultură şi spiritualitate românească, promovînd ideile eterne ale unității de neam, limbă şi cultură a românilor din spațiul carpato-danubiano-pontic.*

Revista a parcurs la publicarea unor studii, documente şi materiale la istoria noastră multiseculară, în care se demonstrau „veşnicele adevăruri", vorba poetului, despre apartenența moldovenilor, în special a celor din Basarabia, la neamul românesc.

După cîțiva ani de la apariție revista ***Cugetul*** *şi-a găsit stilul şi formele cele mai adecvate, cucerind inimile cititorului şi bucurîndu-se de o largă popularitate în rîndurile elevilor, studenților, profesorilor, tuturor oamenilor de bună-credință. Această revistă, alături de* ***Literatura şi arta***, ***Basarabia***, ***Învățămîntul public****, a jucat un rol aparte în procesul de deşteptare națională.*

Venirea la putere, la mijlocul anilor 90, a unor forțe retrograde a paralizat activitatea redacției. Timp de cîțiva ani ***Cugetul*** *a apărut doar sporadic.*

Din 1999, o dată cu trecerea sub tutela Editurii ***Prut Internațional****, revista apare cu regularitate. În noua sa formulă revista de istorie şi cultură* ***Cugetul****, prin cele cinci numere apărute (1999-2000), a devenit mult mai atractivă şi interesantă, atît prin aspectul ei grafic, cît şi prin diversitatea problemelor abordate.*

De rînd cu revistele ***Limba Română***, ***Contrafort***, ***Sud-Est***, ***Revistă de istorie a Moldovei*** *şi altele,* ***Cugetul*** *vine să completeze goluri şi spații informative sub aspect istoric şi cultural, devenind o publicație mult dorită la noi şi în întreg spațiul românesc.*

Andrei Eşanu,
membru corespondent
al Academiei de Ştiințe a Moldovei

Monument Doinei şi lui Ion Aldea-Teodorovici. Sculptură de Iurie Canaşin

ISBN 9975-69-149-8